

SCIENTIA FRUCTUOSA

Науковий журнал

№ 2⁽¹⁴²⁾2022

Виходить шість разів на рік

Уперше вийшов друком у лютому 1998 р.

До жовтня 2000 р. виходив під назвою

"Вісник Київського державного торговельно-економічного університету"

До лютого 2022 р. виходив під назвою

"Вісник Київського національного торговельно-економічного університету"

Журнал визнано МОН України як фахове видання з економічних наук категорії "Б"

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ

МАЗАРАКІ А. А., головний редактор;

ПРИТУЛЬСЬКА Н. В., заступник головного редактора;

МЕЛЬНИЧЕНКО С. В., відповідальний секретар

БАЙ С. І., д. е. н., професор, ДТЕУ;

БЛАКИТА Г. В., д. е. н., професор, ДТЕУ;

БОНДАРЕНКО О. С., д. е. н., професор, ДТЕУ;

БОСОВСЬКА М. В., д. е. н., професор, ДТЕУ;

ВЕДМІДЬ Н. І., д. е. н., професор, ДТЕУ;

ВОЛОСОВИЧ С. В., д. е. н., професор, ДТЕУ;

ГЕРАСИМЕНКО А. Г., д. е. н., професор, ДТЕУ;

ІЛЛЯШ О. І., доктор хабілітований, професор,
Університет Миколая Коперника в Торуні (Польща);

ЛАНГ Ф. П., доктор хабілітований, професор,
Університет економіки та управління в Ессені,
Вищий економічний інститут у Люксембурзі (Німеччина)

ЛАЦЕ Н., д. е. н., професор, Ризький технічний університет (Латвія);

МАКОГОН В. Д., д. е. н., професор, ДТЕУ;

МАРЧЕНКО В. М., д. е. н., професор, КПІ;

МЕЛЬНИК Т. М., д. е. н., професор, ДТЕУ;

МОРОЗОВА Л. С., д. е. н., професор, ДТЕУ;

НАЗАРОВА К. О., д. е. н., професор, ДТЕУ;

ПЄТУХОВА О. М., д. е. н., професор, НУХТ;

ПАВЛІК А., д. е. н., професор, Університет
ім. Яна Кохановського (Польща);

СУВАН-АЧАРІЯ Ч., д. е. н., доцент, Таксін університет (Таїланд);

ТАКАХАШИ Т., д. н., професор, Університет Такушоку (Японія);

ТКАЧЕНКО Т. І., д. е. н., професор, ДТЕУ;

ФІЛІС К., д. е. н., керівник Центру вивчення Росії,
Євразії та Південно-Східної Європи (Греція);

ФОМІНА О. В., д. е. н., професор, ДТЕУ;

ЧУГУНОВ І. Я., д. е. н., професор, ДТЕУ;

ШНИРКОВ О. І., д. е. н., професор, КНУ імені Тараса Шевченка

Засновник, редакція, видавець і виготовлювач
Державний торговельно-економічний університет /
 правонаступник Київського національного
торговельно-економічного університету

Заступник директора
з наукової періодики ЦПНМВ –
завідувач редакції С. Л. ОЛЮНІНА

Редактори:
Е. Ю. КИРИЧЕНКО, І. Й. РАССКАЗОВА
Художньо-технічний редактор
С. В. АНДРУШКО

Свідоцтво про державну реєстрацію
серія КВ № 13100-1984ПР від 23.08.2007

Індекс журналу
в Каталозі видань України на 2022 рік – 21910

Підписано до друку 19.04.2022.
Ум. друк. арк. 11. Тираж 250 пр. Зам. 89

Адреса редакції, видавця, виготовлювача:
вул. Кіото, 19, м. Київ-156, Україна, 02156.

Телефон редакції 531-31-16,
e-mail: visnik@knu.edu.ua

Надруковано на обладнанні ДТЕУ.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
серія ДК № 4620 від 03.10.2013

Видається за рекомендацією Вченої ради ДТЕУ
(протокол засідання № 4 від 07.04.2022)

Статті проходять рецензування. Передрук і переклади матеріалів, опублікованих у журналі, дозволяються лише зі згоди автора та редакції
Журнал представлено в міжнародних і національних наукометричних базах: Індекс Копернікус (Index Copernicus);
реферативній базі даних "Україніка наукова", а також у пошуковій системі Академії Google (Google Scholar).

© Державний торговельно-економічний університет, 2022

Київ · ДТЕУ · 2022

З М І С Т

ЕКОНОМІКА

МАЗАРАКІ А., ВОЛОСОВИЧ С.	Майнінг криптовалют в умовах критичних трансформаційних процесів	4
ІЛЬІНА А.	Бюджетні інвестиції в людський капітал за масштабної кризи	21

ПІДПРИЄМНИЦТВО

БОГМА О., КАМІНСЬКИЙ С., ГУТНИК П.	Фінансовий потенціал підприємства: методика оцінювання	36
ДЗЮРА М., ЯКІ А., РОЄК Т.	Інновація як фактор створення вартості підприємства	48
ЯНКОВЕЦЬ Т.	Дизайн вражень у цифровому маркетингу мережі кінотеатрів	61

ОБЛІК ТА АУДИТ

НАЗАРОВА К., БОНДАРЕНКО К.	Вектори розвитку XBRL-звітування в Україні	81
КУЗУБ М.	Облік оренди земельних ділянок та паїв	94

ВИЩА ОСВІТА

ВДОВІЧЕН А., КИФЯК В.	Формування універсальних компетентностей студентів в умовах воєнного стану	109
----------------------------------	--	-----

C O N T E N T

ECONOMY

MAZARAKI A., VOLOSOVYCH S.	Cryptocurrency mining in the critical transformation processes	4
ILYINA A.	Budget investment in human capital in a major crisis	21

ENTERPRISE

BOGMA O., KAMINSKYI S., HUTNYK P.	Financial potential of the enterprise: assessing methodology	36
DZIURA M., JAKI A., ROJEK T.	Innovation as a factor of creating the value of the enterprise	48
IANKOVETS T.	Design of impressions in digital cinema network marketing	61

ACCOUNTING AND AUDIT

NAZAROVA K., BONDARENKO K.	Vectors of XBRL-reporting development in Ukraine	81
KUZUB M.	Accounting for rent of land plots and shares	94

HIGHER EDUCATION

VDOVICHEN A., KYFYAK V.	Formation of universal competencies of the students during martial law	109
------------------------------------	--	-----

УДК 336.74:338.2

DOI: 10.31617/visnik.knute.2022(142)01

МАЗАРАКІ Анатолій,
д. е. н., професор, в.о. ректора
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0003-1817-0510
rector@knute.edu.ua

MAZARAKI Anatolii,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Acting rector of State University
of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0003-1817-0510
rector@knute.edu.ua

ВОЛОСОВИЧ Світлана,
д. е. н., професор, професор кафедри фінансів
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0003-3143-7582
s.volosovych@knute.edu.ua

VOLOSOVYCH Svitlana,
Doctor of Science (Economics), Professor,
Professor of Department of Finance
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0003-3143-7582
s.volosovych@knute.edu.ua

МАЙНІНГ КРИПТОВАЛЮТ В УМОВАХ КРИТИЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

CRYPTOCURRENCY MINING IN THE CRITICAL TRANSFORMATION PROCESSES

Вступ. В умовах посилення нестабільності фінансових ринків, загрози знецінення заощаджень, регулювання операцій з фіатними валютами криптовалюти набувають популярності, а проблеми їхнього майнінгу – актуальності.

Проблема. Як вид підприємницької діяльності майнінг може приносити значний дохід суб'єктам цього бізнесу, але водночас – посилювати певні види загроз суспільному розвитку, зокрема екологічні та енергетичні.

Метою статті є дослідження ролі майнінгу на криптовалютному ринку та розробка сценаріїв розвитку майнінгу криптовалют на тлі масштабних суспільних перетворень.

Методи. Теоретичним і методологічним підґрунтям для написання статті стали праці вітчизняних та закордонних науковців стосовно майнінгу криптовалют. Дослідження проведено із застосуванням методів теоретичного узагальнення, порівняльного аналізу та синтезу.

Introduction. With the growing instability of financial markets, the threat of devaluation of savings, regulation of transactions with fiat currencies, cryptocurrencies are becoming popular, and the problems of their mining are relevant.

Problem. As an entrepreneurial activity, mining can bring significant income to business entities, but at the same time it increases certain types of threats to social development, including environmental and energetic.

The aim of the article is to study the role of mining in the cryptocurrency market and to develop scenarios for the development of cryptocurrency mining against the background of large-scale social transformations.

Methods. The theoretical and methodological basis of our work includes the articles of domestic and foreign scientists devoted to cryptocurrency mining. Methods of theoretical generalization, comparative analysis and synthesis were applied in the paper.

© Мазаракі А., Волосович С., 2022

Внесок авторів є рівнозначним.

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Mazaraki A., Volosovych S. Mining cryptocurrency in the conditions of critical transformation processes. *Scientia Fructuosa*. 2022. № 2. S. 4-20. [https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022\(142\)01](https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022(142)01)

Результати дослідження. Майнінг – це процес видобутку криптовалюти певними учасниками криптовалютного ринку (майнерами), що забезпечують функціонування мережі криптовалют своїми обчислювальними потужностями, підґрунтям якого є вирішення завдань щодо розшифровки подальшого блоку ланцюжка шляхом певного програмного протоколу за винагороду з огляду на криптовалюту. Попри це, можна стверджувати, що майнери виконують видобувну та верифікаційну функції. На прийняття рішення про здійснення підприємницької діяльності з майнінгу криптовалют впливають технічні, економічні, ринкові, юридичні, природно-кліматичні умови.

Висновки. В умовах глобальних суспільних трансформацій майнінг розширює застосування технологічних інновацій у сфері фінансів. Майнінг може створювати енергетичні, екологічні та економічні виклики. Водночас він є джерелом надходжень до державного бюджету доходів та інструментом забезпечення балансу енергосистем за профіциту виробленої електроенергії. У результаті впровадження заходів регулювання урядами може реалізуватися оптимістичний, песимістичний чи нейтральний сценарій розвитку майнінгу криптовалют.

Ключові слова: криптовалюта, криптовалютний ринок, майнінг криптовалют, майнінгові ферми, хмарний майнінг, майнінговий пул.

JEL Classification: F23, G15, G18, G29, O16, P48

Вступ. На тлі пандемії, що посилила нестабільність фінансових ринків, загрози знецінення заощаджень, регулювання операцій з фіатними валютами дедалі більшої популярності набувають криптовалюти, операціям з якими здебільшого у країнах світу притаманна анонімність і відсутність оподаткування. Зростання зацікавленості криптовалютами серед індивідуальних та інституційних інвесторів, можливостей здійснення швидких платежів у криптовалюті за товари та послуги, кількості криптоматів, комп'ютерної грамотності обумовлює посилення масового сприйняття криптовалюти. Збільшення операцій на вторинному криптовалютному ринку та формування сприятливого курсу криптовалют під час пандемії COVID-19 сприяє розвитку майнінгу, що є підґрунтям функціонування первинного криптовалютного ринку.

Проблема. Як вид підприємницької діяльності майнінг може приносити значний дохід суб'єктам цього бізнесу. Водночас за певних обставин він може посилювати деякі види загроз суспільному розвитку, зокрема екологічні та енергетичні. В Україні на функціонування видобутку криптовалют додатково впливають ризики військової агресії з боку російської федерації. Це обумовлює актуальність вибраної теми дослідження.

Results. Mining is the process of extracting cryptocurrency by certain participants of the cryptocurrency market (miners), who ensure the functioning of the cryptocurrency network with their computing power, which is based on solving problems of decrypting the next block of the chain using a specific protocol for cryptocurrency. The authors conclude that the miners perform mining and verification functions. Technical, economic, market, legal, natural and climatic condition factors influence the decision to carry out business activities in cryptocurrency mining.

Conclusions. Mining is expanding the application of technological innovations in the field of finance in the context of global social transformations. Mining can create energy, environmental and economic challenges. At the same time, it is a source of income to the state budget and a tool for ensuring energy systems balance in the surplus of electricity produced. Governments may realize an optimistic, pessimistic or neutral scenarios for the development of cryptocurrency mining as a result of implementation of regulatory measures.

Keywords: cryptocurrency, cryptocurrency market, mining, mining farms, cloud mining, mining pool.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематиці функціонування різних аспектів криптовалютного ринку присвячені праці багатьох науковців. У науковій літературі та нормативно-правових актах більшою мірою акцентується на змісті криптовалюти. Щодо сутності майнінгу, то цьому питанню приділялася увага небагатьма дослідниками. Здебільшого публікації з цієї проблематики зосереджені на короткому аналізі майнінгу як складової криптовалютного ринку. Серед них можна виокремити праці В. Мандрик, В. Мороз [1], М. Дученко, Т. Павленко [2], А. Бландін (A. Blandin), Г. Пітерс (G. Pieters), Ю. Ву (Yue Wu), Т. Ісермана (Th. Eisermann), А. Дека (A. Dek), С. Тейлор (S. Taylor), Д. Ньйоки (D. Njoki) [3]. Водночас є низка досліджень щодо аналізу окремих аспектів функціонування майнінгу криптовалют. Так, К. Мартін (K. Martin), Б. Наумен (B. Nauman) досліджували енергетичні проблеми майнінгу криптовалют [4], Х. Семфорд, Л.-Ф. Домінго (H. Samford, L.-F. Domingo) вивчали вплив майнінгу криптовалют на навколишнє середовище [5]. М. Ур Рехман, С. Х. Кан (M. Ur Rehman, S. H. Kang) зупинялися на чинниках, що впливають на хешрейт біткоїна [6]. К. Стір (K. Steer) виявив енергетичні виклики майнінгу та акцентував на їхньому подоланні через використання електроенергії, що виробляється з відновлювальних джерел [7]. Проте нині бракує досліджень щодо виявлення чинників впливу на прийняття рішення про здійснення майнінгу криптовалют, класифікації майнінгових платформ, систематизації загроз і можливостей майнінгу та висвітлення можливих сценаріїв його розвитку.

Метою статті є визначення ролі майнінгу на криптовалютному ринку та розробка сценаріїв розвитку майнінгу криптовалют на тлі масштабних суспільних перетворень.

Методи. Теоретичним і методологічним підґрунтям для написання статті стали праці вітчизняних і закордонних науковців з питань функціонування криптовалютного ринку та майнінгу криптовалют. Методи теоретичного узагальнення використано для уточнення дефініції майнінгу криптовалют; порівняльного аналізу та синтезу – для обґрунтування оптимістичного, песимістичного та нейтрального сценаріїв розвитку майнінгу криптовалют.

Результати дослідження. У жовтні 2021 р. у Звіті про глобальну фінансову стабільність МВФ зазначено, що швидке зростання крипто-екосистеми відкриває нові можливості розширення застосування технологічних інновацій, які сприяють посиленню фінансової інтеграції, підвищенню доступності до дешевших і швидших фінансових послуг незалежно від місця розташування споживача та оферента. Особливо це стосується країн, що розвиваються [8]. Виникнення криптовалют стало початком нового етапу існування високотехнологічного ринку [9, с. 70]. Підґрунтям функціонування криптовалютного ринку є майнінг криптовалюти (МКВ).

Щодо розуміння МКВ існує процесний та інституційний підходи. У межах *процесного підходу* В. Мандрик та В. Мороз зазначають, що майнінг – це спосіб заробітку біткоїна чи іншої криптовалюти шляхом обчислювальних потужностей комп'ютера, зміст якого полягає у підтримці розподіленої платформи і створенні нових блоків із можливістю отримати винагороду в формі емітованої валюти й комісійних зборів у різних криптовалютах, зокрема в *Bitcoin* [1, с. 68]. Представники процесного підходу підкреслюють, що майнінг є останнім кроком у чотириетапному процесі транзакцій, в якому додається новий блок транзакцій до наявного ланцюжка [7]. Водночас вони акцентують на тому, що майнінг є генерацією криптовалют математичним методом [2]. В *інституційному підході* звертається увага на те, що майнінг – це діяльність зі створення нових структур для забезпечення функціонування криптовалютних платформ [10]. Об'єднавши положення обидвох підходів, можна визначити, що *майнінгом* є процес видобутку криптовалюти певними учасниками криптовалютного ринку (майнерами), що забезпечують функціонування мережі криптовалюти своїми обчислювальними потужностями, підґрунтям якого є вирішення завдань щодо розшифровки подальшого блоку ланцюжка за допомогою певного програмного протоколу за винагороду у вигляді криптовалюти.

З погляду на це можна стверджувати, що майнери виконують дві *функції*:

видобувну, що передбачає створення криптомонет за винагороду у вигляді криптовалют шляхом підбору криптографічного шифру (хеша), що здійснюється через вирішення складних обчислювальних задач та який надалі використовується для управління ланцюжком блоків у криптовалюті;

верифікаційну, що передбачає перевірку транзакцій, які надалі після підтвердження записуються у блокчейн, за що отримують комісійну винагороду від користувачів мережі.

З одного боку, майнінг є підґрунтям існування вторинного ринку криптовалют, а з іншого – він є доволі привабливою сферою бізнесу. На прийняття рішення про здійснення цього виду підприємницької діяльності впливають такі *групи чинників*:

- технічні (потужність обладнання для майнінгу, наявність якісного Інтернету, можливість безперервного постачання електроенергії);
- економічні (курс криптовалют, ціна на електроенергію, ціна на обладнання для майнінгу, рівень оподаткування діяльності від майнінгу);
- ринкові (наявність обладнання для майнінгу на ринку);
- юридичні (законодавчі обмеження щодо майнінгу);
- природно-кліматичні умови.

Технічні чинники значною мірою визначають вибір потенційним майнером певного способу майнінгу. У *табл. 1* представлено переваги та недоліки основних способів майнінгу.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика окремих способів майнінгу криптовалют

Спосіб майнінгу	Переваги	Недоліки	Можливості щодо використання
На процесорі (CPU)	Простота входу на ринок майнінгу	Низька швидкість обробки даних по транзакціях з крипто-валютами. Невисокі доходи від діяльності. Ціомісний дохід від використання потужного процесора принесе при CPU майнінгу 30–50 дол. США	Привабливий для криптовалют-новачків на ринку, які не мають великої історії операцій, та криптовалют, алгоритм обробки яких є орієнтованим до майнінгу на процесорі, зокрема <i>Monero, Dash, Litecoin</i>
На відеокарті GPU	Висока швидкість обробки транзакцій	Високі витрати на обладнання для майнінгу	Оптимальний для майнінгу криптовалют, заснований на шифруванні <i>Scrypt/Sha (Monero), Bitcoin Electroneum</i> , а також <i>Equihash (Nush, Zcash, Bitcoin Gold) і Ethash (Ethereum, Ethereum Classic)</i> шляхом використання систем з 4–6 відеокарт
ASIC	На відміну від GPU процесорів, ASIC майнінги є продуктивнішим і менш енергозатратним	Збільшення розміру ASIC обладнання зі зростанням складності обчислень. Підвищена густина роботи обладнання. Вимагають додаткових систем охолодження. Дефіцит ASIC на ринку. Висока вартість	Створення майнінгових ферм
Хмарний	Підвищує прибутковість інвестицій дрібних майнерів через оплайн-оренду обладнання у промишлових майнерів завдяки спеціальним програмам	Загроза шахрайських дій з боку засновників майнінгових ферм. Високий ризик хакерських атак. Ризик зменшення прибутковості внаслідок падіння курсу криптовалют	Цікавий для нефахівців у сфері IT
Браузерний	Зручність та простота використання на тлі відсутності необхідності додаткових знань або вкладень	Низька потужність ПК, що підключаються для майнінгу. Витрати на комісійну винагороду сервісу. Низький рівень доходу. Значний ризик шахрайських дій	Цікавий лише для новачків, які не мають уявлення про майнінг криптовалют та не мають коштів для інвестицій в обладнання. Є оптимальним для нових криптовалют з простими алгоритмами для обробки транзакцій і невеликим ланцюжком попередніх операцій, зокрема <i>Monero, Litecoin і Fedihash</i>
На ноутбуці	Простота доступу до майнінгу	Низька продуктивність майнінгу. Обмеженість можливостей системи охолодження	Є можливість на потужних ноутбуках для майнінгу криптовалют з низькою складністю обробки транзакцій, що мають простий алгоритм шифрування або є новачками на ринку (<i>Ethereum, Monero, Equihash, Litecoin</i>)
На телефонах з Android і iOS	Отримання тренувальної практики майнінгу для подальшого вибору прибуткового виду майнінгу	Низька продуктивність майнінгу. Відсутня можливість отримати прибуток. Заборона Apple та Google на майнінг на телефонах в 2018 р. Високий ризик завищення ціни на програмне забезпечення	Є можливим для майнінгу криптовалют з низькою складністю обробки транзакцій (<i>Electroneum (ETN), Aeon (AEON), Monero (XMR) і Bitcoin (BCN)</i>)

Складено авторами на основі [11; 12].

Звісно, що МКВ на одному пристрої є менш прибутковим порівняно зі створенням майнінгових ферм. Через такі самі міркування для майнерів привабливішою є співпраця у межах майнінгових пулів. Нині є ціла низка майнінгових пулів, зокрема *VIABTC*, *F2Pool*, *DPool*, *Dxpool*, *SoloPool*, *Antpool*, *LitecoinPool.org*, *ProHeshing*. Хоча майнінгові пули беруть комісійну винагороду за участь, членство в них підвищує ймовірність отримання винагороди. З 2017 р. видобуті біткоіни майнінговими пулами утримувалися ними до 67 днів [13].

Нині як для професійних майнерів, так і для новачків є значна кількість платформ для майнінгу криптовалюти. Чинниками, що сприяють вибору певної платформи, є:

- вид криптовалюти, майнінг якої можливий на платформі;
- алгоритми майнінгу;
- система винагород, що пропонує платформа;
- мінімальна виплата;
- комісія за зняття коштів;
- відгуки користувачів платформи.

Майнінгові платформи можна класифікувати залежно від набору пропонованих послуг; набору криптовалюти, які можливо видобувати; користувачів; стягнення плати за користування платформою (табл. 2).

Таблиця 2

Класифікація майнінгових платформ

Ознака	Вид платформи	Приклад
Залежно від набору пропонованих платформою послуг	Мультиопераційні, які, крім майнінгу, пропонують й інші послуги, зокрема обслуговування криптовалютних гаманців, здійснення біржових операцій	<i>Ecos</i> , <i>StormGain</i> , <i>Nicehash</i>
	Моноопераційні, що спеціалізуються суто на майнінгу	<i>Shamining</i> , <i>Bitfly</i>
Залежно від набору криптовалюти	Універсальні, які пропонують майнінг різних криптовалют	<i>Bitfly</i> , <i>ZHash.pro</i> , <i>HashCity</i> , <i>Awesome Miner</i>
	Моновалютні, на яких можливий майнінг лише однієї криптовалюти	<i>Slushpool</i> , <i>Shamining</i>
Залежно від користувачів	Розраховані на соло-майнінг	<i>ZSolo</i>
	Розраховані на майнінгові пули	<i>Slushpool</i>
	Розраховані на різних користувачів	<i>Awesome Miner</i> , <i>CryptoTab Browser</i>
Залежно від стягнення плати за користування платформою	Платформи, на яких плата за використання відсутня	<i>Nicehash</i> , <i>Coinfly</i>
	Ті, які стягують комісійну винагороду за свої послуги	<i>Bitfly</i> , <i>HashCity</i>
	Зі змішаним підходом щодо комісійних. Плата починає стягуватися після певного періоду користування	<i>Ecos</i> , <i>Slushpool</i>

Складено авторами на основі [14] та власних досліджень.

За майнінгу споживається чимало електроенергії, внаслідок чого здійснюються значні викиди вуглецю. Людство почало суттєво відчувати вплив на суспільне відтворення обсягу електроенергії, яка необхідна для функціонування криптовалютного ринку лише в 2017 р. після різкого підвищення курсу біткоіну. За деякими даними, залежно від джерела енергії МКВ може призвести до викидів 3–15 млн т вуглецю у глобальному масштабі [5]. У результаті до 2033 р. температура Землі може піднятися на 2°C.

Для оцінки споживання електроенергії за майнінгу біткоїна Кембриджським університетом розроблено Індекс енергоспоживання біткоїна. Як видно з *рис. 1*, річний обсяг електроенергії, що витрачається на майнінг біткоїна, приблизно відповідає річному обсягу електроенергії, яка споживається Україною або Норвегією. При цьому обсяг витраченої електроенергії на видобуток золота є більшим, ніж на видобуток біткоїнів.

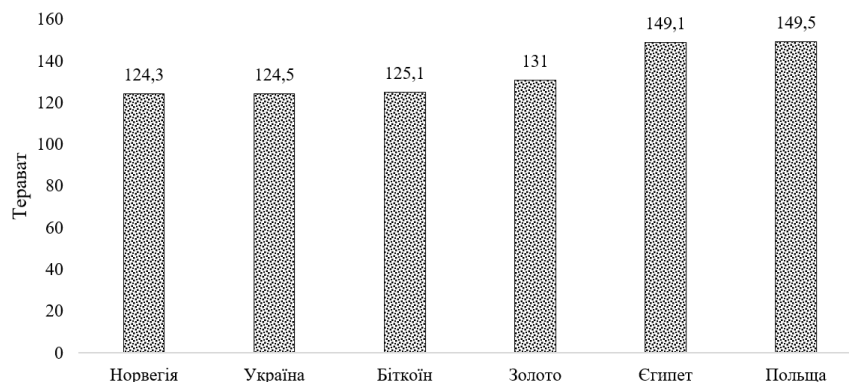

Рис. 1. Порівняння споживання електроенергії різними країнами та за майнінгу біткоїна та видобутку золота

Побудовано авторами за [15].

Зростання ціни на біткоїни приваблює більше майнерів до здійснення цієї діяльності. Комп'ютери майнерів біткоїнів змагаються, хто першим перевірить транзакції, оскільки лише перший отримує винагороду. У результаті майнери змушені підвищувати обчислювальну потужність, що і спричиняє різке зростання споживання електроенергії. За результатами дослідження науковців Дублінського міського університету, Трінті-коледжу в Дубліні та Університету Саутгемптона, у 2020 р. виявлено, що МКВ є чинником впливу на ціни на ринках електроенергії та комунальних послуг [16]. Водночас для майнінгу використовуються спеціалізоване обладнання, зокрема резервні блоки, які щорічно вимагають оновлення, через що створюється близько 11 500 т небезпечних електронних відходів [17].

Спостерігається нерівномірність негативного впливу МКВ на навколишнє середовище. У країнах, де значна частка електростанцій працюють на вугіллі, рівень забруднення є вищим. В Ісландії та Норвегії, де майже 100 % усього виробництва енергії є відновлюваними, майнери криптовалюти користуються перевагами дешевої гідроелектричної та геотермальної енергії для живлення своїх машин. Низькі температури у північних країнах обумовлюють зменшення витрат у результаті природного охолодження комп'ютерних серверів.

Хоча фізичний збиток на місці майнінгових ферм є мінімальним, непрямий екологічний збиток унаслідок споживання електроенергії є не контрольованим на відміну від суб'єктів економічної діяльності, що займаються видобутком корисних копалин чи певним видом виробництва.

Як видно з *рис. 2*, найбільшою популярністю серед майнерів користується біткоїн. Його видобувають від 86 до 100 % майнерів у різних регіонах. Нині на ринку обертається 18.9 млн монет, що становить 90 % їх загальної кількості, передбаченої протоколом. За деякими прогнозами всі монети будуть видобуті до 2140 р. [18]. Етеріум, що займає після біткоїна друге місце за обсягом капіталізації, аналогічне місце посідає й у видобутку серед майнерів лише у Латинській Америці та Карибському й Азійсько-Тихоокеанському регіонах.

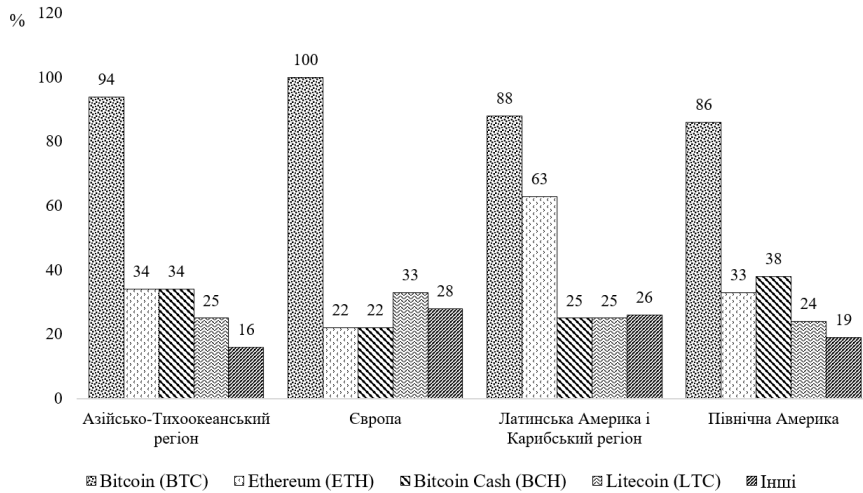

Рис. 2. Частка майнерів, які видобувають певну криптовалюту, за регіонами

Побудовано авторами за [3].

До заборони майнінгу у травні 2021 р. урядом Китаю частка цієї країни у квітні 2021 р. у майнінгу біткоїнів становила 46 %. Як видно з *рис. 3*, уже в серпні 2021 р. частка Китаю у глобальному майнінгу скоротилася майже до нуля. Водночас значно зросли частки США, Казахстану, російської федерації, Ірландії. З серпня 2020 р. по серпень 2021 р. частка Казахстану збільшилася у понад 4 рази [19].

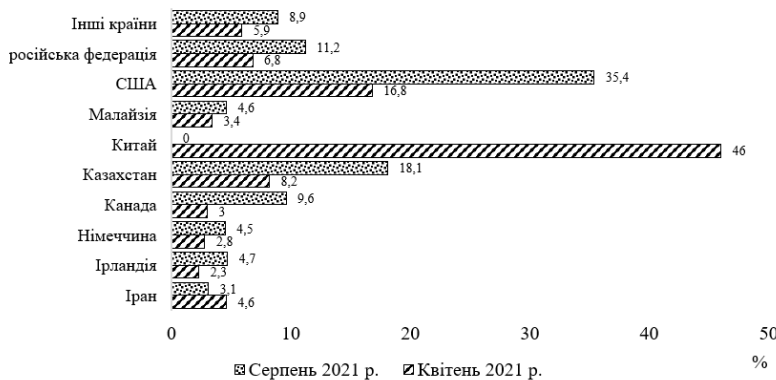

Рис. 3. Частка країн у майнінгу Bitcoin у квітні та серпні 2021 р.

Побудовано авторами за [19].

Погляди прихильників та опонентів майнінгу, дії учасників криптовалютного ринку та урядів дали можливість виявити переваги і недоліки майнінгу, можливості та загрози його подальшого розвитку (табл. 3).

Таблиця 3

Swot-аналіз майнінгу

Переваги	Недоліки
Забезпечення криптовалютами криптовалютного ринку. Забезпечення функціонування вторинного криптовалютного ринку. Незначні стартові вимоги для входу в бізнес для бажаючих. Підтримання доходності шляхом процедури халвінгу	Значне споживання електроенергії. Тривалий час пошуку потрібного коду. Даремне витрачання майнерами, які не перемогли, своїх обчислювальних потужностей
Загрози	Можливості
Виникнення енергетичної кризи. Завдання екологічної шкоди. Прихованого майнінгу. Крадіжки електроенергії. Виникнення атаки 51%. Виникнення дефіциту відеокарт на ринку. Урядових заборон або обмежень	Зростання надходжень до державного бюджету доходів за рахунок оподаткування діяльності з майнінгу. Зменшення споживання електроенергії за рахунок переходу на енергозберігаючі протоколи майнінгу. Використання електроенергії, що добувається з відновлювальних джерел. Забезпечення балансу енергосистем за профіцит електроенергії, що виробляється

Складено авторами самостійно.

На основі трендів підходів регуляторів різних країн та аналізу наукової літератури можна зробити висновок, що регулювання майнінгової діяльності дещо відрізняється від регулювання вторинного ринку криптовалют. Якщо до операцій з криптовалютою вже у багатьох країнах встановлюються вимоги щодо їхнього оподаткування, ліцензування, то до регулювання майнінгу здебільшого у країн (за певним виключенням) вимоги поки не встановлюються. Так, зокрема законодавством Великобританії, Греції, Сінгапура, Кіпра, Європейського Союзу, федеральним законодавством США регулювання майнінгу не передбачено [10]. Цю позицію підтримало Міністерство цифрової трансформації України у Маніфесті щодо віртуальних активів, акцентувавши на тому, що "майнінг не потребує регуляторної діяльності з боку державних наглядових органів чи інших сторонніх правил, ця діяльність регульована самим протоколом та учасниками мережі" [20]. В Україні 17.02.2022 прийнято Закон "Про віртуальні активи" № 2074-IX, який легалізував їх оборот на території держави. Водночас у ньому відсутні норми, що регулюють видобуток криптовалюти. Так, у розділі IV Закону № 2074-IX йдеться лише про регулювання обороту віртуальних активів [21] на тлі відсутності норм щодо регулювання первинного ринку криптовалют. Нині лише невелика кількість країн мають спеціальні нормативно-правові акти щодо функціонування криптовалютного ринку.

З огляду на потенційні загрози чи можливості функціонування майнінгу для глобального або регіонального суспільного розвитку варто розглянути три сценарії розвитку для майнінгу криптовалют у майбутньому в контексті його регулювання: оптимістичний, песимістичний і нейтральний.

оптимістичний сценарій передбачає офіційне визнання криптовалют урядами країн з подальшою лібералізацією як первинного, так і вторинного ринків криптовалют; використання майнінгу для подолання профіциту електроенергії в частині збалансування енергетичних мереж. У 2021 р. Сальвадор став першою у світі країною, яка прийняла *Bitcoin* як законний платіжний засіб на тлі попередження багатьма центральними банками щодо ризиків криптовалютних операцій [22]. При цьому близько 20 % ВВП країни (понад 4 млрд дол. США) становлять грошові перекази сальвадорців із-за кордону [22]. Прихильники майнінгу зазначають, що він є одним з сучасних інструментів усунення профіциту електроенергії. На Світовому економічному форумі зазначено, що використання надлишку електроенергії через МКВ є ефективнішим рішенням, ніж його зберігання [23]. Так, на електростанції у штаті Нью-Йорк щоденно видобувають до 5.5 біткоїнів, використовуючи залишок електроенергії [24].

В умовах скорочення споживання електроенергії в Україні внаслідок пандемії у травні 2020 р. Міністерством енергетики та захисту довкілля запропонувало створювати дата-центри з видобутку криптовалют при атомних електростанціях, що сприятиме збалансуванню енергосистем за профіциту електроенергії [25]. У жовтні 2020 р. НАЕК "Енергоатом" підписала меморандум про співпрацю з голландською блокчейн-компанією *Bitfury Holding B.V.* з метою створення дата-центру на територіях АЕС України [26]. У січні 2021 р. представники Міністерства енергетики України, НАЕК "Енергоатом" та компанії-виробники обладнання для майнінгу *Hotmine* домовилися про співпрацю стосовно спорудження станції цифрової енергії [27]. На реалізацію зазначених проєктів влітку 2021 р. вже розпочалося будівництво майнінгових ферм біля Запорізької та Рівненської АЕС. Перешкодою для реалізації цих проєктів стала військова агресія російської федерації, внаслідок якої захоплена Запорізька АЕС, на її території знаходяться військовослужбовці РФ, її військова техніка, а також тимчасово було знеструмлення окремих енергоблоків. За таких умов виникає загроза радіаційної безпеки для значної території Європи, адже Запорізька АЕС є найбільшою європейською атомною електростанцією. На тлі цього проєкти України щодо МКВ призупиняються. Нині особливої актуальності набувають звернення України до МАГАТЕ стосовно допомоги щодо демілітаризації захоплених АЕС для забезпечення стійкої радіаційної безпеки. З огляду на те, що середній щоденний обсяг транзакцій з криптовалютою в Україні становить 150–200 млн дол. США [28], а кількість користувачів криптовалюти – 12 % населення країни, що є найбільшим показником у світі [29], ймовірність реалізації оптимістичного сценарію в Україні є досить високою.

Песимістичний сценарій передбачає повну заборону майнінгу урядами окремих країн чи міжнародними організаціями, зниження доходності майнінгу. У травні 2021 р. Китай заборонив банкам і платіжним сервісам операції з криптовалютами, майнінг [30], у результаті

чого курс біткоіна почав падати та відбулася міграція майнерів до Казахстану, російської федерації, Косова, Ірану, Грузії, США та деяких інших країн. У результаті відбулося зростання споживання електроенергії в цих країнах. Так, в Іркутській області споживання електроенергії зросло на 159 % [31]. Через перевантаження електромереж, незаконні підключення майнерів до електромереж в окремих країнах або територіях встановлюється [32]:

- мораторій на майнінг (червень–вересень 2021 р. – Іран);
- заборона на майнінг (травень 2021 р. – Китай, грудень 2021 р. – Косово, 2020 р. – Абхазія);
- обмеження постачання електроенергії майнерам (грудень 2021 р. – Ісландія);
- обмеження на інвестиції в майнінг (жовтень 2021 р. – Китай) [33];
- заборона на продаж обладнання, програмного забезпечення, навчальних посібників для майнінгу (жовтень 2021 р. – технологічний гігант *Alibaba*, що супроводжувалося видаленням на платформах *Alibaba* таких категорій з меню: "Побутова електроніка> блокчейн-майнери> Аксесуари для блокчейн-майнерів" і "Побутова електроніка> майнери-блокчейнів> майнер-блокчейнів") [34]. Щодо України, то на тлі активних військових дій на її території є можливим припинення або скорочення до мінімуму підприємницької діяльності з майнінгу. Бізнес буде намагатися вивезти майнінгове обладнання до інших країн.

Нейтральний сценарій передбачає введення обмежень споживання електроенергії майнерами; встановлення підвищених тарифів на електроенергію, призначену для МКВ; запровадження підвищених ставок оподаткування доходів майнерів; заміна протоколів майнінгу на більш енергоефективні, боротьбу з незаконним майнінгом. Ці заходи обмежують діяльність майнерів, але не забороняють її. Нині все частіше підіймається питання щодо заміни енергомісткого протоколу МКВ *proof of work* на економніший *proof-of-stake*. За різними оцінками, перехід на *proof-of-stake* може заощадити 99.95 % енергії [35]. В окремих країнах наразі спостерігаються прямі та опосередковані заходи щодо обмеження майнерів у споживанні електроенергії. Так, в Ісландії з грудня 2021 р. перестали постачати електроенергію новим майнінговим компаніям [32]; у Казахстані з 2022 р. введено компенсаційний тариф для майнерів на електроенергію у розмірі 1 тенге за кіловат [36]. У Швеції розглядають можливість введення оподаткування енергомісткого видобутку криптовалюти [37].

Зусилля багатьох країн спрямовані на боротьбу з незаконним майнінгом, наслідком якого є крадіжки електроенергії та ухилення від сплати податків. Зокрема в Україні у червні 2020 р. в с. Новосілки Вишгородського району Київщини поліцейські знешкодили майнінгову ферму, організатори якої викрали електроенергії на суму понад 500 тис. грн [38]. У лютому 2022 р. СБУ ліквідувала майнінгову ферму в м. Кропивницький, засновники якої викрали електроенергії на 2 млн грн [39]. І подібні ситуації часто повторюються.

В Україні підґрунтям для реалізації нейтрального сценарію стане визначення майнінгу як виду економічної діяльності у Класифікаторі видів економічної діяльності, де нині він відсутній.

Висновки. В умовах глобальних суспільних трансформацій майнінг як підґрунтя існування обороту криптовалют створює передумови для розширення застосування технологічних інновацій у фінансовому секторі. Під майнінгом варто розуміти процес видобутку криптовалюти певними учасниками криптовалютного ринку (майнерами), що забезпечують функціонування мережі криптовалюти своїми обчислювальними потужностями, підґрунтям якого є вирішення завдань щодо розшифровки подальшого блоку ланцюжка через певний програмний протокол за винагороду у вигляді криптовалюти. Платформи, за допомогою яких здійснюється майнінг, класифікуються залежно від: набору пропонуванних платформою послуг, користувачів, набору криптовалют, стягнення плати за користування платформою. На прийняття рішення про здійснення майнінгу впливають: технічні, економічні, ринкові, юридичні, природньо-кліматичні умови.

Майнінг є джерелом надходжень до державного бюджету доходів через оподаткування діяльності з майнінгу та інструментом забезпечення балансу енергосистем за профіциту електроенергії, що виробляється. Майнінг криптовалют може створювати енергетичні, екологічні та економічні виклики. Енергетичні проблеми виникають за надмірне споживання майнінговим бізнесом електроенергії у разі її дефіциту або значній фізичній зношеності електромереж у країні. Екологічні виклики пов'язані з забрудненням навколишнього середовища внаслідок споживання електроенергії, яка виробляється із невідновлювальних джерел. Для подолання цих проблем можливо встановити підвищені тарифи на електроенергію, що використовується для майнінгу; забезпечити перехід майнерів на застосування електроенергії, що виробляється з відновлювальних джерел, та більш енергоефективні протоколи майнінгу. Економічними викликами майнінгу для суспільства є ризик ухилення від сплати податків майнерами та створення втрат за незаконне підключення до електромереж.

У результаті впровадження заходів регулювання урядами може реалізуватися один із запропонуванних сценаріїв розвитку для майнінгу криптовалют у майбутньому: оптимістичний, песимістичний і нейтральний. В Україні оптимістичний та песимістичний сценарії розвитку майнінгу ймовірно матимуть свої особливості порівняно з іншими країнами на тлі військової агресії з боку російської федерації.

Подальші наукові розвідки можуть відбуватися в напрямі оптимізації протоколів майнінгу в контексті їх енергоефективності та мінімізації негативного впливу на навколишнє середовище.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи не фінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

СПИСОК ВКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мандрик, В. О., Мороз, В. П. Законодавче регулювання обігу криптовалют в Україні, проблеми та перспективи їх розвитку. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019. №29 (4). С. 67-71.
2. Дученко М. М., Павленко Т. В. Особливості формування криптовалют в Україні. *Ефективна економіка*. 2018. №12. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/111.pdf.
3. Apolline Blandin, Gina Pieters, Yue Wu, Thomas Eisermann, Anton Dek, Sean Taylor, Damaris Njoki. 3RD GLOBAL CRYPTOASSET BENCHMARKING STUDY. URL: <https://www.jbs.cam.ac.uk/faculty-research/centres/alternative-finance/publications/3rd-global-cryptoasset-benchmarking-study>.
4. Katie Martin, Billy Nauman. Bitcoin's growing energy problem: "It's a dirty currency". *The Financial Times*. 20 MAY 2021. URL: <https://www.ft.com/content/1aecb2db-8f61-427c-a413-3b929291c8ac?shareType=nongift>.
5. Heidi Samford, Loverly-Frances Domingo. The Political Geography and Environmental Impacts of Cryptocurrency Mining. URL: <https://jsis.washington.edu/news/the-political-geography-and-environmental-impacts-of-cryptocurrency-mining>.
6. Mobeen Ur Rehmanabc, Sang Hoon Kang. A time–frequency comovement and causality relationship between Bitcoin hashrate and energy commodity markets. *Global Finance Journal*. Volume 49, August 2021. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1044028320302763#>.
7. Killian Steer. Cryptocurrency Mining: The Challenges It Faces and How Regulations Can Help. *North Carolina Journal of Law & Technology*. 2019. Vol. 20. Issue 5. URL: <https://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1385&context=ncjolt>.
8. GLOBAL FINANCIAL STABILITY REPORT COVID-19, Crypto, and Climate: Navigating Challenging Transitions. International Monetary Fund | October 2021. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2021/10/12/global-financial-stability-report-october-2021>.
9. Волосович С. Віртуальна валюта: глобалізаційні виклики і перспективи розвитку. *Економіка України*. 2016. №4. С. 68-78.
10. Міжнародний досвід законодавчого регулювання питання функціонування криптовалют, криптовалютних бірж, майнінгу та виводу в фіат. URL: <https://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/piblications/65.pdf>.
11. Що таке майнінг, які бувають види майнінгу і чи можна на цьому заробити? URL: https://bankchart.com.ua/finansoviy_gid/investitsiyi/statti/scho_take_mayning_yaki_bu_vayut_vidi_mayningu_i_chi_mozhna_na_tsomu_zarobiti_.
12. Марков Н. Майнінг на телефоні: реально ли так добывать криптовалюту. URL: https://currency.com/ru/majning-na-telefone-realno-li-tak-dobyvat-kriptovalyuty?utm_medium=cpc&utm_source=googledisplay_desktop&utm_campaign=UKR_Kiev_RU_PFM_Brand&utm_term=&gclid=CjwKCAiArOqOBhBmEiwAsgeLmS1OioB0T7LeEz7FV19DO-VONkF91GiWlugHYpQmlwOZUWVg78fJfxoCU9IQAvD_BwE.
13. Market pool mining power. URL: <https://go.chainalysis.com/rs/503-FAP-074/images/Markets-Case-Study-Mining-Pools.pdf>.
14. Hitesh Sant. 20 Best Cryptocurrency Mining Platforms [High Performing Pool]. URL: <https://geekflare.com/finance/best-cryptocurrency-mining-platforms>.
15. Cambridge Bitcoin Electricity Consumption Index: Comparisons. URL: <https://ccaf.io/cbeci/index/comparisons>.
16. Lionel Laurent. Bitcoin Is an Incredibly Dirty Business. This is virtual money with a real carbon footprint. URL: <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2021-01-26/is-bitcoin-mining-worth-the-environmental-cost>.

17. Peter Howson. Bitcoin isn't getting greener: four environmental myths about cryptocurrency debunked. URL: <https://theconversation.com/bitcoin-isnt-getting-greener-four-environmental-myths-about-cryptocurrency-debunked-155329>.
18. 90% всіх біткойнів уже видобуто, для майнінгу решти знадобиться більше 100 років. 14.12.2021. URL: <https://mind.ua/news/20234315-90-vsih-bitkojniv-uzhe-vidobuto-dlya-majningu-reshti-znadobitsya-bilshe-100-rokiv>.
19. Bitcoin Mining Map - The Cambridge Bitcoin Electricity Consumption Index. URL: https://ccaf.io/cbeci/mining_map.
20. Маніфест Мінцифри щодо віртуальних активів. URL: <https://thedigital.gov.ua/news/manifest-mintsifri-shchodo-virtualnikh-aktiviv>
21. Про віртуальні активи: Закон України від № 2074-IX від 17.02.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text>.
22. World Bank rejects El Salvador request for Bitcoin help. URL: <https://www.bbc.com/news/business-57507386>.
23. Cryptocurrency mining could become the new face of energy storage. Here's how. World economic forum. URL: <https://www.weforum.org/agenda/2018/09/mining-for-cryptocurrencies-could-be-the-future-of-energy-storage>.
24. New York power plant mines Bitcoin uses excess energy. URL: <https://www.engadget.com/2020-03-08-new-york-power-plant-mines-bitcoin.html>.
25. Буславець О. Уряд хоче досягти компромісу з інвесторами в "зелену" енергетику, щоб зберегти імідж інвестиційно привабливої країни. URL: <https://mepr.gov.ua/news/35280.html>.
26. Як працює український ринок криптовалют і що за неї можна придбати. URL: <https://juscutum.com/tpost/4jj8r6ij71-yak-pratsyu-ukranskii-rinok-kriptoalyut>.
27. У Міненерго обговорили проєкт будівництва децентралізованої станції цифрової енергії на базі атомних електростанцій. URL: http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?jsessionid=6689A00A00A3AD3EE63FED547721C2EF.app1?art_id=245509904&cat_id=35109.
28. Пиріг В. Державний "Енергоатом" почав будувати ферми для майнінгу криптовалют. URL: https://zaxid.net/derzhavniy_energoatom_pochav_buduvati_fermi_dlya_mayningu_kriptoalyut_n1520018.
29. На території ЄС пропонують заборонити майнінг криптовалют. URL: <https://tsn.ua/groshi/na-teritoriyi-yes-proponuyut-zaboroniti-mayning-kriptoalyut-1959448.html>.
30. Оговталися від удару. Майнінг біткойну відновився після заборони на видобуток криптовалют у Китаї. URL: <https://biz.nv.ua/ukr/finance/mayning-bitkojina-vidnovivsyu-pislya-udaru-pekina-ostanni-novini-50201625.html>.
31. Кризис последних двух лет оказался идеальным катаклизмом для роста криптовалют. URL: https://www.dp.ru/a/2021/12/28/Krizis_poslednih_dvuh_let.
32. Панасовський М. Доля ринку криптовалют під питанням – все більше країн забороняють майнінг Bitcoin через проблеми з електрикою. URL: <https://gagadget.com/uk/blokchejn-i-kriptoalyuty/100860-dolia-rinku-kriptoalyut-pid-pitanniam-vse-bilshe-krayin-zaboroniaiut-maining-bitcoin-cherez-pr>.
33. China proposes adding cryptocurrency mining to "negative list" of industries. URL: <https://www.reuters.com/world/china/china-proposes-cutting-items-negative-list-market-access-2021-10-08>.
34. Crypto miners in Kazakhstan face bitter winter of power cuts. URL: <https://www.ft.com/content/086b7ec7-f71a-4214-bfa0-5644852056f3>.
35. Bitcoin Energy Consumption Index. URL: <https://digiconomist.net/bitcoin-energy-consumption>.
36. Биткоин рухнул, майнинг сократился: как кризис в Казахстане повлиял на криптовалюты. URL: <https://focus.ua/digital/502501-bitkoin-ruhnul-mayning-sokratilsya-kak-krizis-v-kazahstane-povliyal-na-kriptorynok>.
37. EU should ban energy-intensive mode of crypto mining, regulator says. Financial Times. 19/01/2022. URL: <https://www.ft.com/content/8a29b412-348d-4f73-8af4-1f38e69f28cf>.

38. Майнери викрали електроенергії на 500 тис. грн. URL: <https://ua-energy.org/uk/posts/vlasnyky-maininhovoi-fermy-na-kyivshchyni-vykraly-elektroenerhiu-na-500-mln-hrn>.
39. СБУ ліквідувала майнінг-ферму в Кропивницькому. URL: <https://cbn.com.ua/2022/02/04/sbu-likvidovala-majning-fermu-v-kropyvnytskomu-foto>.

REFERENCES

- Mandryk, V. O., & Moroz, V. P. (2019). Zakonodavche reguljuvannja obigu kryptovaljut v Ukrai'ni, problemy ta perspektyvy i' h rozvytku [Legislative regulation of cryptocurrency circulation in Ukraine, problems and prospects of their development]. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrai'ny – Scientific Bulletin of UNFU*, 29 (4), 67-71 [in Ukrainian].
- Duchenko, M. M., & Pavlenko, T. V. (2018). Osoblyvosti formuvannja kryptovaljut v Ukrai'ni [Features of cryptocurrency formation in Ukraine]. *Efektivna ekonomika – Efektivna ekonomika*, 12. http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/12_2018/111.pdf [in Ukrainian].
- Apolline Blandin, Gina Pieters, Yue Wu, Thomas Eisermann, Anton Dek, Sean Taylor, Damaris Njoki. 3RD GLOBAL CRYPTOASSET BENCHMARKING STUDY. <https://www.jbs.cam.ac.uk/faculty-research/centres/alternative-finance/publications/3rd-global-cryptoasset-benchmarking-study> [in English].
- Katie, Martin & Billy, Nauman (2021). Bitcoin's growing energy problem: 'It's a dirty currency'. *The Financial Times*. 20 MAY 2021. <https://www.ft.com/content/1aecb2db-8f61-427c-a413-3b929291c8ac?shareType=nongift> [in English].
- Heidi, Samford, & Loverly-Frances, Domingo. The Political Geography and Environmental Impacts of Cryptocurrency Mining. <https://jsis.washington.edu/news/the-political-geography-and-environmental-impacts-of-cryptocurrency-mining> [in English].
- Mobeen, Ur Rehmanabc & Sang, Hoon Kang. (2021). A time–frequency comovement and causality relationship between Bitcoin hashrate and energy commodity markets. *Global Finance Journal*, (Vol. 49). <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S1044028320302763#> [in English].
- Killian, Steer. (2019). Cryptocurrency Mining: The Challenges It Faces and How Regulations Can Help. *North Carolina Journal of Law & Technology*, (Vol. 20, Issue 5). <https://scholarship.law.unc.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1385&context=ncjolt> [in English].
- GLOBAL FINANCIAL STABILITY REPORT COVID-19, Crypto, and Climate: Navigating Challenging Transitions. (2021). *International Monetary Fund*. <https://www.imf.org/en/Publications/GFSR/Issues/2021/10/12/global-financial-stability-report-october-2021> [in English].
- Volosovych, S. (2016). Virtual'na valjuta: globalizacijni vyklyky i perspektyvy rozvytku [Virtual currency: globalization challenges and prospects]. *Ekonomika Ukrai'ny – Economy of Ukraine*, 4, 68-78 [in Ukrainian].
- Mizhnarodnyj dosvid zakonodavchogo reguljuvannja pytannja funkcionuvannja kryptovaljut, kryptovaljutnyh birzh, majningu ta vyvodu v fiat [International experience of legislative regulation of cryptocurrencies, cryptocurrency exchanges, mining and fiat withdrawal]. <https://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/publications/65.pdf> [in Ukrainian].
- Shho take majning, jaki buvajut' vydy majningu i chy mozna na c'omu zarobyty? [What is mining, what are the types of mining and is it possible to make money on it?]. https://bankchart.com.ua/finansoviy_gid/investitsiyi/statti/scho_take_majning_yaki_bu_vajut_vidi_majningu_i_chi_mozna_na_tsomu_zarobiti_ [in Ukrainian].
- Markov, N. Majnyng na telefone: real'no ly tak dobyvat' krypto valjutu [Mining on the phone: is it possible to earn cryptocurrency this way?]. https://currency.com/ru/majning-na-telefone-realno-li-tak-dobyvat-kriptovalyuty?utm_medium=cpc&utm_source=googledisplay_desktop&utm_campaign=UKR_Kiev_RU_PFM_Brand&utm_term=&gclid=CjwKCAiArOqOBhBmEiwAsgeLmS1OioB0T7LeEz7FV19DO-VONkF91GiWlugHYpQmlwOZUWVg78fJfxoCU9IQA_vD_BwE [in Ukrainian].

13. Market pool mining power. <https://go.chainalysis.com/rs/503-FAP-074/images/Markets-Case-Study-Mining-Pools.pdf> [in English].
14. Hitesh, Sant. 20 Best Cryptocurrency Mining Platforms [High Performing Pool]. <https://geekflare.com/finance/best-cryptocurrency-mining-platforms> [in English].
15. Cambridge Bitcoin Electricity Consumption Index: Comparisons. <https://ccaf.io/cbeci/index/comparisons> [in English].
16. Lionel, Laurent. Bitcoin Is an Incredibly Dirty Business. This is virtual money with a real carbon footprint. <https://www.bloomberg.com/opinion/articles/2021-01-26/is-bitcoin-mining-worth-the-environmental-cost> [in English].
17. Peter, Howson. Bitcoin isn't getting greener: four environmental myths about cryptocurrency debunked. <https://theconversation.com/bitcoin-isnt-getting-greener-four-environmental-myths-about-cryptocurrency-debunked-155329> [in English].
18. 90% vsih bitkojniv uzhe vydobuto, dlja majningu reshty znadobyt'sja bil'she 100 rokov. 14.12.2021 [90% of all bitcoins have already been mined, it will take more than 100 years to mine the rest of them. 14.12.2021]. <https://mind.ua/news/20234315-90-vsih-bitkojniv-uzhe-vidobuto-dlya-majningu-reshti-znadobitsya-bilshe-100-rokiv> [in Ukrainian].
19. Bitcoin Mining Map – The Cambridge Bitcoin Electricity Consumption Index. https://ccaf.io/cbeci/mining_map [in English].
20. Manifest Mincyfry shhodo virtual'nyh aktyviv [Manifesto of the Ministry of Virtual Assets]. <https://thedigital.gov.ua/news/manifest-mintsifri-shhodo-virtualnikh-aktiviv> [in Ukrainian].
21. Pro virtual'ni aktyvy: Zakon Ukrai'ny vid № 2074-IX vid 17.02.2022 [On virtual assets: Law of Ukraine of № 2074-IX of 17.02.2022]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2074-20#Text> [in Ukrainian].
22. World Bank rejects El Salvador request for Bitcoin help. <https://www.bbc.com/news/business-57507386> [in English].
23. Cryptocurrency mining could become the new face of energy storage. Here's how. World economic forum. <https://www.weforum.org/agenda/2018/09/mining-for-cryptocurrencies-could-be-the-future-of-energy-storage> [in English].
24. New York power plant mines Bitcoin uses excess energy. <https://www.engadget.com/2020-03-08-new-york-power-plant-mines-bitcoin.html> [in English].
25. Buslavec', O. Urjad hoche dosjagty kompromisu z investoramy v "zelenu" energetyku, shhob zberegty imidzh investycijno pryvablyvoi' kra'i'ny [The government wants to reach a compromise with investors in "green" energy to maintain the image of an investment-attractive country]. <https://mepr.gov.ua/news/35280.html> [in Ukrainian].
26. Jak pracuje ukrai'ns'kyj rynek kryptovaljut i shho za nei' mozna prydbaty [How the Ukrainian cryptocurrency market works and what you can buy for it]. <https://juscutum.com/tpost/4jj8r6ij71-yak-pratsyu-ukranskii-rinok-kriptovalyut> [in Ukrainian].
27. U Minenergo obgovoryly projekt budivnyctva decentralizovanoi' stancii' cyfrovoi' energii' na bazi atomnyh elektrostancij [The Ministry of Energy discussed the project of building a decentralized digital energy station based on nuclear power stations]. http://mpe.kmu.gov.ua/minugol/control/uk/publish/article?jsessionid=6689A00A00A3AD3EE63FED547721C2EF.app1?art_id=245509904&cat_id=35109 [in Ukrainian].
28. Pyrig, V. Derzhavnyj "Energoatom" pochav buduvaty fermy dlja majningu krypto valjut [State-owned Energoatom started building farms for cryptocurrency mining]. https://zaxid.net/derzhavnyj_energoatom_pochav_buduvati_fermy_dlya_majningu_kriptovalyut_n1520018 [in Ukrainian].
29. Na terytorii' JeS proponujut' zaboronyty majning krypto valjut [The mining of cryptocurrencies will be prohibited on the territory of the EU]. <https://tsn.ua/groshi/na-teritoriyi-yes-proponuyut-zaboroniti-majning-kriptovalyut-1959448.html> [in Ukrainian].
30. Ogovtalsja vid udaru. Majning bitkoi'nu vidnovyvsja pislja zaborony na vydobutok kryptovaljuty u Kytai' [Bitcoin mining was restored after a ban on cryptocurrency mining in China]. <https://biz.nv.ua/ukr/finance/majning-bitkojina-vidnovivsya-pislyu-udaru-pekina-ostanni-novini-50201625.html> [in Ukrainian].

31. Kryzys poslednyh dvuh let okazalsja ydeal'nym kataklyzmom dlja rosta krypto valjut [The crisis of the last two years proved was the perfect cataclysm for the growth of cryptocurrencies]. https://www.dp.ru/a/2021/12/28/Krizis_poslednih_dvuh_let [in Russian].
32. Panasovs'kyj M. Dolja rynku kryptovaljut pid pytannjam – vse bil'she krai'n zaboronjajut' majning Bitcoin cherez problemy z elektrykoju [Cryptocurrency market share is questionable, as more and more countries are banning Bitcoin mining due to electricity problems]. <https://gadget.com/uk/blokchejn-i-kriptovalyuty/100860-dolia-rinku-kriptovaliut-pid-pitanniam-vse-bilshe-krayin-zaboroniaiut-maining-bitcoin-cherez-pr> [in Ukrainian].
33. China proposes adding cryptocurrency mining to 'negative list' of industries. <https://www.reuters.com/world/china/china-proposes-cutting-items-negative-list-market-access-2021-10-08> [in English].
34. Crypto miners in Kazakhstan face bitter winter of power cuts. <https://www.ft.com/content/086b7ec7-f71a-4214-bfa0-5644852056f3> [in English].
35. Bitcoin Energy Consumption Index. <https://digiconomist.net/bitcoin-energy-consumption> [in English].
36. Bitkoin ruhnul, majning sokratilsja: kak krizis v Kazahstane povlijal na kriptorynok [Bitcoin collapsed, mining declined: how the crisis in Kazakhstan affected crypto market]. <https://focus.ua/digital/502501-bitkoin-ruhnul-majning-sokratilsya-kak-krizis-v-kazahstane-povliyal-na-kriptorynok> [in Russian].
37. EU should ban energy-intensive mode of crypto mining, regulator says. *Financial Times*. 19/01/2022. <https://www.ft.com/content/8a29b412-348d-4f73-8af4-1f38e69f28cf> [in English].
38. Majnery vykraly elektroenergii' na 500 tys. grn. [Miners have stolen electricity for the amount of UAH 500,000]. <https://ua-energy.org/uk/posts/vlasnyky-maininhovoi-fermy-na-kyivshchyni-vykraly-elektroenerhiiu-na-500-mln-hrn> [in Ukrainian].
39. SBU likvidovala majning-fermu v Kropyvnyts'komu [The SSU liquidated a mining farm in Kropyvnytskyi]. <https://cbn.com.ua/2022/02/04/sbu-likvidovala-majning-fermu-v-kropyvnytskomu-foto> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 23.03.2022.

Прийнято до друку 05.04.2022.

Публікація онлайн 22.04.2022.

ІЛЬІНА Анастасія,
к. е. н., доцент кафедри
публічного управління та адміністрування
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0002-6374-7078
a.ilyina@knute.edu.ua;

ILYINA Anastasiya,
PhD (Economics), Associate Professor
at the Department of Public Administration
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0002-6374-7078
a.ilyina@knute.edu.ua

БЮДЖЕТНІ ІНВЕСТИЦІЇ В ЛЮДСЬКИЙ КАПІТАЛ ЗА МАСШТАБНОЇ КРИЗИ

BUDGET INVESTMENT IN HUMAN CAPITAL IN A MAJOR CRISIS

Вступ. Попри масштабну кризу в Україні, спричинену пандемією COVID-19 та російсько-українською війною, органам публічної влади варто врахувати питання вкладення коштів за рахунок державного та місцевих бюджетів саме у пріоритетні галузі економіки, в основі чого має бути розроблена інвестиційна стратегія сталого розвитку країни.

Проблема. У разі відсутності стратегічного плану навіть вчасне впровадження інвестиційних проектів коштом державного та місцевих бюджетів може стати результатом лише окремо реалізованих проектів, які не будуть наслідком сформованого системного впливу на розвиток людського капіталу в Україні, що не забезпечуватиме сталого розвитку країни.

Метою статті є визначення стратегічних орієнтирів сталого розвитку країни щодо створення державою належних умов для здійснення доцільних бюджетних інвестицій у розвитку пріоритетних галузей людського капіталу.

Методи. Дослідження проведено із застосуванням методів теоретичного узагальнення, статистичних групувань, порівняльного та системного аналізу, моделювання та абстрагування.

Результати дослідження. В Україні протягом 2018–2020 рр. основним дестабілізуючим фактором здійснення бюджетних інвестицій у людський капітал послужувало зниження інвестиційної активності органів публічної влади, регулюючих галузь соціального забезпечення. Це обумовило необхідність розробити модель удосконалення стратегічного управління бюджетними інвестиціями у розвиток людського капіталу.

Introduction. Public authorities should take into account the investing funds from state and local budgets in priority sectors of the economy. Sustainable development of the country should be developed on an investment strategy during the COVID-19 pandemic and the Russian-Ukrainian war.

Problem. Timely implementation of investment projects at the expense of the state and local budgets can only be the result of separately implemented projects that will not be the result of systemic impact on human capital development in Ukraine.

The aim of the article is to study the strategic guidelines for sustainable development of the country, to create appropriate conditions for the state to make appropriate budget investments in the development of priority areas of human capital.

Methods. Methods of theoretical generalization, statistical groupings, comparative and systematic analysis, modeling and abstraction were used in the paper.

Results. The main destabilizing factor in the implementation of budget investments in human capital was the reduction of investment activity of public authorities regulating the area of social welfare in Ukraine during 2018–2020. This led to the development of a model of improving the strategic management of budget investments in human capital development.

Conclusions. The strategic budget investments are a reflection of the level of human capital development as a professional competence of public officials. They include the ability

Висновки. Стратегічні бюджетні інвестиції є відображенням рівня розвитку людського капіталу як професійних компетентностей публічних службовців. Вони полягають у вмінні стратегічно мислити у процесі планування видаткової частини бюджету та раціонально розподіляти й перерозподіляти кошти для вкладення у стратегічні об'єкти пріоритетних галузей людського капіталу, що користуються високим попитом населення, з застосуванням новітніх ІКТ. В основі цього лежить поліпшення інвестиційного клімату країни, що обумовлюватиме ліквідацію наслідків масштабної кризи в Україні внаслідок припливу додаткових стратегічних інвестицій.

Ключові слова: стратегічні бюджетні інвестиції, людський капітал, стратегічне управління, пріоритетні галузі людського капіталу, пріоритетні галузі економіки, професійні компетентності, інформаційно-комунікаційні технології.

JEL Classification: H72, J24, O10

Вступ. Питання стратегічного управління постає перед Україною та світом, на що вказують глобальні проблеми у відносинах між державою та суспільством, пов'язані з рівнем довіри населення до влади, а також пандемією COVID-19, яка особливо вдарила по економіці в таких галузях економічної діяльності: освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, культура, туризм та спорт. Водночас повномасштабне вторгнення РФ на територію України з 24 лютого 2022 р., що стало розв'язанням російсько-української війни, майже призупинило діяльність галузевих підприємств/установ/організацій. Через постійні воєнні дії багато з цих установ змушені перейти в режим роботи онлайн або тимчасово призупинити свою діяльність. Отже, масштабна криза в Україні згубно вплинула на економічний і соціальний розвиток країни. Темпи відновлення економіки залишаються невизначеними й залежать від ступеня покращення ситуації з інвестиціями у пріоритетні галузі економіки. Основою, на якій базується інвестування у пріоритетні галузі економіки, є стратегічне планування інвестицій, пов'язане з раціональним розподілом і перерозподілом бюджетних коштів відповідно до розроблених стратегічних планів.

Проблема. Через відсутність стратегічного плану навіть вчасне впровадження інвестиційних проєктів коштом державного та місцевих бюджетів може стати результатом лише окремо реалізованих проєктів, які не стануть наслідком сформованого системного впливу на розвиток людського капіталу в Україні, що не забезпечуватиме сталого розвитку країни.

Оскільки рівень доцільності бюджетних інвестицій (БІ) пов'язаний зі стратегічним плануванням, тож саме від чіткості визначення стратегічних цілей і, як наслідок, плану їхнього досягнення залежить

to think strategically in the process of planning the expenditure part of the budget, rationally allocate and redistribute funds for investment in strategic objects of priority areas of human capital, which are in high demand, using the latest ICTs. This is based on country's investment climate improvement, which will lead to the elimination of consequences of the major crisis in Ukraine due to the additional strategic investment flows.

Keywords: strategic budget investments, human capital, strategic management, priority areas of human capital, priority economic sectors, professional competences, information and communication technologies.

визначення, які саме інвестиційні проекти у сфері людського капіталу є найактуальнішими для потреб населення, що варто відкласти на розгляд у перспективі та в реалізації яких населення не має потреби. У цьому випадку саме якісний розподіл БІ (тобто процес прийняття рішення про інвестування державою коштів у доцільні проекти) визначає обсяг стратегічних бюджетних інвестицій (СБІ), де значну роль відіграє перерозподіл коштів по головних розпорядниках бюджетних коштів органів місцевого самоврядування за тими чи іншими бюджетними програмами. Все це засновується на системі стратегічного управління БІ, яка в Україні ще не сформувалася належним чином. Попри масштабну кризу, спричинену пандемією *COVID-19* і, особливо, непередбаченою російсько-українською війною, така проблема має бути вирішена якнайшвидше. Значним фактором впливу на відповідну ситуацію може послужити запозичення Україною досвіду країн – членів ЄС з приводу визначення рівня стабільності БІ. Застосування такого досвіду може стати перспективою для уряду України у прийнятті управлінських рішень з планування бюджетних видатків. Це суттєво зменшить рівень ризиків одержання значних економічних збитків від тих чи інших непередбачуваних обставин, а також прискорить процедуру реалізації Україною євроінтеграційних планів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Так, науковці на чолі з О. Пищуліною [1] у своїй аналітичній доповіді намагаються розкрити проблеми розвитку основних галузей економіки у сфері управління людським капіталом (освіта, охорона здоров'я, соціальний захист, культура, туризм, спорт), аналізуючи вплив різноманітних чинників на його формування. Водночас науковці на чолі з О. Лісничук [2] присвятили своє дослідження сутності БІ та аналізу системи управління ними в Україні. Проте зовсім слабо відображена позиція та роль держави як регулятора розвитку людського капіталу в економіці країни, на що особливо звернули увагу науковці на чолі з С. Жуковим [3] і Л. Своробович [4]. Вони присвятили свої праці дослідженню взаємозалежності між основними галузями економіки. Однак і тут проведене дослідження є недостатнім, оскільки практично проігноровані питання діяльності допоміжних галузей розвитку людського капіталу (сільське господарство, промисловість, транспорт та інші галузі у сфері обслуговування), які є факторами формування перших.

Учені на чолі з Н. Новіковою [5] досліджували шляхи удосконалення професійних компетентностей державних службовців, рівень яких суттєво впливає на розвиток людського капіталу. Проте не враховані питання, якою саме має бути система управління державною службою в контексті планування бюджетних видатків. Дослідники Н. Бенько [6] та Д. Шевченко [7] розглянули проблематику здійснення інвестицій у людський капітал, однак приділено замало уваги впливу держави на розвиток людського капіталу, на відміну від П. Щербакова [8]. Разом з тим,

науковцем не запропоновано шляхи вдосконалення публічного управління людським капіталом. Праця вчених на чолі з І. Царенко [9] присвячена дослідженню електронного урядування як основного стимулу розвитку людського капіталу в органах публічної влади. Проте майже не розглянуті питання здійснення інвестицій у впровадження електронних систем в органи публічної влади, що регулюють певні галузі економіки, з метою збільшення рівня їхньої прозорості. Значний внесок у своє дослідження зробив І. Микитюк [10], яким доведено важливість збалансованості бюджетної системи у країні, спираючись на закордонний досвід, проте недостатньо розглянуто питання поліпшення інвестиційного клімату країни.

Щодо досліджень закордонних науковців, зокрема Л. Шана [11], Р. Субхаша [12] та С. Калкіна [13], можна припустити, що в закордонних країнах важливе значення приділяється плануванню інвестицій, розвитку людських ресурсів і гендерних відносин у суспільстві з акцентом на ринковій економіці як першопричині розвитку людського капіталу в органах публічної влади, оскільки відносини в приватному секторі є прикладом для наслідування взаємовідносин в органах публічної влади. У цьому випадку гармонізація таких взаємовідносин сприятиме поліпшенню інвестиційного клімату у країні, що збільшить обсяг інвестицій у галузях освіти, соціального захисту, культури, туризму та спорту і, відповідно, охорони здоров'я. Однак дослідження впливу держави як регулятора сфери управління людським капіталом на діяльність приватного сектору потребує доопрацювання.

Метою статті є визначення стратегічних орієнтирів сталого розвитку країни щодо створення державою належних умов для здійснення доцільних бюджетних інвестицій у розвиток пріоритетних галузей людського капіталу.

Методи. Інформаційною базою дослідження слугували праці українських та закордонних науковців з проблематики розвитку людського капіталу та стратегічних інвестицій у людський капітал у складі наукових статей, аналітичних доповідей, монографій і статистичні дані офіційних сайтів Мінфіну та "Ціна держави". Дослідження проведено із застосуванням методів теоретичного узагальнення, статистичних групувань, порівняльного та системного аналізів, моделювання та абстрагування. Це дало змогу визначити, що розвиток людського капіталу залежить передусім від доцільності БІ з боку органів публічної влади, в основі чого лежить вкладення коштів завдяки державному та місцевим бюджетам у стратегічні об'єкти.

Результати дослідження. В умовах реформування системи державного управління як узгодженої певним чином складної системи відносин між органами державної влади, органами місцевого самоврядування, бізнес-структурами та населенням, що можуть виступати як виробники та споживачі товарів і послуг, що необхідні для підтримки

рівня життя населення з метою забезпечення продуктивності праці, відбуваються значні похибки у процесі стратегічного планування. Це підтверджується невдалими змінами у стратегії сталого розвитку країни, внесеними державою задля створення ефективної системи управління змінами в органах публічної влади, з орієнтацією на досвід розвинених країн. У такому разі українській державі потрібно кардинально змінити парадигми розвитку людського капіталу, запровадивши нові принципи стратегічного планування підвищення якості життя населення і, отже, збільшення рівня продуктивності праці, де значну роль відіграють БІ у розвиток людського капіталу [1, с. 7–8].

Так, БІ є основним інструментом державного регулювання економіки, оскільки саме вони закладають підґрунтя сталого розвитку країни [2, с. 460]. Якщо інвестиції є сукупністю капітальних вкладень з боку державного та приватного секторів у розвиток об'єктів економічної діяльності, які водночас утворюють сферу людського капіталу [1, с. 5], то важливою складовою інвестицій є БІ, здійснювані державним сектором економіки у вигляді всіх капітальних видатків, спрямованих на матеріальні й нематеріальні активи та фінансування конкретного інвестиційного проєкту коштом державного та місцевих бюджетів з метою забезпечення сталого розвитку країни, завдяки чому досягається соціально-економічний ефект. Через недоліки механізму узгодження обсягів і структури бюджетних інвестицій з джерелами фінансування в межах інвестиційної складової бюджету як сукупності бюджетних надходжень і окремої частини видатків, виділених на реалізацію інвестиційних проєктів, нерідко виникають проблеми, пов'язані з бюджетним інвестуванням. Це зокрема недоцільність реалізованих об'єктів інвестування, які мають низький попит серед населення. Реалізація таких проєктів не є вигідною ні для населення, ні для новостворених підприємств/установ/організацій через недоодержання прибутку, ні для самих органів публічної влади, в яких виникає значний рівень бюджетного дефіциту через недоотримання дохідної частини бюджету. Запобігання подібних ситуацій слугуватиме розробка стратегії бюджетних інвестицій, яка має формуватися на першочергових і невідкладних завданнях, актуальних проєктах і програмах та здійсненні перспективних вкладень на найближчі роки [2, с. 460–463].

Отже, БІ мають бути стратегічними, тобто здійснюватися в основі розробленої інвестиційної стратегії. У цьому контексті *стратегічні бюджетні інвестиції* є довгостроковими інвестиціями органів державної влади та місцевого самоврядування, що сприяють раціональному використанню коштів завдяки державному та місцевим бюджетам, їх розподілу за важливістю тих чи інших інвестиційних проєктів відповідно до сформованих у розробленій стратегії сталого розвитку загальнодержавних стратегічних цілей, у рамках яких визначаються пріоритетні напрями стратегічного розвитку людського капіталу (ЛК) у країні.

Відповідно пріоритетні напрями стратегічного розвитку мають бути спрямовані на збереження і розширення частки ринку збуту продукції, а також вдосконалення внутрішніх бізнес-процесів завдяки ефективному управлінню людськими ресурсами, зокрема й на регіональному та місцевому рівнях, де ключовими компонентами розвитку ЛК є якісна освіта, якісні медичні послуги та нові робочі місця з високим рівнем оплати праці [3, с. 105]. Досягнення рівня такої системи управління потребує створення в Україні соціально орієнтованої держави, яка спрямовуватиме свої ресурси на розвиток людського потенціалу шляхом здійснення соціальних інвестицій з найбільшим соціально-економічним ефектом від використання людських ресурсів для розвитку інноваційної економіки. Тут величезну роль відіграє передача органами державної влади більших повноважень і фінансових ресурсів органам місцевого самоврядування для розв'язування актуальних проблем управління ЛК [4, с. 196].

Значне місце у взаємовідносинах між органами місцевої влади посідають професійні компетентності державних службовців, що працюють у місцевих державних адміністраціях, і службовців органів місцевого самоврядування, від рівня яких залежить рівень якості надання публічних послуг населенню та рівень його довіри до влади. Водночас якість надання публічних послуг суттєво залежить від наявності в публічних службовців емоційного зв'язку з керівництвом, самовідчуття в колективі, потреби працювати в команді, відчуття відповідальності за виконання службових повноважень, а також потреби в отриманні нових або удосконаленні наявних знань, набутті вмінь та навичок роботи зі зверненнями громадян. У цьому разі керівництво органів місцевої влади має відповідати за розробку та затвердження спеціальних програм підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації персоналу з виділенням коштів для реалізації цих програм, спрямованих насамперед на формування в публічних службовців знань і вироблення навичок вертикальної/горизонтальної системної взаємодії між органами публічної влади та прийняття управлінських рішень за результатами відповідної взаємодії [5, с. 88–90].

Так, необхідність вкладення коштів у людину з метою удосконалення її професійних компетентностей та підвищення продуктивності праці населення дає змогу сформулювати позицію з приводу СБІ у ЛК як першопричини сталого розвитку країни. Тут інвестиції мають здійснюватися передусім в інтелектуальний капітал, який відіграє ключову роль в ефективності діяльності органів публічної влади та включає:

- сукупність знань, вмінь і навичок фахівців виконувати службові повноваження (*людський капітал*);
- вміння застосовувати фахівцями запаси знань у процесі партнерських взаємовідносин на особистісному рівні – між працівниками, мікрорівні – між підприємствами/установами/організаціями, мезорівні – між регіонами/галузями та макрорівні – між державою та суспільством (*соціальний капітал*);

• результати інтелектуальної діяльності – впроваджені інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), корпоративна культура, інституціоналізовані знання тощо (*структурний капітал*) [6, с. 97-99].

Своєю чергою відповідні інвестиції можуть відноситися до:

неречових, не втілених у людях – у наукові дослідження та розробки, у розвиток інтелектуальних здібностей і виховання дітей до працездатного віку (формування інтелектуального капіталу);

речових, втілених у людях – у розвиток основних і допоміжних галузей економічної діяльності у сфері управління людським капіталом (реалізація інтелектуального капіталу);

неречових, втілених у людях – для трудових мігрантів, у розвиток ІКТ для пошуку інформації про ціни на товари/послуги, заробітки (стимулювання розвитку інтелектуального капіталу) [7, с. 52].

У сучасній економіці *людський капітал* як складова інтелектуального капіталу визначає основну частку національного багатства регіонів, країн і світу, що насамперед залежить від ефективності державного управління. Тут ефект від державного управління має зумовлюватись орієнтиром керівництва державних органів на державного службовця як на освічену людину й творчу особистість, яка прагне проявляти ініціативу щодо прийняття управлінських рішень і вдосконалювати рівень своїх професійних компетентностей, а не як на "робочий інструмент", що зобов'язаний працювати на керівництво в його інтересах. Така мотивація державних службовців завжди слугує запорукою здійснення СБІ у людський капітал, тоді як дестабілізуючі відносини між керівництвом та підлеглими створюють систему нерівності, в якій підлеглий не має права на прояв ініціативи у прийнятті управлінських рішень. Проте не завжди одностороння пропозиція з боку керівництва може відповідати інтересам місцевого населення [8, с. 244].

Подібні ситуації виникають на основі недовіри з боку керівників щодо підлеглих, а також зловживання керівництвом своїм службовим становищем, запобіганню чому сприятиме розвиток електронного урядування в органах державної влади та місцевого самоврядування. За наявності в органах спеціалізованих ІКТ та чи інша електронна система фіксуватиме дату, час, обсяг виконаних завдань, а також аналізуватиме якість виконання службових повноважень усіх публічних службовців незалежно від посад. Усе це потребує розробки Національного стандарту електронного урядування згідно зі стандартом ЄС, що створюватиме умови для забезпечення прозорості та підзвітності роботи представників органів публічної влади завдяки використанню ними ІКТ як стимулюючого інструменту розвитку ЛК на мезорівні з огляду на проведення реформи децентралізації в Україні [9].

За даними сайту "Ціна держави" [14] видатки державного та місцевих бюджетів, а також зведеного бюджету розподілені за окремими галузями економіки без розрахунків вкладень в основну й допоміжну

підсистеми цих галузей у сфері управління ЛК. Відповідні розрахунки, зокрема в структурі ВВП, допоможуть визначити, наскільки результативною була бюджетна підтримка розвитку ЛК в Україні з боку органів публічної влади протягом останніх трьох років (таблиця).

Таблиця

Аналіз показників здійснення бюджетних інвестицій у розвиток людського капіталу за 2018–2020 рр.

Показник державного управління людським капіталом	2018		2019		2020	
	млрд грн	% ВВП	млрд грн	% ВВП	млрд грн	% ВВП
Доходи бюджету	1005.3	28.25	897.0	22.57	920.2	21.94
Видатки бюджету	1250.2	35.13	1370.1	34.47	1654.2	39.44
<i>У людський капітал</i>	<i>664.2</i>	<i>18.67</i>	<i>720.5</i>	<i>18.13</i>	<i>836.4</i>	<i>19.94</i>
Освіта	210.0	5.90	238.8	6.01	273.9	6.53
Соціальний захист пенсіонерів	157.9	4.44	191.2	4.81	212.6	5.07
Охорона здоров'я	115.8	3.26	128.4	3.23	179.4	4.28
Соціальне забезпечення	151.4	4.26	130.6	3.28	135.5	3.23
Духовний та фізичний розвиток	29.0	0.81	31.6	0.79	34.8	0.83
<i>У допоміжні галузі</i>	<i>179.3</i>	<i>5.04</i>	<i>198.4</i>	<i>4.99</i>	<i>301.3</i>	<i>7.18</i>
Комунальне господарство	30.3	0.85	34.5	0.87	35.0	0.84
Сільське господарство	14.1	0.40	14.4	0.36	16.3	0.39
Охорона навколишнього середовища	8.2	0.23	9.7	0.24	11.2	0.27
Паливно-енергетичний комплекс	3.5	0.10	4.3	0.11	5.6	0.13
Транспорт	70.3	1.98	77.5	1.95	151.4	3.61
Інші галузі економіки	52.9	1.49	58.0	1.46	81.7	1.95
<i>У державні потреби</i>	<i>406.6</i>	<i>11.43</i>	<i>451.2</i>	<i>11.35</i>	<i>516.5</i>	<i>12.31</i>
Громадський порядок, безпека та судова влада	118.0	3.32	141.5	3.56	164.3	3.92
Обслуговування державного боргу	116.1	3.26	120.1	3.02	137.5	3.28
Оборона	97.0	2.73	106.6	2.68	122.4	2.92
Загальнодержавні функції	75.5	2.12	83.0	2.09	92.3	2.20
Різниця між доходами та видатками бюджету	-244.9	-6.88	-473.1	-11.90	-734.0	-17.50
ВВП	3558.7	100	3974.6	100	4194.1	100

Складено та розраховано автором за [14–17].

До того ж доцільно скористатися даними сайту Мінфіну в розрізі ВВП [15], спираючись на функціональну класифікацію видатків бюджету [16] та працю І. Микитюка [10], який підкреслює необхідність визначення рівня фінансової стабільності як частки різниці між доходами та видатками зведеного бюджету у ВВП, що згідно з пактом про фінансову стабільність країн ЄС не має перевищувати 3 %.

Так, протягом 2018–2020 рр. спостерігається не лише нестабільність бюджетного інвестування, але й поступове її збільшення, враховуючи те, що серед бюджетних видатків найбільший відсоток ВВП становлять видатки в ЛК. На це вказує відповідне зростання від'ємної частки різниці між доходами та видатками зведеного бюджету у ВВП. Це спричинено різким зменшенням частки дохідної частини зведеного бюджету. За 2018–2020 рр. відбувалось різке зменшення податкових надходжень до державного бюджету. Якщо в 2018 р. їхній обсяг становив 708.4 млрд грн, то в 2019 р. – вже 582.7 млрд грн, а в 2020 р. –

574.3 млрд грн. Щодо податкових надходжень до місцевих бюджетів навпаки спостерігається помірне збільшення обсягу з 85.4 до 96 млрд грн. Разом з цим обсяг неподаткових надходжень до державного бюджету зростає (з 171.4 до 220.5 млрд грн), а до місцевих бюджетів – зменшується (з 29.1 до 21.8 млрд грн) [17].

З одного боку, зменшення органами державної влади податкового навантаження на населення з 2018 по 2020 рр. могло позитивно вплинути на споживчі витрати, частка у ВВП яких за 2019 р. зросла з 89.8 до 95.2 %, а у 2020 р. незначно знизилася до 93.5 %. З іншого – це може свідчити про неефективність розподілу та перерозподілу бюджетних видатків для вкладення у стратегічні об'єкти, послуги яких мають високий попит населення, на що вказує зменшення частки валового нагромадження у ВВП з 18.8 до 7.5 % [15]. Зокрема це доброустрій прибудинкових територій, будівництво/реконструкція/удосконалення діяльності закладів освіти, спортивних і культурних комплексів, туристичних фірм, промислових підприємств, об'єктів транспортної інфраструктури, центрів обслуговування тощо.

Щодо видаткової частини зведеного бюджету, то протягом аналізованого періоду спостерігається різке коливання частки показника у ВВП, яка під кінець 2020 р. різко зросла. Тут особливу роль відіграло коливання частки бюджетних видатків в ЛК у ВВП. Попри збільшення обсягу показника, у 2019 р. простежується негативна тенденція його частки у ВВП, коли 2020 р. вона порівняно збільшилась.

Тож, динаміка бюджетного інвестування в людський капітал ілюструє стабільну ситуацію з видатками в галузі освіти та соціального захисту пенсіонерів, частка у ВВП яких поступово зростає.

Можна припустити, що Україна має високий освітній потенціал, наявність якого може підтвердити цифрова грамотність населення, що надала свій відбиток в успішному проведенні занять у режимі онлайн під час спалаху пандемії *COVID-19*. Крім того, величезну роль відіграв значний внесок з боку органів місцевої влади в систему освіти, про що свідчить переважний обсяг вкладень коштом місцевих бюджетів, який до 2020 р. поступово зростає (з 165.7 до 214.3 млрд грн) [14]. Тут важливим фактором впливу послужили перші кроки проведення реформи децентралізації в рамках передачі низки повноважень на місцевий рівень, зокрема в частині управління освітою, і отже, старт реформи Нової української школи з впровадженням інноваційних методів навчання.

В обсягах БІ у соціальне забезпечення простежується негативна динаміка за весь аналізований період (див. *таблицю*). При цьому збільшення бюджетних видатків у соціальний захист пенсіонерів пов'язано передусім з пенсійною реформою, яка передбачає перерахунок пенсій на основі обчислення середньої заробітної плати відповідно до досвіду роботи та виплати індексацій. Однак, попри створення низки електронних систем та реєстрів, зокрема Єдиного державного автоматизованого реєстру осіб, що мають право на пільги (ЄДАРП), Міністерство соціальної політики України не використовує дані цих систем під час

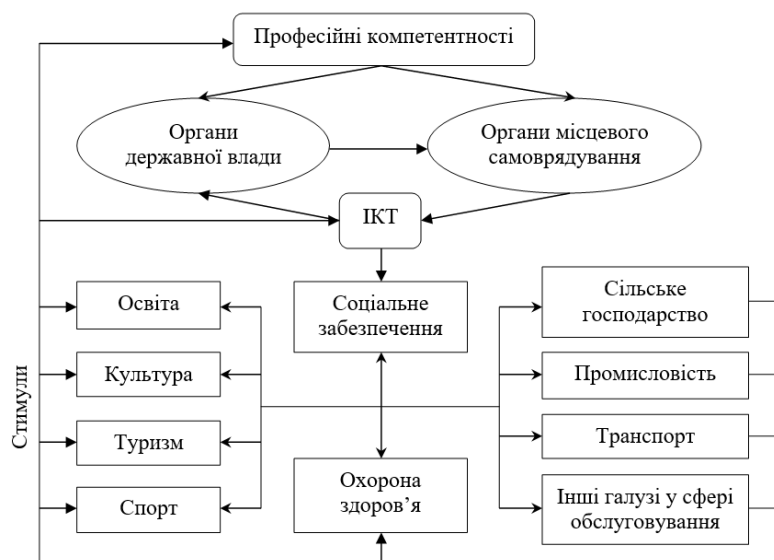
планування видатків у соціальне забезпечення, тож не володіє інформацією про зареєстрованих осіб. Крім того, соціальне забезпечення є галуззю, яка найменш забезпечена ІКТ, що дає змогу: здійснювати збір даних про осіб, які виконують роботу, пов'язану з ризиком професійних захворювань; перевіряти вірогідність та актуальність інформації про осіб, які потребують соціальних виплат, допомоги та пільг, соціальних послуг і житлових субсидій; проводити моніторинг відносин між надавачами та отримувачами соціальних послуг, інформації про нарахування та проведення виплат; забезпечувати захист персональних даних. Відповідно проблеми, пов'язані з нестачею в органах влади ІКТ та кваліфікованого персоналу, а отже порушенням державою принципів економічної залежності витрат на споживання від одержаних доходів і ВВП, зниженням розмірів основних соціальних стандартів і неефективністю правового регулювання залежності між сплаченими страховими внесками і виплатами з них, дестабілізували процес БІ в допоміжній галузі економіки [18, с. 7–10, 326].

Так, якщо за 2019 р. частка у ВВП цього показника дещо знизилась, то на кінець 2020 р. вона вже помітно зросла (див. *таблицю*), на що суттєво вплинули різкі коливання часток бюджетних видатків у сільське господарство, транспорт та інші галузі економіки (зокрема промисловості). Разом з тим стабільне зростання часток бюджетних видатків простежується в галузях комунального господарства, охорони навколишнього середовища й паливно-енергетичного комплексу. З огляду на ситуацію, можна стверджувати, що в 2019 р. слабка соціальна захищеність населення знизила попит на робочі місця в сферах виробництва та обслуговування, що суттєво сприяло зменшенню кількості закупівель необхідних комплектуючих і устаткування з боку споживачів задля впровадження їх у діяльність основних галузей у сфері управління ЛК, зокрема охорони здоров'я, духовного та фізичного розвитку. Таке становище також відобразилось на видатках у державні потреби. Тут особливу роль відіграли різкі коливання бюджетних видатків на обслуговування державного боргу, оборону та загальнодержавні функції. Можна припустити, що в 2019 р. значно зменшилась кількість укладених державними органами договорів державно-приватного партнерства з підприємствами-виробниками, основою яких є закупівлі реалізованої продукції на власні потреби та транспортне забезпечення. Однак у 2020 р. через спалах пандемії *COVID-19* держава приділяла велику увагу забезпеченню належного функціонування стратегічних об'єктів інвестування у сфері управління ЛК дистанційно, а також у боротьбу з пандемією. На це вказує різке зростання частки у ВВП бюджетних видатків у галузь охорони здоров'я.

Проте, попри різке збільшення видатків як в основні, так і в допоміжні галузі економіки, попит населення на закупівлю товарів та одержання послуг у відповідних суб'єктів господарювання суттєво знизився. На це вказує різке падіння податкових надходжень, що

визначило зменшення відповідної частки у ВВП. Це спричинено економічною кризою, що пов'язана зокрема з пандемією COVID-19, яка призупинила роботу низки підприємств/установ/організацій в галузях сільського господарства, транспорту та інших галузях економіки, а також зменшила кількість відвідувачів закладів, які сприяють розвитку людського капіталу (освіти, охорони здоров'я, культури та спорту). Повне відновлення режиму роботи цих закладів є можливим за умов застосування громадянами України заходів у рамках використання ними лише перевіреної інформації на офіційних сайтах органів влади з приводу ведення воєнних дій на території України внаслідок російсько-української війни, додержання карантинних вимог, медичного і соціального обслуговування та іншої інформації стосовно подій в Україні та світі. Здійсненню таких прогнозів може сприяти співпраця Міністерств охорони здоров'я та соціальної політики України із Радою національної безпеки і оборони України, яка має ґрунтуватися на впровадженні та застосуванні спеціальних електронних систем і реєстрів, що допомагають вести облік осіб, які потребують соціальної та медичної допомоги; своєчасно реагувати на недостовірну/сумнівну інформацію, а також спільно з відповідними органами влади на місцях організувати електронну участь з метою проведення роз'яснювальної роботи, зокрема в рамках ознайомлення з правилами поведінки в разі виникнення надзвичайних ситуацій, реагування на раптову появу сумнівної інформації про війну в Україні з невідомих джерел та ін.

Так, спираючись на закордонний досвід, пропонуємо модель удосконалення стратегічного управління бюджетними інвестиціями у розвиток людського капіталу, що наочно проілюстровано на *рисунку*.

Модель удосконалення стратегічного управління бюджетними інвестиціями у розвиток людського капіталу

Побудовано автором за: [11, с. 21–28; 12, с. 47–69, 152–163; 13, с. 157].

Як видно з *рисунка*, налагодження системи стратегічного управління бюджетними інвестиціями у галузь соціального забезпечення шляхом впровадження в діяльність профільних органів влади спеціалізованих ІКТ зумовить більшу ефективність системи управління в галузі охорони здоров'я. Тут значним фактором впливу слугуватиме збільшення рівня довіри населення до якості надання соціальних і медичних послуг.

Величезну роль у цьому питанні відіграють центри соціальної допомоги та психологічної підтримки. Співпрацюючи із закладами охорони здоров'я, вони спонукатимуть відвідувачів відчувати себе впевненими в одержанні медичної допомоги з наданням певних соціальних послуг. Це підтримка осіб, які опинилися у кризових ситуаціях (зокрема надання психологічної й медичної допомоги особам, які перебувають у зоні воєнних дій, особливо постраждалим унаслідок війни); допомога в одержанні освітніх послуг учнів і студентів з особливими потребами; працевлаштування осіб з обмеженими можливостями; розповсюдження інформації про необхідність ведення здорового способу життя та ін. Усе це сприятиме забезпеченню повноцінної роботи закладів основних галузей економіки, а саме: освіти з метою проходження учнями/студентами навчальних програм, соціального забезпечення – одержання соціальної допомоги, культури – отримання послуг у проведенні культурних заходів, туризму – організації поїздок за кордон, спорту – зайняття фізичною культурою для зміцнення стану здоров'я, що зрештою значно удосконалив сферу управління людським капіталом. Таке удосконалення стане першим кроком до подолання економічної кризи шляхом збільшення продуктивності праці населення та зниження рівня безробіття. Тут саме основні галузі економіки є стимулами діяльності допоміжних. Задіяні в цих галузях підприємства/установи/організації збільшують свою конкурентоспроможність у виробництві та обслуговуванні відповідно до потреб частини населення, зайнятого в основних галузях економіки. Завдяки цьому зростає попит населення на закупівлю інноваційної продукції та одержання послуг, що можуть бути застосовані закладами охорони здоров'я, соціального захисту, культури, туризму, спорту, а також органами державної влади та місцевого самоврядування, зокрема для впровадження ІКТ та удосконалення професійних компетентностей персоналу.

Висновки. Стратегічні бюджетні інвестиції є довгостроковими інвестиціями, здійснюваними органами державної влади та місцевого самоврядування в основі розробленої інвестиційної стратегії, спрямованої на досягнення загальнодержавних стратегічних цілей розвитку людського капіталу як частини інтелектуального капіталу, із відображенням рівня продуктивності праці представників суспільства під час застосування ними своїх професійних компетентностей, займаючи посади на певних підприємствах, в установах/організаціях, задіяних у різних галузях економіки. Разом з тим рівень ефективності державного управ-

ління відповідними галузями залежить передусім від професійних компетентностей державних службовців і службовців органів місцевого самоврядування, які відображаються у їхньому стратегічному мисленні й раціональному прийнятті ними управлінських рішень у процесі планування бюджетних інвестицій у розвиток пріоритетних галузей економіки.

Так, проблема обмеження участі суб'єктів господарювання у конкуренції на ринку праці в Україні, спричинена зменшенням бюджетних інвестицій у соціальне забезпечення, продовжує негативно впливати на діяльність допоміжних галузей економіки. Це значно знижує рівень інноваційного розвитку основних галузей економіки у сфері управління людським капіталом. В усуненні цих перешкод чималу роль відіграє підвищення професійних компетентностей персоналу органів публічної влади використовувати новітні ІКТ у рамках моделі удосконалення стратегічного управління бюджетними інвестиціями в розвиток людського капіталу. Імплементация такої моделі може стати першим кроком до поліпшення якості здійснення стратегічних бюджетних інвестицій у галузі соціального захисту та охорони здоров'я, спрямованих на збільшення продуктивності праці населення. Усе це зрештою зумовить поліпшення інвестиційного клімату в Україні й відповідно приплив додаткових внутрішніх та іноземних стратегічних інвестицій, націлених на відновлення постраждалої економіки України внаслідок масштабної кризи, зокрема посилення обороноздатності, відновлення пошкодженої через війну інфраструктури та прискорення процесу євроінтеграції країни.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Пищуліна О., Юрочко Т., Міщенко М., Жаліло Я. Розвиток людського капіталу: на шляху до якісних реформ: аналітична доповідь. Київ: Центр Разумкова, Заповіт, 2018. 368 с. URL: https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf.
2. Ліснічук О.А., Гавриш В.С. Активізація бюджетних інвестицій, спрямованих на економічний розвиток України. *Приазовський економічний вісник*. 2018. Вип. 6 (11). С. 460-465. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/6_11_uk/83.pdf.
3. Жуков С. А., Зеліч В. В., Сойма С. Ю. Людський капітал в економічній системі сучасного суспільства: механізм формування, інвестиції та перспективи розвитку в Україні. *Вісник економічної науки України*. 2019. № 2 (37). С. 105-109. DOI: 10.37405/1729-7206.2019.2(37).105-109.
4. Своробович Л. М. Роль людського капіталу в розвитку територіальних соціально-економічних систем. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2018. № 3 (67). С. 184-198. DOI: 10.33987/vsed.3(67).2018.184-198.
5. Новікова Н. Л., Науменко Р. А., Ільїна А. О. Маркери професійної компетентності державних службовців. *Економіка України*. 2018. № 9 (682). С. 85-98. DOI: 10.15407/economyukr.2018.09.085.

6. Бенько Н. М. Взаємозв'язок структури людського капіталу та інвестицій у людський капітал. *Бізнес Інформ*. 2020. № 10. С. 96-104. DOI: 10.32983/2222-4459-2020-10-96-104
7. Шевченко Д. В. Інвестиції в людський капітал як фактор підвищення конкурентних переваг економіки. *Інноваційна економіка*. 2021. № 5-6. С. 51-56. DOI: 10.37332/2309-1533.2021.5-6.7.
8. Щербаков П. Людський капітал як фактор публічного адміністрування соціалізації економіки. *Аспекти публічного управління*. 2020. № 6. Т. 8. С. 239-246. URL: <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/844>.
9. Царенко І. О., Красножон Н. С. Електронне урядування як інструмент посилення конкурентоспроможності країни. *Ефективна економіка*. 2020. № 8. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.8.74.
10. Микитюк І. С. Теоретичні основи збалансованості бюджетної системи України. *Економічний вісник університету*. 2013. Вип. 20(1). С.162-167. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2013_20\(1\)_34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/escvu_2013_20(1)_34).
11. Shan L. L. Strategic Investment Planning with Technology Choice in Manufacturing Systems. London: Routledge, 1st edition. 2018. 172 p. DOI: 10.4324/9780429450907.
12. Subhash R. Fundamentals of Human Resource Development. Lunawada, India: Red'Shine Publication Private Limited, 1st edition. 2019. 175 p. URL: <https://books.google.com.ua>.
13. Calkin S. Human Capital in Gender and Development. London: Routledge, 2018. 400 p. DOI: 10.4324/9781315522098.
14. Видатки за функціями / Бюджет України // Ціна держави. URL: <http://old.cost.ua/budget/expenditure>.
15. Валовий внутрішній продукт. Індекси. Мінфін. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2020>.
16. Про бюджетну класифікацію: Наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 11. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text>.
17. Доходи. Бюджет України. Ціна держави. URL: <http://old.cost.ua/budget/revenue>.
18. Звіт про результати аналізу системи загальнообов'язкового державного пенсійного і соціального страхування та соціального захисту населення: затверджено рішенням Рахункової палати від 13.07.2021 № 15-4. Київ, 2021. 499 с. URL: https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2021/15-4_2021/Zvit_15-4_2021.pdf.

REFERENCES

1. Pyshhulina, O., Jurochko, T., Mishhenko, M., & Zhalilo, Ja. (2018). Rozvytok ljud's'kogo kapitalu: na shljahu do jakisnyh reform: analitychna dopovid'. Kyi'v: Centr Razumkova, Zapovit [Human capital development: on the way to quality reforms: an analytical report. Kyiv: Razumkov Center, Testament]. https://razumkov.org.ua/uploads/article/2018_LUD_KAPITAL.pdf [in Ukrainian].
2. Lisnichuk, O. A., & Gavrysh, V. S. (2018). Aktyvizacija bjudzhetnyh investycij, sprjamovanyh na ekonomichnyj rozvytok Ukrai'ny [Intensification of budget investments aimed at economic development of Ukraine]. *Pryazovskiy Economic Bulletin*, (Vol. 6 (11), (pp. 460-465). http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/6_11_uk/83.pdf [in Ukrainian].
3. Zhukov, S. A., Zelich V. V., & Sojma, S. Ju. (2019). Ljuds'kyj kapital v ekonomichnij systemi suchasnogo suspil'stva: mehanizm formuvannja, investycii' ta perspektyvy rozvytku v Ukrai'ni [Human capital in the economic system of modern society: the mechanism of formation, investment and prospects for development in Ukraine]. *Visnyk ekonomichnoi' nauky Ukrai'ny – Bulletin of Economic Science of Ukraine* 2 (37), 105-109. DOI: 10.37405/1729-7206.2019.2(37).105-109 [in Ukrainian].
4. Svorobovych, L. M. (2018). Rol' ljud's'kogo kapitalu v rozvytku terytorial'nyh social'no-ekonomichnyh system [The role of human capital in the development of territorial socio-economic systems]. *Visnyk social'no-ekonomichnyh doslidzen' – Bulletin of Socio and Economic Research*, 3 (67), 184-198. DOI: 10.33987/vsed.3(67).2018.184-198 [in Ukrainian].

5. Novikova, N. L., Naumenko, R. A., & Il'i'na, A. O. (2018). Markery profesijnoi' kompetentnosti derzhavnyh sluzhbovciv [Markers of professional competence of public officials]. *Ekonomika Ukrai'ny – Economy of Ukraine*, 9 (682), 85-98. DOI: 10.15407/economyukr.2018.09.085 [in Ukrainian].
6. Ben'ko, N. M. (2020). Vzajemozv'jazok struktury ljuds'kogo kapitalu ta investycij u ljuds'kyj kapital [Relationship between human capital structure and investment in human capital]. *Biznes Inform – Business Inform*, 10, 96-104. DOI: 10.32983/2222-4459-2020-10-96-104 [in Ukrainian].
7. Shevchenko, D. V. (2021). Investycii' v ljuds'kyj kapital jak faktor pidvyshhennja konkurentnyh perevag ekonomiky [Investment in human capital as a factor in increasing the competitive advantage of the economy]. *Innovacijna ekonomika– Innovative Economy*, 5-6, 51-56. DOI: 10.37332/2309-1533.2021.5-6.7 [in Ukrainian].
8. Shherbakov, P. (2020). Ljuds'kyj kapital jak faktor publichnogo administruvannja socializacii' ekonomiky [Human capital as a factor in public administration of socialization of the economy]. *Aspekty publichnogo upravlinnja – Aspects of Public Administration*, 6, (Vol. 8), (pp. 239-246). <https://aspects.org.ua/index.php/journal/article/view/844> [in Ukrainian].
9. Carenko, I. O., & Krasnozhon, N. S. (2020). Elektronne urjaduvannja jak instrument posylennja konkurentospromozhnosti kraii'ny [E-government as a tool to strengthen the country's competitiveness]. *Efektivna ekonomika – Efektyvna ekonomika*, 8, DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2020.8.74> [in Ukrainian].
10. Mykytjuk, I. S. (2013). Teoretychni osnovy zbalansovanosti bjudzhetnoi' systemy Ukrai'ny [Theoretical bases of balance of budgetary system of Ukraine]. *Ekonomichnyj visnyk universytetu – Economic Bulletin of University*. (Issue 20(1), (pp.162-167). [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_20\(1\)_34](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2013_20(1)_34) [in Ukrainian].
11. Shan, L. L. (2018). Strategic Investment Planning with Technology Choice in Manufacturing Systems. London: Routledge, 1st edition. DOI: 10.4324/9780429450907 [in English].
12. Subhash, R. (2019). Fundamentals of Human Resource Development. Lunawada, India: Red'Shine Publication Private Limited, 1st edition. <https://books.google.com.ua> [in English].
13. Calkin, S. (2018). Human Capital in Gender and Development. London: Routledge. DOI: 10.4324/9781315522098 [in English].
14. Vydatky za funkcijamy. Bjudzhet Ukrai'ny. Cina derzhavy [Expenses by function. Budget of Ukraine. The price of the state]. <http://old.cost.ua/budget/expenditure> [in Ukrainian].
15. Valovyj vnutrishnij produkt. Indeksy. Minfin [Gross Domestic Product. Indexes. Ministry of Finance]. <https://index.minfin.com.ua/ua/economy/gdp/2020> [in Ukrainian].
16. Pro bjudzhetnu klasyfikaciju: Nakaz Ministerstva finansiv Ukrai'ny vid 14.01.2011 № 11 [On budget classification: Order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 14.01.2011 № 11]. <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11#Text> [in Ukrainian].
17. Dohody, Bjudzhet Ukrai'ny. Cina derzhavy [Revenues. Budget of Ukraine. The price of the state]. <http://old.cost.ua/budget/revenue> [in Ukrainian].
18. Zvit pro rezul'taty analizu systemy zagal'noobov'jazkovogo derzhavnogo pensijnogo i social'nogo strahuvannja ta social'nogo zahystu naseleennja: zatverdzheno rishennjam Rahunkovoi' palaty vid 13.07.2021 № 15-4. Kyi'v [Report on the results of the analysis of the system of compulsory state pension and social insurance and social protection of the population: approved by the decision of the Accounting Chamber of 13.07.2021 № 15-4. Kyiv]. (2021). https://rp.gov.ua/upload-files/Activity/Collegium/2021/15-4_2021/Zvit_15-4_2021.pdf [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 31.01.2022.

Прийнято до друку 25.03.2022.

Публікація онлайн 22.04.2022.

УДК 658.14:330.341.1]:338.2

DOI: 10.31617/visnik.knute.2022(142)03

БОГМА Олена,

д. е. н., професор, професор кафедри економіки та фінансів підприємства Державного торговельно-економічного університету вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0002-5637-6010
o.bogma@knute.edu.ua

КАМІНСЬКИЙ Сергій,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки та фінансів підприємства Державного торговельно-економічного університету вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0002-4884-1517
s.kaminskyj@knute.edu.ua

ГУТНИК Поліна,

бакалавр зі спеціальності "Економіка" Київського національного торговельно-економічного університету вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0002-1594-5221
P.HutnykFEMP_1_21_M_d@knute.edu.ua

ФІНАНСОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ПІДПРИЄМСТВА: МЕТОДИКА ОЦІНЮВАННЯ

Вступ. Зміцнення фінансового потенціалу є одним із головних чинників ефективного та системного розвитку підприємства в сучасних кризових умовах, що ускладнені російсько-українською війною, анексією Криму та наслідками пандемії COVID-19.

Проблема. Важливим є вибір обґрунтованої методики комплексної оцінки фінансового потенціалу підприємства, яка б дала змогу швидко визначити його внутрішні можливості, сильні та слабкі сторони.

© Богма О., Камінський С., Гутник П., 2022

Внесок авторів є рівнозначним.

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Bogma O., Kaminskyj S., Gutnyk P. Finansovyj potencial pidpryjemstva: metodyka ocynjuvannja. *Scientia Fructuosa*. 2022. № 2. S. 36-47. [https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022\(142\)03](https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022(142)03)

36 ISSN 1727-9313. SCIENTIA FRUCTUOSA. 2022. № 2

BOGMA Olena,

Doctor of Sciences (Economics), Professor, Professor of the Department of Economics and Business Finance State University of Trade and Economics 19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5637-6010
o.bogma@knute.edu.ua

KAMINSKYI Serhii,

PhD (Economics), Associate Professor, Associate Professor at the Department of Economics and Business Finance State University of Trade and Economics 19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0002-4884-1517
s.kaminskyj@knute.edu.ua

HUTNYK Polina,

bachelor of science Specialization "Economy" Kyiv National University of Trade and Economics 19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0002-1594-5221
P.HutnykFEMP_1_21_M_d@knute.edu.ua

FINANCIAL POTENTIAL OF THE ENTERPRISE: ASSESSING METHODOLOGY

Introduction. Strengthening of the financial potential is one of the main factors of effective and systematic development of the enterprise in the current crisis conditions of domestic enterprises, which are complicated by the Russian-Ukrainian war, the annexation of the Crimea and the impact of the COVID-19 pandemic.

Problem. It is important to choose a correct methodology for a comprehensive assessment of the financial potential of the enterprise, which would quickly identify its internal capabilities, strengths and weaknesses.

Метою статті є узагальнення наявних методичних підходів до оцінки фінансового потенціалу підприємства та розробка й обґрунтування на цій основі методики його інтегрального оцінювання з урахуванням виділених функціональних складових.

Методи. Використано системний підхід; методи аналізу та синтезу, аналогій, порівняння; індукції та дедукції, узагальнення; теоретичного узагальнення та формулювання висновків.

Результати дослідження. Систематизовано основні підходи до оцінки фінансового потенціалу підприємства. Встановлено, що єдиного загальноприйнятого підходу та методики не існує. Запропоновано нову методику оцінки, засновану на розрахунку інтегрального показника, що була апробована на прикладі ПАТ "Укргідроенерго".

Висновки. Розроблено інтегральну методику оцінки рівня фінансового потенціалу підприємства, яка передбачає розрахунок інтегрального показника для кожної конкретної функціональної складової та загального інтегрального показника, що уможливило комплексно охопити основні складові фінансового потенціалу та використовувати дані, які містяться у відкритій фінансовій звітності підприємства.

Ключові слова: фінансовий потенціал, оцінка фінансового потенціалу, функціональна складова, методика оцінки, фінансові показники.

JEL Classification: A14; B10; M20

The aim of the article is to summarize the existing methodological approaches to assessing the financial potential of the enterprise, development and justification on this basis of the methodology of integrated assessment of financial potential of the enterprise taking into account the selected functional components.

Methods. Methods of analysis and synthesis, analogies, comparisons, induction and deduction, generalization, the system approach theoretical generalization and formulation of conclusions were used in the article.

Results. The main approaches to assessing the financial potential of the enterprise are systematized. The authors conclude that there is no single generally accepted approach and methodology. A new assessment methodology based on the calculation of the integrated indicator, which was tested on the example of PJSC "Ukrhydroenergo", is proposed.

Conclusions. The authors have developed the integrated methodology for assessing the level of financial potential of the enterprise, which provides the calculation of an integrated indicator for each functional component and general integrated indicator, which allows comprehensive coverage of key components of financial potential and use data contained in open financial statements.

Keywords: financial potential, assessment of financial potential, functional component, assessment methodology, financial indicators.

Вступ. В сучасних кризових умовах господарювання вітчизняних підприємств, що суттєво ускладнені воєнними діями на більшій частині території України, які спричинені повномасштабним вторгненням російських загарбників, анексією Криму, а також наслідками глобальної пандемії COVID-19, зміцнення фінансового потенціалу підприємства є одним з основних факторів його ефективного та планомірного розвитку або відновлення. Виявлення внутрішніх можливостей та прихованих резервів для цього потребує чіткого розуміння поточного стану підприємства.

Проблема. Однією з важливих проблем, яка сьогодні постає перед фінансовими аналітиками, є проблема якісного та вірогідного оцінювання фінансового потенціалу підприємства (ФПП). При цьому наразі не існує єдиного загальноприйнятого підходу та методики оцінки фінансового потенціалу (ФП). Отже, актуальність дослідження зумовлена важливістю вибору обґрунтованої методики комплексного оцінювання ФПП, яка б давала змогу оперативно визначати внутрішні можливості, сильні сторони та слабкості підприємства у досліджуваній площині з метою зміцнення ФП й підвищення ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розробкою теоретико-методичних основ оцінювання ФПП займалися вітчизняні та іноземні науковці: О. Грабчук, І. Камінська, О. Мишко, О. Нагорнюк, О. Горошанська, К. Индус, О. Горошанська, Б. Блащак [1–6] та багато інших. У своїх працях дослідники намагалися комплексно підходити до розв'язання проблеми оцінки ФПП, пропонуючи різноманітні методичні підходи, моделі й інструментарій оцінювання; напрями аналітичного дослідження ФПП; критерії проведення узагальнювального оцінювання ФПП; алгоритми аналізу ФПП тощо.

Проте, враховуючи складність та системність об'єкта дослідження, зазначимо, що проблематика оцінювання ФП наразі потребує більш глибокого вивчення, зокрема в аспекті удосконалення наявних методів оцінювання фінансового потенціалу вітчизняних підприємств.

Метою статті є узагальнення існуючих методичних підходів до оцінки фінансового потенціалу підприємства та розробка й обґрунтування на цій основі методики його інтегрального оцінювання з урахуванням виділених функціональних складових.

Методи. Методи аналізу і синтезу, аналогії, порівняння використано для систематизації наявних методичних підходів до оцінки фінансового потенціалу підприємства; індукції та дедукції, узагальнення – для виділення функціональних складових фінансового потенціалу; системний підхід – для обґрунтування авторської методики оцінювання фінансового потенціалу підприємства; метод теоретичного узагальнення і формулювання висновків – для розробки висновків.

Результати дослідження. Методичні підходи до аналізу ФПП мають на меті "означити його змістовне наповнення та, спираючись на систему оцінних підходів, методів, показників, проаналізувати склад і динаміку змін його якісних та кількісних параметрів" [7, с. 102].

З огляду на складність досліджуваного поняття та різноманітність підходів до оцінювання ФП існує необхідність систематизації основних підходів до оцінювання фінансового потенціалу підприємства (табл 1).

Таблиця 1

Основні методичні підходи до аналізу фінансового потенціалу підприємства

Підхід	Характеристика
Ресурсний	Передбачає дослідження обсягів, структури, динаміки та джерел формування фінансових ресурсів підприємства як елементів ФПП
Результативний	Полягає у дослідженні фінансових результатів від провадження виробничо-господарської діяльності та віддачі використовуваних при цьому ресурсів, які формують ФПП
Факторний	Передбачає дослідження системи факторів, що кількісно чи якісно чинять вплив на ФПП
Вартісний	Полягає у визначенні обсягу фінансового потенціалу підприємства у вартісних показниках
Порівняльний	Полягає в аналітичному дослідженні ФП одного підприємства у порівнянні з іншим
Експертно-бальний	Передбачає визначення рівня ФПП на основі експертних оцінок
Рейтинговий	Передбачає складання рейтингу підприємств за кількісно-якісними показниками ФПП

Закінчення табл. 1

Підхід	Характеристика
Ринковий	Оснований на наявній інформації про ринкові угоди з аналогічними об'єктами. Передбачає застосування методів: ринку капіталу; угод; галузевих коефіцієнтів
Витратний	Оснований на фінансовій оцінці майнового й організаційного комплексу підприємства шляхом обліку всіх витрат, які необхідні для його заміщення на певну дату. Передбачає застосування методологічних прийомів, як-от метод чистих активів, ліквідаційної вартості
Дохідний	Полягає в прогнозуванні майбутніх доходів від використання об'єкта на один або декілька років з наступним перетворенням доходів на поточну вартість об'єкта. Передбачає застосування методів капіталізації та дисконтованих грошових потоків
Інтегральний	Передбачає розрахунок інтегрального показника, оснований на аналізі сукупності часткових показників фінансової діяльності підприємства. Застосовуються методи комплексного аналізу (метод системного аналізу, аналізу ієрархій, дезагрегації)
Метод таксономічного аналізу	Порівняння підприємства з підприємством-аналогом, яке має найкращі фінансові показники. Передбачає використання методів порівняльного аналізу
Коефіцієнтний	Передбачає оцінювання фінансового потенціалу на основі обчислення системи коефіцієнтів, які характеризують різні аспекти фінансового стану підприємства

Складено авторами на основі [2–12].

Охарактеризовані в *табл. 1* методичні підходи до оцінювання фінансового потенціалу охоплюють всі основні процеси, що протікають в різних функціональних областях внутрішнього середовища підприємства. Але жоден із них не є універсальним і має свої недоліки.

Так, класичними підходами до оцінки ФПП є ресурсний, результативний та коефіцієнтний. Однак головним обмеженням *ресурсного* підходу є неможливість проведення оцінки відповідності фінансового потенціалу підприємства з параметрами, які визначають його ефективну реалізацію. *Результативний* же підхід не дає змоги встановити причини погіршення використання ФП, адже має справу лише з результатами, при цьому у двох підприємств з однаковим ФП можуть бути різні фінансові результати внаслідок різної ефективності використання потенціалу. Застосування *коефіцієнтного* підходу є нескладним, проте не дає змоги отримати загальну оцінку фінансового потенціалу.

Вартісний підхід являє собою нову ідеологію оцінювання ФПП, яка виходить зі здатності фінансових ресурсів трансформуватися в процесі виробництва в додану вартість, що водночас зумовлює й складність використання вказаного підходу в умовах обмеженого доступу до інформації. Той самий недолік мають *дохідний, витратний і ринковий* підходи, які є трудомісткими, потребують ґрунтовного опрацювання великих масивів інформації та проведення значної кількості попередніх розрахунків. *Експертний* підхід є нескладним у використанні, однак має високий рівень суб'єктивізму при проведенні оцінювання.

До переваг *порівняльного* підходу належать простота застосування, статистична аргументованість та надійність результатів; серед його недоліків слід вказати статичність одержаних результатів, неможливість оцінити ступінь ефективності процесу адаптації підприємства

до змінних умов зовнішнього середовища. *Таксономічний аналіз* широко використовується при проведенні порівняльного аналізу, але недоліком є те, що він нівелює силу і напрями впливу чинників зовнішнього середовища.

Широке розповсюдження сьогодні отримали *інтегральні методи* оцінювання ФПП, до переваг яких слід віднести простоту розрахунку, можливість однозначної інтерпретації результатів, виявлення резервів підвищення ефективності використання ФПП на основі встановлення слабких місць.

Також варто зазначити, що окремі аспекти оцінки ФПП визначені вітчизняними нормативними актами: Методикою інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій [13]; Методикою проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств і організацій [14]; Положенням про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації [15]; Положенням про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків [16].

Однак, як справедливо зауважує А. Ситник, за загальним підходом, до якого схиляється більшість науковців, побудова комплексу показників ФПП передбачає відбір відповідних груп фінансових показників, включення певних показників до відповідної групи, визначення методики їх розрахунку й оцінки. При цьому для оцінки ФП може бути розраховано понад 100 фінансових коефіцієнтів. Звичайно таку кількість показників у одному аналітичному дослідженні практично не використовують. Тому необхідно розв'язати проблему відбору необхідної та достатньої кількості фінансових показників [11].

Так, у дисертаційному дослідженні Я. Блащак проведено ретельний аналіз основних показників, які найчастіше застосовуються для оцінки ФПП: коефіцієнт абсолютної ліквідності, коефіцієнт автономії, коефіцієнт поточної ліквідності, рентабельність активів, рентабельність продажів, коефіцієнт забезпеченості власними оборотними засобами, коефіцієнт стійкості фінансування, коефіцієнт оборотності активів, коефіцієнт чистого прибутку, рентабельність активів, рентабельність власного капіталу [6]. Водночас, на нашу думку, вказані коефіцієнти не повністю характеризують всі складові такого багатоаспектного поняття, як фінансовий потенціал, що потребує виокремлення його основних *функціональних складових*.

Враховуючи положення наукових праць [11; 17], у складі фінансового потенціалу підприємства доцільно виділити функціональні елементи, як-от: потенціал фінансової результативності; потенціал платоспроможності й ліквідності, потенціал фінансової стійкості, потенціал формування власних фінансових ресурсів, потенціал формування позикових фінансових ресурсів, потенціал інвестиційного забезпечення.

Наступним кроком для більш детального аналізу рівня ФПП запропонуємо методику його комплексного оцінювання, яка передбачатиме розрахунок інтегрального показника за кожною визначеною функціональною складовою й загального інтегрального показника.

Систему показників оцінювання рівня ФПП в межах пропонованої інтегральної методики наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Система показників оцінювання фінансового потенціалу підприємства

Показник	Алгоритм розрахунку	Економічна сутність показника
<i>Потенціал фінансової результативності</i>		
Прибуток (збиток) на одного працівника	Відношення чистого прибутку до середньооблікової чисельності	Розмір чистого прибутку, що припадає на одного працівника
Коефіцієнт трансформації	Відношення чистої виручки від реалізації продукції до середньорічного розміру капіталу підприємства	Розмір чистого доходу з кожної гривні капіталу підприємства
Рентабельність продукції	Відношення валового прибутку до чистого доходу від реалізації продукції	Розмір валового прибутку підприємства з кожної гривні реалізації продукції
Рентабельність активів	Відношення чистого прибутку до середньорічної величини капіталу підприємства	Чистий прибуток підприємства з кожної гривні інвестованого капіталу
Валовий прибуток	Звіт про фінансові результати, ряд 2000	Результативність основної операційної діяльності підприємства
Чистий прибуток	Звіт про фінансові результати, ряд 2350	Підсумкова ефективність фінансово-господарської діяльності підприємства
<i>Потенціал платоспроможності й ліквідності</i>		
Коефіцієнт покриття	Відношення оборотних активів до поточних зобов'язань підприємства	Характеризує здатність підприємства швидко розраховуватися за своїми поточними зобов'язаннями
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	Відношення грошей та еквівалентів і поточних фінансових інвестицій до поточних зобов'язань підприємства	Характеризує здатність підприємства розраховуватися за своїми поточними зобов'язаннями абсолютно ліквідними активами
Коефіцієнт поточної платоспроможності	Відношення суми середньомісячного доходу, коштів, дебіторської заборгованості, термін оплати якої очікується протягом 12 місяців, і короткострокових фінансових вкладень до величини поточних зобов'язань	Характеризує наявність мобільних засобів підприємства для покриття поточних зобов'язань
Чистий рух коштів підприємства	Звіт про рух коштів, ряд 3400	Є критерієм оцінки наявності (відсутності) проблем у сфері ліквідності
<i>Потенціал фінансової стійкості</i>		
Коефіцієнт автономії	Відношення суми власних коштів до підсумку балансу	Характеризує можливість підприємства виконати свої зовнішні зобов'язання за рахунок використання власних активів
Коефіцієнт фінансової стійкості	Відношення суми власних коштів до загальної суми зобов'язань	Відображає суму власних коштів, що припадає на кожну гривню зобов'язань
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	Відношення власного оборотного капіталу до власного капіталу	Відображає частку власних оборотних коштів у загальному розмірі власного капіталу, характеризує мобільність власних коштів підприємства
Власний оборотний капітал	Різниця власного капіталу та необоротних активів підприємства	Являє собою мінімальну умову фінансової стійкості підприємства
<i>Потенціал формування власних фінансових ресурсів</i>		
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	Відношення чистої виручки від реалізації продукції до середньорічного розміру власного капіталу	Відображає швидкість обороту власних коштів підприємства
Рентабельність власного капіталу	Відношення чистого прибутку до середньорічного розміру власного капіталу	Відображає віддачу у вигляді чистого прибутку від власних коштів підприємства

Показник	Алгоритм розрахунку	Економічна сутність показника
Коефіцієнт капіталізації прибутку	Відношення чистого прибутку до зміни нерозподіленого прибутку підприємства	Характеризує розмір чистого прибутку, який реінвестується в діяльність підприємства
Власний капітал	Баланс, ряд 1495	Характеризує розмір власних коштів підприємства
<i>Потенціал формування позикових фінансових ресурсів</i>		
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	Відношення собівартості від реалізації продукції до середньорічного розміру кредиторської заборгованості	Відображає швидкість обороту найбільш термінової заборгованості підприємства
Рентабельність позикового капіталу	Відношення чистого прибутку до середньорічного розміру позикового капіталу	Відображає віддачу у вигляді чистого прибутку від позикових коштів підприємства
Коефіцієнт швидкої ліквідності	Відношення швидколіквідних активів до розміру поточних зобов'язань	Характеризує можливість підприємства вчасно розраховуватися за своїми поточними боргами за рахунок швидколіквідних активів (саме на нього звертають особливу увагу кредитори з усієї групи коефіцієнтів ліквідності при прийнятті рішення щодо надання позикових коштів позичальнику)
<i>Потенціал інвестиційного забезпечення</i>		
Чистий грошовий потік	Сума прибутку від усіх видів діяльності й амортизаційних відрахувань	Характеризує можливість підприємства здійснювати інвестування за рахунок власних внутрішніх джерел фінансування
Коефіцієнт інвестування	Дорівнює відношенню власного капіталу до необоротних активів	Характеризує частку джерел власних коштів суб'єкта господарювання, інвестованих у покриття позабігових активів
Коефіцієнт Бівера	Відношення різниці між чистим прибутком і нарахованою амортизацією до суми довгострокових та поточних зобов'язань	Відображає розширення (скорочення) частки прибутку, який спрямовується на розвиток виробництва

Складено авторами.

Як видно з наведених вище даних, для включення у запропоновану методику обрано лише ті показники, що є стимуляторами, тобто для яких позитивно є тенденція до збільшення. Щоб привести запропоновані показники до порівняльного вигляду при розрахунку інтегральних показників оцінки складових ФПП пропонуємо розраховувати зважене значення показників і присвоювати оцінку за вагомістю кожного показнику (буде відображено далі).

Інтегральний показник оцінки окремої складової ФП (X_i) буде розраховано за формулою (1):

$$X_i = \sum_{i=1}^n K_i M_i, \quad (1)$$

де M_i – вагомість відповідного показника;

K_i – зважене значення показника в межах i -ї складової фінансового потенціалу.

Загальний інтегральний показник рівня ФП (\bar{X}) розраховується за формулою середньої геометричної (2):

$$\bar{X} = \sqrt[n]{X_1 * X_2 * X_3 \dots X_n}, \quad (2)$$

де $X_1, X_2, X_3, \dots, X_n$ – значення інтегрального показника оцінки рівня відповідної функціональної складової ФПП.

Позитивним рівень інтегрального показника ФПП (та, відповідно, інтегрального показника його окремих функціональних складових) вважається тоді, коли значення інтегральних оцінок наближається до одиниці та перевищує її (табл. 3).

Таблиця 3

Шкала визначення рівня фінансового потенціалу підприємства за пропонованою методикою

Рівень фінансового потенціалу	Значення інтегрального показника	Характеристика
Високий	0.90 і більше	Високий рівень фінансового потенціалу підприємства, що дає змогу забезпечити його фінансову стійкість, прибутковість та можливість розвитку
Середній	0.60–0.89	Рівень фінансового потенціалу підприємства перебуває в допустимих межах, що уможливорює нормальні параметри його функціонування. Однак можуть виникнути труднощі з модернізацією виробництва, що створює загрози розширеному відтворенню і прибутковості та стійкості функціонування підприємства в майбутньому
Низький	0.35–0.59	Рівень фінансового потенціалу підприємства недостатній для здійснення розширеного відтворення і забезпечення стійкого функціонування, проте існують можливості зміни параметрів функціонування на краще у разі зміцнення відповідних функціональних складових фінансового потенціалу
Дуже низький	0–0.34	Рівень фінансового потенціалу підприємства не забезпечує нормального функціонування виробництва, і підприємство потребує модернізації у зв'язку із загрозою збитковості та банкрутства. Отже, вказаний рівень фінансового потенціалу генерує критичні загрози існуванню підприємства як соціально-економічної системи

Складено авторами.

До переваг вказаної *методики* належать комплексне охоплення нею основних складових ФП, а також той факт, що для її використання аналітику достатньо тих даних, які містяться у відкритій фінансовій звітності підприємства.

Апробуємо запропоновану інтегральну методику оцінювання ФПП на прикладі ПрАТ "Укргідроенерго", яке в Україні є провідним виробником електроенергії з відновлювальних джерел (табл. 4).

Таблиця 4

Динаміка показників оцінювання складових фінансового потенціалу ПрАТ "Укргідроенерго" у 2018–2020 рр.

Показник	За рік			Зважене значення			Вагомість показника
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	
Потенціал фінансової результативності							
Прибуток (збиток) на одного працівника, млн грн	1.15	1.01	1.29	0.89	0.78	1	0.2
Коефіцієнт трансформації	0.33	0.32	0.45	0.74	0.71	1	0.1
Коефіцієнт рентабельності продукції	0.60	0.51	0.63	0.95	0.80	1	0.15
Коефіцієнт рентабельності активів	0.12	0.10	0.10	1	0.79	0.85	0.25
Валовий прибуток, млн грн	4803.69	4193.33	8349.44	0.58	0.50	1	0.1
Чистий прибуток, млн грн	3668.26	3222.61	4136.96	0.89	0.78	1	0.2

Закінчення табл. 4

Показник	За рік			Зважене значення			Вагомість показника
	2018	2019	2020	2018	2019	2020	
Потенціал платоспроможності й ліквідності							
Коефіцієнт покриття	1.69	1.2	1.21	1	0.71	0.72	0.3
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0.94	0.33	0.71	1	0.35	0.76	0.2
Коефіцієнт поточної платоспроможності	1.55	1.16	1.14	1	0.75	0.73	0.3
Чистий рух коштів підприємства, млн грн	381.39	-297.46	1482.03	0.26	-0.20	1	0.2
Потенціал фінансової стійкості							
Коефіцієнт автономії	0.79	0.77	0.73	1	0.97	0.92	0.16
Коефіцієнт фінансової стійкості	0.94	0.9	0.89	1	0.96	0.95	0.3
Коефіцієнт маневреності власного капіталу	-0.13	-0.15	-0.18	-1	-1.16	-1.41	0.2
Власний оборотний капітал, млн грн	-3005.44	-3806.01	-5170.25	-1	-1.27	-1.72	0.34
Потенціал формування власних фінансових ресурсів							
Коефіцієнт оборотності власного капіталу	0.30	0.28	0.38	0.77	0.72	1	0.32
Коефіцієнт рентабельності власного капіталу	0.15	0.13	0.14	1	0.83	0.93	0.28
Коефіцієнт капіталізації прибутку	0.23	0.18	0.19	1	0.78	0.85	0.2
Власний капітал, млн грн	23783.02	25855.33	29023.68	0.82	0.89	1	0.2
Потенціал формування позикових фінансових ресурсів							
Коефіцієнт оборотності кредиторської заборгованості	2.41	1.86	1.44	1	0.77	0.60	0.28
Коефіцієнт рентабельності позикового капіталу	1.90	0.99	0.91	1	0.52	0.48	0.4
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0.63	0.71	0.37	0.89	1	0.52	0.32
Потенціал інвестиційного забезпечення							
Чистий грошовий потік, млн грн	4408.33	3987.67	4933.83	0.89	0.81	1	0.25
Коефіцієнт інвестування	0.89	0.87	0.85	1	0.98	0.96	0.45
Коефіцієнт Бівера	0.47	0.32	0.31	1	0.68	0.67	0.3

Розраховано авторами.

Підсумкові результати наведено в табл. 5.

Таблиця 5

**Результати розрахунку інтегральних групових показників
та загального інтегрального показника фінансового потенціалу
ПрАТ "Укргідроенерго" у 2018–2020 рр.**

Показник	За рік			Відхилення	
	2018	2019	2020	2020/2019 рр.	
				(+/-)	Тр. %
Потенціал фінансової результативності	0.88	0.75	0.96	0.21	128.59
Платоспроможності й ліквідності	0.85	0.47	0.79	0.32	168.32
Потенціал фінансової стійкості	0.08	0.22	0.43	0.21	197.38
Потенціал формування власних фінансових ресурсів	0.89	0.80	0.96	0.16	119.71
Потенціал формування позикових фінансових ресурсів	0.97	0.74	0.53	-0.22	70.73
Потенціал інвестиційного забезпечення	0.97	0.85	0.88	0.03	103.91
Загальний інтегральний показник рівня фінансового потенціалу	0.61	0.58	0.73	0.14	124.69

Розраховано авторами.

Аналізуючи наведені вище дані, можна зробити висновок, що протягом 2018–2020 рр. у ПрАТ "Укргідроенерго" був середній рівень фінансового потенціалу з тенденцією до зміцнення на кінець 2020 р., що відповідає результатам оцінювання, проведеним з використанням коефіцієнтного підходу.

Висновки. На основі проведеного дослідження систематизовано основні підходи до оцінки фінансового потенціалу підприємства, що дало змогу зробити висновок щодо відсутності єдиної загальноприйнятої методики його оцінювання.

З огляду на складність об'єкта дослідження виділено основні функціональні складові ФПП, для кожної з яких побудовано систему показників оцінювання (обрано лише ті показники, які є стимуляторами для відповідного підприємства). З урахуванням виділених функціональних складових і пропонування показників їх аналізу розроблено інтегральну методику оцінювання рівня фінансового потенціалу підприємства, яка передбачає розрахунок інтегрального показника за кожною визначеною функціональною складовою й загального інтегрального показника, що дає змогу комплексно охопити основні складові фінансового потенціалу і використовувати ті дані, які містяться у відкритій фінансовій звітності підприємства. Запропоновану методику апробовано на прикладі ПрАТ "Укргідроенерго".

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що двоє з авторів працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Грабчук О. М. Фінансовий потенціал: природа та властивості з точки зору синергетичного підходу. *Бізнес Інформ*. 2018. № 3. С. 280-284.
2. Камінська І. М., Мишко О. А., Шишка Д. С. Методичні підходи до аналізу фінансового потенціалу підприємства. *Економічний форум*. 2020. № 4. С. 107-113.
3. Нагорнюк О. В. Інноваційні підходи до формулювання критеріїв оцінювання фінансового потенціалу підприємства торгівлі. Проблеми та перспективи розвитку інноваційної діяльності в Україні: матеріали XI Міжнародного бізнес-форуму (Київ, 22 березня 2018 р.). С. 127-129.
4. Індус К. П., Рябець М. Ф., Гарагонич В. Г. Окремі аспекти формування фінансового потенціалу підприємства. *Фінансові дослідження*. 2017. № 1. С. 174-179.
5. Горошанська О. О., Маккі Л. М. Фінансовий потенціал підприємства: теоретичний аспект. *Економічна стратегія і перспективи розвитку сфери торгівлі та послуг*. 2018. Вип. 1(27). С. 7-16.
6. Блащак Б. Я. Удосконалення системи управління фінансовим потенціалом підприємств: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Тернопіль, 2019. 221 с.
7. Шабатура Т. С., Лагодієнко Н. В. Методологічне забезпечення реалізації фінансового потенціалу підприємств аграрного виробництва. *Економічний аналіз*. 2015. Т. 19. № 3. С. 101-106.
8. Крисак А. О. Методи оцінки потенціалу малих підприємств. *Ефективна економіка*. 2010. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=118> (дата звернення 02.12.2021).
9. Шкроміда В. В., Шкроміда Н. Я. Методичні засади моніторингу фінансового потенціалу підприємства. *Актуальні проблеми розвитку економіки регіону*. 2011. Вип. 7(2). С. 188-192.
10. Дзюбенко О. М. Підходи до методики економічного аналізу фінансового потенціалу лісогосподарських підприємств. *Ефективна економіка*. 2015. № 4. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5921> (дата звернення 03.12.2021).
11. Ситник Г. В., Хмельовська Н. Г. Методичні підходи до оцінки фінансового потенціалу підприємства. *Вісник ЛТНУ*. 2011. Вип. 4. С. 174-179.

12. Кучер Г. Фінансовий потенціал економічного розвитку: теоретичний аспект. *Вісник КНТЕУ*. 2014. № 4. С. 92-105.
13. Методика інтегральної оцінки інвестиційної привабливості підприємств та організацій, затверджена наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 23.02.1998 р. № 37. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0214-98> (дата звернення 04.12.2021).
14. Методика проведення поглибленого аналізу фінансово-господарського стану неплатоспроможних підприємств і організацій, затверджена наказом Агентства з питань запобігання банкрутству підприємств та організацій від 21.03.1999 р. № 37. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0288-97> (дата звернення 04.12.2021).
15. Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації, затверджене наказом Міністерства фінансів та Фонду державного майна України від 26.01.2001 р. № 49/121. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01> (дата звернення 04.12.2021).
16. Положення про порядок формування та використання резерву для відшкодування можливих втрат за кредитними операціями банків, затверджене постановою Правління НБУ від 6.07.2000 р. № 279. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-00> (дата звернення 04.12.2021).
17. Левченко Н. М. Фінансовий потенціал підприємства: сутність та підходи до діагностики. *Інвестиції: практика та досвід*. 2012. № 2. С. 114-117.

REFERENCES

1. Grabchuk, O. M. (2018). Finansovyj potencial: pryroda ta vlastyvoli z tochky zoru synergetychnogo pidhodu [Financial potential: nature and properties from the point of view of a synergistic approach]. *Biznes Inform – Business Inform*. (Vol. 3), (pp. 280-284) [in Ukrainian].
2. Kamins'ka, I. M., Mishko, O. A., & Shishka, D. S. (2020). Metodychni pidhody do analizu finansovogo potencialu pidpryjemstva [Methodological approaches to the analysis of the financial potential of an enterprise]. *Ekonomichnyy forum – Economic Forum*. (Vol. 4), (pp. 107-113) [in Ukrainian].
3. Nagornyuk, A. V. (2018). Innovacijni pidhody do formuljuvannja kryterii'v ocinjuvannja finansovogo potencialu pidpryjemstva torgivli [Innovative approaches to the formulation of criteria for assessing the financial potential of a trade enterprise]. *Problemy ta perspektyvy rozvytku innovatsijnoyi diyal'nostiv Ukraini – Problems and prospects of innovation development in Ukraine: Proceedings of the XI International Business Forum*. (pp. 127-129). Kyiv [in Ukrainian].
4. Indus, K. P., Ryabets, M. F., & Garagonich, V. G. (2017). Okremi aspekty formuvannja finansovogo potencialu pidpryjemstva [Some aspects of forming the financial potential of an enterprise]. *Finansovi doslidzhennja – Financial research*. (Vol. 1), (pp. 174-179) [in Ukrainian].
5. Horoshanska, O. O., & Makki, L. M. (2018). Finansovyj potencial pidpryjemstva: teoretychnyj aspekt [Enterprise's financial potential: theoretical aspects]. *Ekonomichna stratehiya i perspektyvy rozvytku sfery torhivli ta posluh – Economic strategy and prospects for trade and services*. (Vol. 1(27), (pp. 7-16) [in Ukrainian].
6. Blaszcak, B. Ya. (2019). Udoskonalennja systemy upravlinnja finansovym potencialom pidpryjemstv [Improving the financial potential management system of enterprises]. *Candidate's thesis*. Ternopil [in Ukrainian].
7. Shabatura, T. S., & Lagodienko, N. V. (2015). Metodologichne zabezpechennja realizacii' finansovogo potencialu pidpryjemstv agrarnogo vyrobnyctva [Methodological support for the implementation of the financial potential of agricultural production enterprises]. *Ekonomichnyy analiz – Economic analysis*. (Vol. 19(3), (pp. 101-106) [in Ukrainian].

8. Kryszak, A. A. (2010). Metody ocinky potencialu malyh pidpryjemstva [Methods of assessing the potential of small enterprises]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*. (Vol. 2). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=118> [in Ukrainian].
9. Shkromida, V. V., & Shkromida, N. Ya. (2011). Metodychni zasady monitoryngu finansovogo potencialu pidpryjemstva [Methodological foundations of monitoring the financial potential of an enterprise]. *Aktual'ni problemy rozvytku ekonomiky rehionu – Actual problems of regional economic development*. (Vol. 7(2), (pp. 188-192) [in Ukrainian].
10. Dzyubenko, O. M. (2015). Pidhody do metodyky ekonomichnogo analizu finansovogo potencialu lisogospodars'kyh pidpryjemstv [Approaches to the methodology of economic analysis of the financial potential of Forestry enterprises]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*. (Vol. 4). <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5921> [in Ukrainian].
11. Sitnik, G. V., & Hmel'ovs'ka, N. G. (2011). Metodychni pidhody do ocinky finansovogo potencialu pidpryjemstva [Methodological approaches to assessing the financial potential of an enterprise]. *Visnyk LTNU – Bulletin of LTNU*. (Vol. 4), (pp. 174-179) [in Ukrainian].
12. Kucher, G. (2014) Finansovyj potencial ekonomichnogo rozvytku: teoretychnyj aspekt [Financial potential of economic development: theoretical aspect]. *Visnyk KNTEU – Bulletin of KNTEU*. (Vol. 4), (pp. 92-105) [in Ukrainian].
13. *Metodyka integral'noi' ocinky investytsijnoi' pryvablyvosti pidpryjemstv ta organizacij, zatverdzhena nakazom Agentstva z pytan' zapobigannja bankrutstvu pidpryjemstv ta organizacij vid 23.02.1998 r. № 37* [Methodology of integrated assessment of investment attractiveness of enterprises and organizations. Approved by the order of the agency for prevention of bankruptcy of enterprises and organizations from 23.02.1998 No 37]. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0214-98> [in Ukrainian].
14. *Metodyka provedennja poglybленого analizu finansovo-gospodars'kogo stanu neplatospromozhnyh pidpryjemstv i organizacij, zatverdzhena nakazom Agentstva z pytan' zapobigannja bankrutstvu pidpryjemstv ta organizacij vid 21.03.1999 r. № 37* [Methodology for conducting an in-depth analysis of the financial and economic condition of insolvent enterprises and organizations. Approved by the order of the agency for the Prevention of bankruptcy of enterprises and organizations dated 21.03.1999 No 37]. <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0288-97> [in Ukrainian].
15. *Polozhennja pro porjadok zdijsnennja analizu finansovogo stanu pidpryjemstv, shho pidljagajut' pryvatyzacii', zatverdzhene nakazom Ministerstva finansiv ta Fondu derzhavnogo majna Ukrai'ny vid 26.01.2001 r. № 49/121* [Regulation on the procedure for analyzing the financial condition of enterprises subject to privatization. Approved by Order 49/121 of the Ministry of Finance and the state Property Fund of Ukraine dated 26.01.2001 No 49/121]. <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01> [in Ukrainian].
16. *Polozhennja pro porjadok formuvannja ta vykorystannja rezervu dlja vidshkoduvannja mozhyvyh vtrat za kredytnymy operacijamy bankiv, zatverdzhene postanovoju Pravlinnja NBU vid 6.07.2000 r. № 279* [Regulation on the procedure for forming and using the Reserve to compensate for possible losses on credit operations of banks. Approved by Resolution 279 of the NBU Board of 6.07.2000 No 279]. <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0474-00> [in Ukrainian].
17. Levchenko, N. M. (2012). Finansovyj potencial pidpryjemstva: sutnist' ta pidhody do diagnostyky [Financial potential of the enterprise: the essence and approaches to diagnostics.]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid – Investment: practice and experience*. (Vol. 2), (pp. 114-117) [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 15.12.2021.

Прийнято до друку 31.03.2022.

Публікація онлайн 22.04.2022.

DZIURA Marek,
PhD, Assistant Professor
Cracow University of Economics, Poland
Rakowicka, 27, Kraków, 31-510, Poland

markhole@interia.pl
ORCID:0000-0002-4889-2883

JAKI Andrzej,
PhD, DSc, Professor
Cracow University of Economics
Rakowicka, 27, Kraków, 31-510, Poland

jakia@uek.krakow.pl
ORCID:0000-0002-4799-4343

ROJEK Tomasz,
PhD, Assistant Professor
Cracow University of Economics
Rakowicka, 27, Kraków, 31-510, Poland

rojekt@uek.krakow.pl
ORCID:0000-0002-2977-4312

ДЗІУРА Марек,
к. е. н., доцент
Краківського економічного університету
вул. Раковицька, 27, м. Краків, 31-510, Польща

markhole@interia.pl
ORCID:0000-0002-4889-2883

ЯКІ Анджей,
к. е. н., професор
Краківського економічного університету
вул. Раковицька, 27, м. Краків, 31-510, Польща

jakia@uek.krakow.pl
ORCID:0000-0002-4799-4343

РОЄК Томас,
к. е. н., доцент
Краківського економічного університету
вул. Раковицька, 27, м. Краків, 31-510, Польща

rojekt@uek.krakow.pl
ORCID:0000-0002-2977-4312

INNOVATION AS A FACTOR OF CREATING THE VALUE OF THE ENTERPRISE

Introduction. *The phenomenon of globalization of competition causes an increasing interest of the staff managing the value of the company. The increase in the value of the company is the overriding goal of all those interested in the development of the company. It connects both investors, employees, suppliers and customers.*

Problem. *One of them is proper innovation management. Hence the importance of innovative activity undertaken by enterprises, manifesting in undertaking various innovations and shaping the innovative climate in the enterprise.*

The aim of the article is to show the impact of determinants on the shaping of innovation processes and the growth of the company's value.

Methods. *General scientific methods such as the systematic approach, theoretical generalization and comparison, analysis and synthesis were used in the research.*

ІННОВАЦІЯ ЯК ФАКТОР СТВОРЕННЯ ВАРТОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Вступ. *Феномен глобалізації конкуренції все більше викликає інтерес у персоналу, що керує вартістю компанії. Збільшення вартості компанії є першочерговою метою всіх зацікавлених у її розвитку. Він об'єднує як інвесторів, так і співробітників, постачальників і клієнтів.*

Проблема. *Уміле управління вартістю компанії підвищує її ринкові позиції й дає їй конкурентну перевагу. Звідси важливість інноваційної діяльності підприємств, що виявляється у впровадженні різноманітних інновацій і формуванні інноваційного клімату на підприємстві.*

Мета статті – показати вплив детермінант на формування інноваційних процесів і зростання вартості компанії.

Методи. *Використано загальнонаукові методи: системний підхід, теоретичне узагальнення та порівняння, аналіз і синтез.*

© Dziura M., Jaki A., Rojek T., 2022

The authors contribute equally.

The authors of the manuscript did not receive direct funding in the preparation of the manuscript.

Results. Innovation should be an integral part of the company's performance. Openness, creativity, realistic thinking are becoming a part of modern economic realities and the most important value of every company that determines its competitiveness. Changes occurring in the surroundings of the organization force enterprises are constantly adapting. Enterprises that can create and implement innovations can overtake these unexpected events, thus being able to prepare them accordingly. Changes take place everywhere, and innovations allow you to adapt to them.

Conclusions. Proper value management means that the company should concentrate on developing their main areas of activity in which has or may gain a competitive advantage in the market. The source of creation enterprise value is the value that a company can create for their clients including innovations, which at the same time is very common source of competitive advantage. Such a viewpoint focused on values for the client, not the product that the company has developed, is a breakthrough ineffectiveness of innovation management and the condition for the success of innovation strategies enterprises in building their value.

Keywords: innovative climate, the value of the enterprise, innovation management.

JEL Classification: D41, F41, O31

Результати дослідження. Інновації мають бути невіддільною частиною діяльності компанії. Відкритість, креативність, реалістичне мислення стає частиною сучасних економічних реалій і найважливішою цінністю кожної компанії, яка визначає її конкурентоспроможність. Зовнішні зміни змушують підприємства постійно адаптуватися, чому сприяють інновації. Підприємства, здатні впроваджувати інновації, спроможні підготуватися до нових викликів.

Висновки. Правильне управління вартістю означає, що компанія повинна зосередитися на розвитку своїх основних сфер діяльності, в яких має або може отримати конкурентну перевагу на ринку. Джерелом створення цінності підприємства є цінність, яку компанія може створити для своїх клієнтів, включаючи інновації, що водночас є дуже поширеним джерелом конкурентних переваг. Орієнтованість на цінності для клієнта, а не на продукт компанії, визначає ефективність інноваційного менеджменту та є умовою успіху інноваційних стратегій підприємств у формуванні своєї вартості.

Ключові слова: інноваційний клімат, вартість підприємства, інноваційний менеджмент.

Introduction. The innovative activity of an enterprise is identified with continuous search, implementation and dissemination of innovations found acceptance among consumers. It is a team of activities aimed at generate company innovations or acquire them from the environment external. Innovations play a special role not only in improving quality of goods or services, but they are conducive to effective work teamwork, interpersonal communication and the learning process. Therefore, they are an integral part of the activities undertaken by the enterprise. Openness for innovative actions, creativity, unconventional ability, realistic thinking are becoming part of today's economic realities, the most important value of any company that determines its advantage among competitors. Changes occurring in the surroundings of the organization force enterprises are constantly adapting. Enterprises that can create and implement innovations can overtake these unexpected events in this way being able to prepare them properly. Changes take place everywhere, and innovations allow you to adapt to them.

Problem. Proper innovation management is one of the problems. Hence the importance of innovative activity undertaken by enterprises, manifests in undertaking various innovations and shaping the innovative climate in the enterprise.

Analysis of recent research and publications. The innovation literature has long been concerned with how well an innovative enterprise is able to appropriate the economic value generated from their innovations [1–5]. The main reason for such concern is that due to the rapid diffusion of innovation knowledge and the threat of imitation by the competitors, the value generated from an enterprise's innovations is prone to expropriation by less innovative rivals [2; 6– 8]. Therefore, it is important to understand the factors that lead enterprises to appropriate more value from their innovations. Drawing upon the resource-based theory of the enterprise, this paper examines the role of enterprise specificity in innovations, or the extent to which the innovations are built upon the enterprises' internal knowledge and the extent to which the innovations are applied to enterprise-specific settings, in facilitating innovation value appropriation. Different from previous studies that typically viewed patenting in general or other legal regimes such as property rights and trade secrets as mechanisms to protect value appropriation [3; 8–11], and some other research redirect the attention from external innovation value protection mechanisms to the internal characteristics of innovative knowledge itself, which may represent an important step toward a more comprehensive understanding of enterprises' innovation strategy. Furthermore, we go beyond the resource-based theory's focus on the appropriability of innovation value to also consider the variation in the total value generated from the innovation. In particular, we argue that the amount of final value an enterprise can appropriate from its innovation is determined by both value appropriability (the proportion of value that the enterprise is able to appropriate, or the percentage of a pie) and the total value creation (the total value generated from the innovation, or the size of the pie). If the total value generated from an innovation is small, for example, due to a misfit between the applicability of the innovation and market preference, the enterprise is unable to appropriate significant value from its innovation, even if it can appropriate a hundred percent of the innovation value [12].

Based on the above premises, this paper advances several interrelated arguments. First, building on the resource-based theory [13–15], we develop the baseline argument that enterprise specificity in innovations is in general positively associated with innovation value appropriation because an enterprise with highly enterprise-specific innovations is able to capture a larger share of the value generated from its innovations [16–22]. Then, it is possible to extend the resource-based theory by exploring the contingencies that moderate the relationship. While an enterprises specificity in innovations increases value appropriability, environmental dynamism puts the value of enterprise-specific innovations at risk, due to a misfit between enterprise-specific innovations and changing environmental conditions and a low adaptability of enterprises engaging in enterprise-specific innovations [23; 24]. How, then, should an enterprise deal with the risk of value erosion associated with enterprise-specific innovations?

It could be suggested that the enterprise may seek to mitigate such risk by applying its enterprise-specific innovation to broader technological fields. In particular, since it is unlikely that changes in environmental conditions affect multiple technological fields simultaneously, an enterprise with greater technological diversity is able to better hedge the risk associated with enterprise-specific innovations [25]. In addition, technological diversity helps increase an enterprise's adaptability by expanding the enterprise's opportunities to recombine diverse enterprise-specific knowledge bases and broadening the number of design alternatives available [26; 27].

In addition to the advancement in theoretical arguments, this paper can lead to an empirical contribution by operationalizing the concept of firm specificity in innovations, which is often considered inherently difficult to measure [28; 29]. Drawing upon the evolutionary theory of the enterprise argument [30], it can be possible to measure the degree of enterprise specificity in innovations in terms of both the extent to which the innovations are built upon the enterprises' internal knowledge [31; 32] and the extent to which the innovations are applied to enterprise-specific settings [32;33]. Patent citation data allow us to trace the evolutionary path of knowledge accumulation and innovation application [34], thus providing a plausible source to capture the degree of enterprise specificity in enterprises' innovative activities.

The aim of the article is to show the impact of determinants on the shaping of innovation processes and the growth of the company's value.

Materials and methods. General scientific methods such as the systematic approach, theoretical generalization and comparison, analysis and synthesis have been used in the research.

Results. *Managing the innovative activity of the enterprise and building its value.* Innovative activity in today's continuously transformed knowledge-based economy is the most important factor in the development of an enterprise, testifies to its competitiveness and determines its value. It requires therefore proper management. The management of innovative activity should be understood as an institutionalized mechanism for creating, developing and promoting new ideas and solutions as well as providing the enterprise with constant, not occasional pro-innovation activity, facilitating quick and flexible response to market signals and challenges [35–39].

According to A. Matczewski [40] for the art of business management innovative consists of:

- managing people based on a democratic style of management, flexible structures, with particular attention to shaping mentality conducive to openness to the outside world;
- systemic acquisition, creation and use of knowledge in innovative processes;
- creativity of employees perceived as the ability to generate new ideas.

The management of innovative activity understood in this way requires managers to take a systemic and situational approach. The systemic approach means the active participation of all employees in the development of innovation, creating an atmosphere that builds contacts between employees, dissemination of opinions about the need for change and the real benefits they will bring, and ensuring the right potential for the implementation of the innovation process.

On the other hand, the situational approach, referring to the management of innovative activity, means that the principles applicable to universal theories of management in relation to the management of innovative activity cannot be applied automatically. But also specific factors and innovative behaviors cannot be generalized to other situations. Therefore, the management of innovative activity becomes a difficult process, requiring a constant inflow of new knowledge and efficient management, the use of modern techniques of human resources management and the existence of an appropriate information system.

The goal of managing innovative activity is to increase competitiveness, improve the image of the company, increase its innovative culture, as well as improve the prestige and, consequently, increase the value of the enterprise. The value of an enterprise arises in many areas of its operation and generates development. It can achieve stuck in profits in the future. Building company value should be a strategic activity, taking into account necessary financial resources, personnel and proper management (planning, management, organization and control). In today's enterprise, value creation is related to the complementary share of all collected enterprise resources.

Therefore, the managing person is obliged to manage resources in such a way that they do not depreciate the enterprise's value but create this value. However, in order for them to contribute to the development of the enterprise and increase its value, there must be a feedback between them in the form of leadership, which will be a connecting element on the one hand and a way of implementing the strategy on the other. This process should have a long-term perspective.

Innovation management is particularly important in the context of increasingly common tendencies to create open innovations or so-called co-innovations. In such cases, the number of entities involved in creating innovation requires more precise planning, coordination and control of the work and resources necessary to create it, as well as specific methods of stimulating employee creativity. Individual organizations often lack the ability to make rational decisions about creating strategies for the development of innovative activities and their subsequent implementation, shaping structures that stimulate innovation, searching for and acquiring resources necessary for effective implementation of innovation creation and implementation processes. The weakness of many organizations is the limited number and quality of own resources enabling the implementation of innovative processes,

especially financial resources and knowledge. Because almost no organization operating on the market has all the resources needed to create innovations, especially radical ones, satisfying the needs of individual clients, that's why you should look for access to the necessary resources scattered around the world. In this way, there are premises for a systematic transition from the creation of value-oriented products to value creation based on a personalized experience [41].

Dissemination of innovation management is particularly important in the context of relatively low innovativeness of Polish enterprises. In 2009–2011 only 17.1 % of industrial enterprises met the criterion of an innovative enterprise, and among enterprises in the services sector only 12.6 %. In 2006–2019 such enterprises were respectively: 21.3 %– in industry and 15.6 %– in services (according to the data from the Statistics Poland, 2010–2019). Thus, the increase of innovative enterprises was recorded by 4.2 % in industry and by 3 % in services. If we take into account the fact that in 1992, at the beginning of systemic transformation, over 60 % of Polish enterprises met the criterion of an innovative enterprise, one could speak of a collapse in the management of innovative activity.

Innovation can and should be a key factor for the organization's success, which results from the European Commission's strategy and the strategy of Polish governments, provided that these organizations want, could and were able to create innovations and effectively use them in the context of value creation. These organizations, through their managers, should demonstrate the ability to conduct rational policies focused on innovation, methodically overcome all kinds of limitations, rational approach to managing innovation activities, based on models developed by science, to create an experiential environment that encourages mutual interaction with individual clients who bring their knowledge necessary to create value, systematically resort to resources dispersed in various parts of the world, and which are necessary for efficient creation of innovations, implementation of strategies, aimed at creating and using various forms of innovation: radical, streamlining, incremental, "ad hoc", recombinant and formalized – on the one hand, on the other hand – closed innovations, collaborative innovations, innovations open and so-called co-innovation, constituting the most developed phase of their development.

The basic condition for efficient management of innovative activity is understanding by managers, what innovations are, how they are divided, how they are created, what role they play in the development of each organization, in increasing its competitiveness and creating value. The next step is to develop an innovative activity strategy, adequate to the internal and external conditions of the organization's operation, a strategy that takes into account appropriate ways of acquiring particular categories of innovations and their effective use. In acquiring innovation, a special role should be played by clients who would share their own knowledge supporting the creation of materialized values in innovations in a specific environment of experience.

Building enterprise value is closely related to the value of the products and services offered by customers, customer service style and reliability perceived by customers. The starting point in building the enterprise's value should therefore be to identify the needs of customers and their priorities and strive to satisfy them. This approach makes it easier to build customer loyalty towards the enterprise and the products it offers. In today's enterprise, value creation should be associated with a complementary share of all collected values [12].

The market success of new solutions allows, above all, understanding customers and the values they seek. It is the clients' aspirations and the values sought by them that should be the basic criterion for the selection of innovation strategies. Nowadays, the client becomes a source of innovation, its needs, aspirations and goals are the preconditions for not only the future product offer of a given enterprise, but also the processes occurring in it.

Innovation and company value and value for the customer. Modern enterprises operate in times that are characterized by rapid changes in all spheres of the functioning of the economy. Changes, which are an integral part of innovation, may concern many areas of the enterprise's functioning: technologies used, markets served, products offered, etc. Therefore, they require various innovations: product, process, marketing or organizational.

However, it does not matter what category of innovation a given solution will qualify, because at the core of every innovation introduced there must be a new value for the client, which will thus increase the value of the enterprise. The customer becomes both a source and verifier of the implemented solutions. The necessity of introducing innovations as a source of the company's value growth results from strong competition, which causes that innovative values for the customer are quickly replicated, products have a shorter life span, while expectations of investors and analysts are directed to new waves of customer and enterprise value growth [42].

Therefore, the innovative activity of an enterprise translating into its value must be strongly connected with the process of building customer value. The value for the customer is defined in different ways. Defining and assessing customer values requires an interdisciplinary approach. This applies to costs, what the customer must bear and the benefits it expects. Most often, the value for the customer is defined as the difference between what the customer receives and the costs that he must incur in order to receive it. If the benefits exceed costs, then the customer value is obtained. In any case, the customer decides on the value of the offered solution, because "the value is not what the producer puts in, but what the consumer takes out" [43]. The new product, the new production technology without the acceptance of customers is not an innovation and does not lead to building the value of the enterprise.

Innovation becomes a value for clients if [42]:

- allows you to meet your clients' goals and gives you the results they expect;
- provides them with real, significant benefits, and clients treat them as unique;

- the offer is entered at the time customers expect it;
- unique benefits are available to customers, which is reflected in the acceptable costs that customers will incur by acquiring innovation.

Only innovations understood in such a way are conducive to the increase of values for the client as well as the value of the enterprise itself. The value for the client may take a different form, but it must always be verified by him in the act of purchasing the product or service after the evaluation he accepts. Regardless of the types of innovations, three types of emotional values should be included in the most important innovative values for customers: emotional, functional and social values. Social values are created when the purchase of a product by the customer supports charitable activities. The product of an enterprise that cares about the natural environment that supports ecology also turns out to be an important value for the customer. If you ignore the natural environment enterprises can achieve negative effects in relations with clients, which can reduce their value in the eyes of customers. Another element that builds value for the customer is the functionality of the products [35].

Functional assessment is an individual matter. Nevertheless, the following elements play an important role in its creation: quality, compliance with expectations, durability, ease of maintenance, technical features, functional features, full product safety, operational efficiency, pre-sale services, after-sale services, delivery, price, reputation, cooperation – responsibility, flexibility, sensitivity to customer needs, courtesy, communication – listening skills, ease of contact, the possibility of leaving feedback, non-verbal skills [44].

Emotional values are elements of psychological nature, especially their loyalty and customer satisfaction. Models emphasizing the relationship of values with loyalty and satisfaction indicate the existence of a relationship between satisfaction and loyalty. It is even assumed that loyalty and satisfaction are something combined and they constitute one phenomenon. Innovative values for customers should also take into account the security of value, convenience of consumption, simplicity and authenticity of products and services, providing buyers with emotions, a sense of their identity, self-fulfillment, time savings, participation in creating values and belonging to specific social groups.

To sum up, it should be emphasized that the process of creating the value of an enterprise is closely related to the value of the quality of the products and services offered, the style of customer service and credibility perceived by the client. Maximizing the value of an enterprise is possible when an enterprise focused on achieving its own interests offers a product that from a customer's perspective has a higher value than the products of competing enterprises. The values that clients receive translate into the enterprise's value in the form of cash inflows, profitability and market share, which in turn builds the value of the enterprise [45–50].

Innovating enterprises may not always be able to fully appropriate the value generated from their innovations due to the rapid diffusion of innovative knowledge across enterprises. Previous research has examined the effect of innovative input such as R&D expenditures, and innovative output such as patenting frequencies on the extent to which enterprises can benefit from their innovations. Although informative, an apparent limitation of these studies is that they do not pay sufficient attention to the role of enterprise-level heterogeneity in knowledge accumulation and innovation strategies in affecting enterprises' ability to appropriate innovation value. Integrating the strategy and innovation literature, we argue that although knowledge and innovative assets in general are prone to imitation and expropriation by rival enterprises, those that are highly enterprise-specific are often not fully mobile and are thus less likely to fall victim to such threats.

The exploration of the role of enterprise-specific innovative knowledge can even be extended to enterprise specificity in heterogeneous innovation processes and the human capital that generates the innovations. For example, the superior innovation performance of some enterprises may come not from the enterprise specificity of their innovative output, but from some unique ability to continuously generate new innovations ahead of the competitors. Third, while enterprise-specific innovations may range from incremental improvements of products or processes to breakthrough technologies, the current paper does not differentiate radical versus incremental innovations. These innovations may not be enterprise-specific in the same way, and thus they may not contribute equally to innovation value appropriation and enterprise performance. Future research may explicitly take into account the nature of the innovation in the analysis and explore how it interacts with enterprise specificity in influencing innovation value appropriation.

Future research might also explore the antecedents of enterprise-specific innovations, which were not considered in this study. For example, how do enterprises generate high levels of enterprise specificity in their innovations? Are there optimal ways to develop and deploy enterprise-specific innovations? A careful examination of these additional issues should contribute significantly to a more complete understanding of innovation strategies and value appropriation.

Enhancing innovation and value creation within a globalized knowledge economy requires new recipes for success. Within the literature we have seen a stronger focus on both open innovations and on customer-driven innovations, indicating that useful information, knowledge, and competence are widely disseminated outside the boundaries of the enterprise. We have also seen a change in focus on how value is created: from a product-centric view of value, toward one focusing on the consumer's valuation of the benefit of consumption. This leads us toward a long-ignored customer lens on both innovation and value creation. Among the key drivers of this change are the connected and interconnected customers, with their increased expectation of tailor-made products and services, based on individualized and imme-

mediate feedback. To enhance innovation and value creation, enterprises must create feedback systems that allow them to both receive and provide such feedback, thereby enabling them to create an instant connection between the firm and their customers' needs.

Customers' expectation of swift, individualized feedback, combined with the enormous potential found in new technology, especially ICTs, will lead us toward a new organizational logic. ICTs enable enterprises to be connected to a network of global resource suppliers, representing the variety necessary for increasing the customer's valuation of the benefit of consumption. To benefit from such connections, enterprises must develop systems for re-integration through the process of co-creation with their customers. This in turn presupposes a front-line organizing with a focus on customer learning systems. Front-line organizing involves an increased focus on several things: competence; greater decision-making authority; greater responsibility, service, and information access for those working in the front line; and a de-bureaucratization and reduction of hierarchical structures.

Enterprises are implementing new technology for interacting with customers – technology enabling them to provide both individualized immediate feedback and learning possibilities – but must also rely on good customer involvement, for that leads to learning within the system.

The growing importance of information, knowledge, and competence, in combination with ICTs, opens unpromising avenues for cooperation on a global scale in the form of new cooperation structures. Such cooperation involves enterprises being connected to global competence clusters, since competence has become both globally distributed and globally accessible. It also involves a stronger emphasis on competition to access the variety needed to meet the needs of the connected individualized customer.

We need to change our recipes for success when entering the global knowledge economy. The pie metaphor is useful here. In making the pie, the focus is on value creation and innovation. A pie is made up of two things: its crust and its filling. With respect to value creation and innovation, we propose that the main ingredients in the "filling" are individualized immediate feedback, a new organizational logic, and new cooperative structures. But of course without the crust, you have no pie. Although the transition to a knowledge economy has led to increased individualism at the expense of collectivism, we also see a new form of collectivism based on individualized needs. Hence, the connected customer is also increasingly interconnected through various sorts of social networks, facilitated by advances in social media. Within such networks, groups of people have shared interests and want to jointly create and share knowledge. The main ingredient of the crust of the pie is sharing. Hence, prosperity in the global knowledge economy must be based on the following: first you share, and then you create.

Conclusions. Contemporary economy based on knowledge and information imposes on enterprises the requirement of competitiveness. Innovation is becoming an important factor contributing to the competitive advan-

tage of enterprises and determining their market position. Currently, innovations are a huge driving force of modern economy, they testify about the development of enterprises, which is why they play a big role in creating the value of the enterprise. An important aspect from the point of view of managers is therefore undertaking innovative activity aimed at increasing the value of the enterprise.

Proper management of innovative activity is based on the fact that the enterprise focuses on developing its main areas of activity in which it has or may gain a competitive advantage on the market. The value of the enterprise's value creation is the value that the enterprise can create for its clients including innovation. Building enterprise value through innovation now requires a new approach, because the traditional management of new products does not bring the expected results. Only innovations that constitute value for the client are able to create the value of the enterprise. This point of view is focused on values for the customer is a breakthrough in the effectiveness of innovation management and the condition for the success of the enterprise innovation strategy embedding their value.

Proper value management means that the company should concentrate on developing their main areas of activity in which has or may gain a competitive advantage in the market. The source of creation enterprise value is the value that a company can create for their clients including innovations, which at the same time is very common source of competitive advantage. Building company value through innovation definitely requires a new approach, because traditional management of new products does not bring the expected results. Innovations can increase the value of clients in a longer or shorter time depending on their types and the effectiveness of their implementation. Such a viewpoint focused on values for the client, not the product that the company has developed, is a breakthrough ineffectiveness of innovation management and the condition for the success of innovation strategies enterprises in building their value.

Conflict of interest. The authors certify that they have no financial or non-financial interest in the subject matter or materials discussed in this manuscript; the authors have no association with state bodies, any organizations or commercial entities having a financial interest in or financial conflict with the subject matter or research presented in the manuscript.

REFERENCES

1. Cockburn, I., & Griliches, Z. (1988). Industry effects and appropriability measures in the stock market's valuation of R&D and patents. *American Economic Review*, 78, 419-423 [in English].
2. Griliches, Z. (1990). Patent statistics as economic indicators: a survey. *Journal of Economic Literature*, 28 (4), 1661-1707 [in English].
3. Harabi, N. (1995). Appropriability of technical innovations: an empirical analysis. *Research Policy*, 24, 981-992 [in English].
4. Teece, D. J. (1986). Profiting from technological innovation. *Research Policy*, 15, 285-306 [in English].
5. Winter, S. G. (2006). The logic of appropriability: from Schumpeter to Arrow to Teece. *Research Policy*, 35 (8), 1100-1106 [in English].

6. Abrahamson, E. (1991). Managerial fads and fashion: the diffusion and rejection of innovations. *Academy of Management Review*, 16, 586-612 [in English].
7. Liebeskind, J. P. (1996). Knowledge, strategy, and the theory of the firm. *Strategic Management Journal*, 17, (Special Issue), (pp. 93-108) [in English].
8. Levin, R. C., Klevorick, A. K., Nelson, R. R., & Winter, S. G. (1987). Appropriating the returns from industrial research and development. *Brookings Papers on Economic Activity*, 3 [in English].
9. Shapiro, C. (2001). Navigating the patent thicket: cross license, patent pools and standard-setting. In: Jaffe, A., Lerner, J., Stern, S. (Eds.), *Innovation Policy and the Economy*, MIT Press, Cambridge, MA, (pp. 119-150) [in English].
10. Somaya, D. (2003). Strategic determinants of decisions not to settle patent litigation. *Strategic Management Journal*, 24, 17-38 [in English].
11. Teece, D. J. (1980). Economies of scope and the scope of the enterprise, *Journal of Economic Behavior & Organization*, 1 (3), 223-247 [in English].
12. Johannessen, J-A., & Olsen, B. (2010). The future of value creation and innovations: Aspects of a theory of value creation and innovation in a global knowledge economy. *International Journal of Information Management*, 30, 502-511 [in English].
13. Amit, R., & Schoemaker, P. (1993). Strategic assets and organizational rents. *Strategic Management Journal*, 14 (1), 33-46 [in English].
14. Barney, J. B. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management*, 17 (1), 99-120 [in English].
15. Rumelt, R. P. (1984). Towards a strategic theory of the firm. In: Lamb, B. (Ed.). *Competitive Strategic Management*. Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ. [in English].
16. Bowman, C., & Ambrosini, V. (2000). Value creation versus value capture: towards a coherent definition of value in strategy. *British Journal of Management* 11, 1-15 [in English].
17. Christensen, C. M. (2001). The Innovator's Dilemma: When New Technologies Cause Great Firms to Fail. *Harvard Business School Press*, Boston, MA [in English].
18. Cohen, W. M., & Levinthal, D. A. (1989). Innovation and learning: the two faces of R&D. *Economic Journal*, 99, 569-596 [in English].
19. Cohen, W. M., & Levinthal, D. A. (1990). Absorptive capacity: a new perspective on learning and innovation. *Administrative Science Quarterly*, 35, 1128-1152 [in English].
20. Dosi, G. (1988). Sources, procedures, and microeconomic effects of innovation. *Journal of Economic Literature*, 26, 1120-1171 [in English].
21. Sirmon, D. G., Hitt, M. A., & Ireland, R. D. (2007). Managing firm resources in dynamic environments to create value: Looking inside the black box. *Academy of Management Review*, 32 (1), 273-292 [in English].
22. Wanga, H., & Chen, W-R. (2010). Is firm-specific innovation associated with greater value appropriation? The roles of environmental dynamisms and technological diversity. *Research Policy*, 39, 141-154 [in English].
23. Freeman, J. H., & Hannan, M. T. (1983). Niche width and the dynamics of organizational populations. *American Journal of Sociology*, 88, 1116-1145 [in English].
24. Ghemawat, P., & Del-Sol, P. (1998). Commitment versus flexibility? *California Management Review*, 40 (4), 26-42 [in English].
25. Markowitz, H. M. (1959). *Portfolio Selection: Efficient Diversification of Investments*. Wiley. New York [in English].
26. Fleming, L. (2001). Recombinant uncertainty in technological search. *Management Science*, 47, 117-132 [in English].
27. Fleming, L., & Sorenson, O. (2001). Technology as a complex adaptive system: Evidence from patent data. *Research Policy*, 30 (7), 1019-1039 [in English].
28. Godfrey, P. C., & Hill, C. W. L. (1995). The problem of unobservables in strategic management research. *Strategic Management Journal*, 16, 519-533 [in English].
29. Rouse, M. J., & Daellenbach, U. (1999). Rethinking research methods for the resource-based theory: Isolating sources of sustainable competitive advantage. *Strategic Management Journal*, 20 (5), 487-494 [in English].

30. Nelson, R. R., & Winter, S. G. (1982). *An Evolutionary Theory of Economic Change*. Harvard University Press, Cambridge, MA [in English].
31. Davenport, T. H., & Prusak, L. (1998). *Working Knowledge: How Organizations Manage What They Know*. Harvard Business School Press, Boston [in English].
32. Helfat, C. E. (1994). Firm specificity in corporate applied research-and-development. *Organization Science*, 5 (2), 173-184 [in English].
33. Picot, A., Freudenberg, H., & Gassner, W. (1999). *Management Von Reorganisationen*, Gabler, Wiesbaden [in English].
34. Hall, B. H. (2000). Innovation and market value. In: Ray, B., Mason, G., O'Mahoney, M. (Eds.). *Productivity, Innovation and Economic Performance*. Cambridge University Press, Cambridge [in English].
35. Gibbert, M., Leibold, M., & Probst, G. (2002). Five styles of customer knowledge management, and how smart companies use them to create value. *European Management Journal*, 20(5), 459-469 [in English].
36. Hamel, G. (2006). The why, what, and how of management innovation. *Harvard Business Review*, 84 (February (2)), 72-84 [in English].
37. Hamel, G., & Breen, B. (2007). *The future of management*. Boston: Harvard Business School Press [in English].
38. Hargrave, T. J., & Van de Ven, A. H. (2007). A collective action model of institutional innovation. *Academy of Management Review*, 31(4), 864-888 [in English].
39. Johannessen, J. A., Olsen, B., & Lumpkin, G. T. (2000). Innovation as newness: What is new, how new, and new to whom? *European Journal of Innovation Management*, 4(1), 20-31 [in English].
40. Jacobides, M. G., Knudsen, T., & Augier, M. (2006). Benefiting from innovation: Value creation, value appropriation and the role of industry architectures. *Research Policy*, 35, 1200-1221 [in English].
41. Prahalad, C. K., & Krishnan M. S. (2008). *The New Age of Innovation: Driving Cocreated Value Through Global Networks*, University of Michigan Ross School of Business [in English].
42. Dobiegała-Korona B. (2014). *Innovation in building the value of the company (Innowacje w budowie wartości przedsiębiorstwa)*, ZS WSH Zarządzanie, Warszawa [in English].
43. Doyle, P. (2000). *Value-based marketing*, John Wiley & Sons Ltd. [in English].
44. Dobiegała-Korona, B., & Doliński, T. (2006). *Contemporary sources of the enterprise value (Współczesne źródła wartości przedsiębiorstwa)*, Difin, Warszawa [in English].
45. Neale, M. R., & Corkindale, D. R. (1998). Co-developing products: Involving customer earlier and more deeply. *Long Range Planning*, 31(3), 418-425 [in English].
46. Ottosson, S. (2004). Dealing with innovation push and market need. *Technovation*, 24(4), 279-285 [in English].
47. Prahalad, C. K., & Ramaswamy, V. (2004). *The Future of Competition: Co-creating Unique Value with Customers*. Boston: Harvard Business School Press [in English].
48. Priem, R. L. (2007). A consumer perspective on value creation. *Academy of Management Review*, 32(1), 219-235 [in English].
49. Rayport, J. F., & Jaworski, B. J. (2005). *Best face forward: Why companies must improve their service interfaces with customers*. Boston: Harvard Business School Press [in English].
50. Thurrow, L. (1999). *Building wealth: The new rules for individuals, companies, and nations in a knowledge-based economy*. New York: Harper Business [in English].

The article has been received by the editors 14.02.2022.

The article has accepted for publication 18.03.2022.

Online publication 22.04.2022.

УДК 338.46:791.64

DOI: 10.31617/visnik.knute.2022(142)05

ЯНКОВЕЦЬ Тетяна,

к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0002-8159-3826

t.yankovets@knute.edu.ua

IANKOVETS Tetiana,

PhD (Economics), Associate Professor
at the Department of Marketing
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0002-8159-3826

t.yankovets@knute.edu.ua

ДИЗАЙН ВРАЖЕНЬ У ЦИФРОВОМУ МАРКЕТИНГУ МЕРЕЖІ КІНОТЕАТРІВ

DESIGN OF IMPRESSIONS IN DIGITAL CINEMA NETWORK MARKETING

Вступ. Економіка знань, сформована в умовах постіндустріального суспільства, яка характеризується переважанням виробництва послуг над виробництвом товарів, сьогодні трансформується в економіку вражень.

Проблема. Зміна поведінки споживачів, розвиток цифрових технологій призвели до загострення конкуренції у сферах виробництва та надання послуг, до відкриття нових можливостей у сфері надання різноманітних вражень, що потребує нових маркетингових концепцій.

Метою статті є обґрунтування застосування концепції дизайну вражень у цифровому маркетингу мереж кінотеатрів.

Методи. Використано методи аналізу та синтезу, системно-структурного аналізу, порівняння, логічного узагальнення, що дало змогу обґрунтувати застосування концепції дизайну вражень у цифровому маркетингу мереж кінотеатрів.

Результати дослідження. Розглянуто діяльність вітчизняних мереж кінотеатрів, використовуваних цифрових кінотехнологій, що дало змогу розподілити мережі за рівнями конкурентоспроможності. Визначено тенденції цифрового маркетингу в умовах становлення економіки вражень. Обґрунтовано застосування концепції дизайну вражень у цифровому маркетингу мереж кінотеатрів. Запропоновано розподіл заходів у кінотеатрах у точках контакту за областями виявлення вражень з метою збільшення продажів та прибутковості мереж кінотеатрів.

Висновки. В умовах становлення економіки вражень мережам кінотеатрів для розвитку власного бренду, підвищення рівня кон-

Introduction. The knowledge of economy, formed in the conditions of post-industrial society, which is characterized by the predominance of the production of services over the production of goods, today is transformed into the economy of impressions.

Problem. Changing consumer behavior, the development of digital technologies have led to increased competition in the production and provision of services, respectively, to the opening of new opportunities in the field of providing a variety of impressions, which requires new marketing concepts.

The aim of the article is to substantiate the application of the concept of impression design in digital marketing of cinema networks.

Methods. Methods of analysis and synthesis, system-structural analysis, comparison, logical generalization were applied in the article.

Results. The activity of domestic networks of cinemas used by digital cinema technologies is considered, which allowed to distribute the networks according to the levels of competitiveness. The tendencies of digital marketing in the conditions of formation of economy of impressions are revealed. The application of the concept of impression design in digital marketing of cinema networks is substantiated. The distribution of events in cinemas at contact points by areas of impression discovery is proposed in order to increase sales and profitability of cinema networks.

Conclusions. In the conditions of formation of economy of impressions to networks of cinemas for development of own brand, increase of level of competitiveness and achievement of the

© Янковець Т., 2022

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

Jankovec' T. Dyzajn vrazhen' u cyfrovomu marketyngu merezhi kinoteatriv. *Scientia Fructuosa*. 2022. № 2. S. 61-80.
[https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022\(142\)05](https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022(142)05)

ISSN 1727-9313. SCIENTIA FRUCTUOSA. 2022. № 2

61

курентоспроможності та досягнення поставлених бізнес-цілей запропоновано використувати концепцію дизайну вражень. Установлено, що мережі кінотеатрів, які створили і розвивають власний бренд, мають більші шанси у цифровому просторі для залучення й утримання споживачів через пропозиції різноманітних вражень. Визначено заходи в цифрових точках контакту (онлайн та офлайн), розподілені за областями виявлення вражень з метою опрацювання й подальшого дизайну враження в кожній з них.

Ключові слова: економіка вражень, мережі кінотеатрів, цифровий маркетинг, бренд, дизайн вражень, цифрові точки контакту.

JEL Classification M39

business purposes it is offered to use the concept of design of impressions. The author concludes that the networks of cinemas that have created and developed their own brand have a better chance in the digital space to attract and retain consumers by offering a variety of experiences. Measures in digital contact points (online and offline) are proposed, distributed by areas of impression.

Keywords: impression economy, cinema networks, digital marketing, brand, impression design, digital points of contact.

Вступ. Економіка знань, сформована в умовах постіндустріального суспільства, що характеризується переважанням виробництва послуг над виробництвом товарів, сьогодні трансформується в економіку вражень.

Проблема. Підвищення рівня добробуту людей і зміна поведінки споживачів призвели до загострення конкуренції у сфері виробництва, а також у сфері надання послуг, що змушує підприємців шукати нові шляхи підвищення прибутковості бізнесу. Зміни та активний розвиток новітніх технологій, пов'язані з "накочуванням" шостої хвилі соціально-економічного розвитку суспільств відповідно теорії "довгих хвиль" М. Кондратьєва [1], призвели до відкриття нових можливостей у сфері надання різноманітних вражень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Б. Джозеф Пайн II і Джеймс Х. Гілмор у своїй фундаментальній праці "Економіка вражень" виявили еволюцію споживчої цінності, що обумовило еволюцію економічної пропозиції від пропозиції сировини, товарів, послуг до пропозиції вражень, пояснили відмінність вражень від послуг та обґрунтували зародження нової економіки – економіки вражень, орієнтованої на почуття споживачів, що забезпечує підприємствам нові можливості економічного зростання [2]. Р. Россман та М. Дюрден обґрунтували концептуальну модель видів вражень, на основі якої запропонували методичний підхід та інструменти формування вражень [3]. П. Браун зазначила про естетичні принципи, завдяки яким підприємства через свій продукт можуть впливати на емоції та почуття споживачів і, отже, створюючи стійку та довгострокову ціннісну пропозицію, збільшувати лояльність клієнтів, що сприятиме підвищенню ефективності бізнесу [4].

Виявлено недостатність досліджень і напрацювань у сфері економіки вражень вітчизняних науковців, що обумовлено початковим її етапом в умовах формування нового технологічного укладу та розвитку новітніх технологій. Водночас у маркетингу вітчизняних під-

приємств простежується тенденція до пропозиції вражень як економічної пропозиції, так і вражень від використання продуктів або послуг у комунікаційних повідомленнях. Невирішеними поки залишаються питання наукового обґрунтування інструментарію дизайну вражень з урахуванням специфіки вітчизняних підприємств за видами економічної діяльності.

Мета статті – обґрунтувати застосування концепції дизайну вражень у цифровому маркетингу мереж кінотеатрів.

Методи. Використано матеріали наукових праць, офіційних сайтів мереж кінотеатрів, власних досліджень із застосуванням програмних інтернет-ресурсів для аналізу сайтів та акаунтів мереж кінотеатрів у соціальних мережах. Завдяки методам аналізу та синтезу, системно-структурного аналізу, порівняння, логічного узагальнення стало можливим обґрунтувати використання концепції дизайну вражень у цифровому маркетингу мереж кінотеатрів.

Результати дослідження. Особливістю економіки вражень є прояв особистості людини з її потребами та цінностями. Враження для кожної людини є дуже особистими та можуть по-різному сприйматися, що спричиняє масову персоналізацію товарів і послуг. З огляду на тенденції поширення цифрових технологій та цифрової трансформації суспільства, індивідуалізації виробництва та споживання, соціалізації, обговорення й розвитку соціальних мереж людина стає співтворцем цінності для себе, що призводить до персоналізованих пропозицій від брендів.

Б. Джозеф Пайн II і Джеймс Х. Гілмор виокремлюють чотири області виявлення вражень, залежно від ступеня участі клієнта у процесі (пасивне або активне) та типу зв'язку або відношень, які є між клієнтом і процесом (або, як автори зазначають, клієнтом – гостем, і процесом – виставою) – поглинання або занурення: розвага, естетика, активна участь через навчання, відхід від реальності (*рис. 1*). Водночас дослідники наголошують, що "організація вражень – це не розвага, а залучення клієнтів" [2, с. 90].

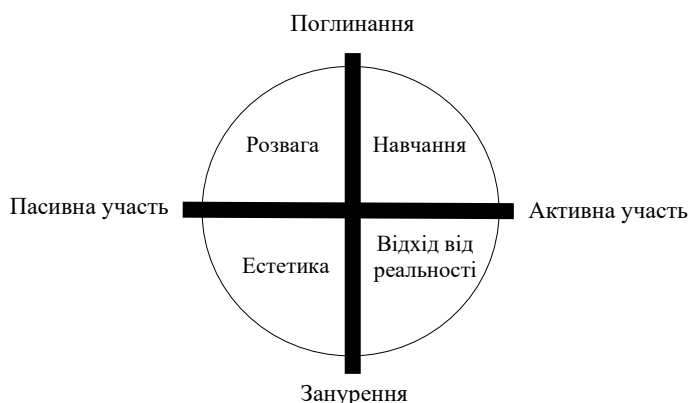

Рис. 1. Области вияву вражень [2, с. 91]

Наведені області вияву вражень у чистому вигляді, окремо одна від одної, є лише в теорії. На практиці найсильніші та незабутні особисті враження забезпечуються змішуванням означених областей. Так, може здатися, що перегляд кінофільмів традиційно відноситься лише до розваги як пасивного сприйняття через органи чуття того, що відбувається на екрані. Проте у глядачів, що відвідують кінотеатри, перебуваючи в різних зонах (перед кінозалом і в самому кінозалі), можливо підсилити враження від перегляду, наприклад, запрошуючи їх на атракціони-симулятори, щоб відчутти переживання головних героїв, у такий спосіб активно залучаючи їх у занурення та відхід від реальності. З огляду на естетику, створюючи відповідні умови для глядачів, можна посилювати їх бажання відвідувати конкретні кінотеатри й кінозали. Тож, опрацьовуючи різні області вияву вражень, можна створювати сильні враження для глядачів, що сприятиме збільшенню їхньої кількості та більш частому залученню й, відповідно, зростанню доходів кінотеатрів.

Мережі кінотеатрів працюють у сфері надання послуг, основною діяльністю яких відповідно КВЕД-2010 є демонстрація кінофільмів (клас 59.14) [5]. Станом на грудень 2021 р. в Україні налічувалось 22 мережі, які різні за містами розташування, кількістю кінотеатрів, залів, використовуваними технологіями, позиціонуванням, зокрема *Multiplex*, *Планета Кіно*, *FilMax*, *Київкінофільм*, *Cinema City*, *Оскар*, *Баттерфляй*, *Кіноленд*, *KinoMan*, *Прем'єра*, *SmartCinema*, *Wizoria*, *Лінія Кіно*, *Kinopark-Kinoplexx*, *Miromax*, *Кіномакс*, *Злата*, *Blockbuster cinema*, *Кінопалац*, *Одеса-Кіно*, *Kinolife Cinema*, *Prime Cinema* [6]. Якщо порівняти виручку від продажу квитків (бокс-офіс) за три квартали 2021 р. з трьома кварталами 2019 р., вона зменшилась на 47.8 % (з 2052.27 млн грн до 1136.91 млн грн). За три квартали 2021 р. виручка становила 823.7 млн грн. Порівняння проводили з 2019 р., оскільки 2020 р. кінотеатри вимушено майже не працювали через тривалий карантин, спричинений пандемією. Загальна відвідуваність знизилась на 50.5 % (з 21.94 млн до 10.85 млн відвідувачів). Середня вартість одного квитка збільшилась на 10.75 % у гривнях (з 94.63 грн до 104.8 грн), в доларовому еквіваленті внаслідок коливання курсу валют відбулось зменшення на 3 % (з 3.94 дол. США до 3.82 дол. США) [7].

Попри пандемію, локдауни та зменшення доходів мереж кінотеатрів, за період 2019–2021 рр. кількість кінотеатрів і кінозалів загалом збільшилась: на кінець 2021 р. налічувалось 513 залів у 120 мережних кінотеатрах [6]. По окремих мережах кінотеатрів відбулись структурні зміни, крім того, у грудні 2020 р. та у 2021 р. з'явилися нові гравці на ринку кінопрокату. 16 вересня 2021 р. в ТЦ *SkyMall* свій перший кінотеатр в Україні відкрила казахстанська мережа *Kinopark-Kinoplexx Theatres*; у грудні 2020 р. розпочала працювати нова кіномережа *Miromax*; в регіонах почали працювати кінотеатри мережі

Злата, *Blockbuster cinema*, Кіномакс. Також новачком на ринку є міні-мережа автокінотеатрів *Kinolife Cinema*. Ці мережі виключаємо з подальшого аналізу через короткий термін присутності на ринку. У *табл. 1* представлені дані по мережах кінотеатрів, які працювали в Україні до 2021 р. та залишаються на ринку й нині.

Таблиця 1

Кількісна характеристика мереж кінотеатрів України [6]

Мережа	Кількість кінотеатрів	Кількість екранів
<i>Multiplex</i>	30	181
Планета Кіно	9	65
Київкінофільм	10	27
Оскар	3	22
Кіноленд	4	19
<i>Wizoria</i>	4	13
Баттерфляй	5	20
Кінопалац	3	5
Лінія Кіно	3	11
<i>Cinema City</i>	3	23
Одеса-Кіно	2	3

Основними технологіями, які застосовують майже всі мережі кінотеатрів, є *2D* та *3D*. Відповідно до загальноприйнятих чотирьох рівнів конкурентоспроможності підприємств [8, с. 42–43], мережі, які використовують тільки ці технології, належать до другого рівня конкурентоспроможності, тобто надають послуги відповідно до стандартів, встановлених основними конкурентами (Баттерфляй, Київкінофільм, Кінопалац, Лінія Кіно, Одеса-Кіно). Мережі, які намагаються не дотримуватись загальних стандартів надання послуг, встановлених у галузі, еволюціонують до третього рівня конкурентоспроможності (Оскар, Кіноленд, *Wizoria*, *Cinema City*). До мереж четвертого рівня конкурентоспроможності (найвищого) належать мережі *Multiplex* та Планета Кіно, оскільки їх успішна діяльність забезпечується якістю та ефективністю управління. У *табл. 2* наведено ключові технології, впровадження яких завдяки управлінським рішенням забезпечує незабутні враження відвідувачам внаслідок емоцій і відчуття глибокого занурення у фільм під час перегляду.

Технології, описані в *табл. 2*, забезпечують ефект надреалістичної присутності та глибокого занурення у фільм, що за пасивної участі глядачів створює враження розваги та естетики (за областями виявлення вражень Пайна та Гілмора) [2, с. 91]. Підсилює враження від перегляду й рівень сервісних послуг, як от генеральне прибирання після кожного сеансу та декілька разів на рік – повна хімічестка залів *CINETECH+* мережі Планета Кіно, а також використання інтелектуальної кліматичної системи для іонізації та відповідно свіжості повітря. Через скорочення кількості місць у залі на 30 % збільшується відстань між ними, що підвищує зручність для глядачів. Ще одним з варіантів для забезпечення комфорту з відчуттям знаходження вдома мережа Планета Кіно запрошує на перегляд фільмів у кіноресторанах

RE'LUX, де глядачам пропонують зручні пледи та, з використанням вбудованих у ручки крісел планшетів, можливість замовити їжу прямо у кінозал. Відвідати страви з меню можна як у залі, так і в лаунж-зоні перед сеансом. Вдале поєднання технологій і сервісу значно підсилює цінність вражень споживачів і бажання їх відтворити, що сприяє збільшенню лояльної аудиторії та продажів.

Таблиця 2

Інноваційні технології мереж кінотеатрів у дизайні вражень

Назва технології	Опис
<i>IMAX, IMAX with Laser</i> (Планета Кіно, Multiplex)	Канадська технологія, запатентована геометрія залів по світу. Величезний екран розміром з п'ятиповерховий будинок ("Такий величезний, що за його межами не побачиш нічого"). 12-канальний звук налаштований у такий спосіб, що рівномірно розподіляється по всьому залу ("Досить шукати те саме місце: ти почувеш все до найдрібніших подробиць з будь-якої точки залу"). <i>Два проєктори</i> , які формують зображення для лівого та правого ока окремо, що створює зверхреалістичний ефект 3D. <i>Зображення</i> адаптується через технології <i>DMR</i> , що підсилює можливості <i>IMAX</i> та забезпечує додатково +60 % до яскравості та +40 % до контрастності зображення
<i>4DX</i> (Планета Кіно)	Південнокорейська технологія забезпечення ефекту присутності. Блоки з чотирьох спеціальних крісел, обладнаних приводами, які рухають сидіння: підкидають, плавно переміщують та штовхають. Механізм у спинці та підставці під ноги створює вібрації, що дає змогу людині відчувати удари, гуркіт моторів або землетрус. У спинках крісел встановлені непомітні водяні сопла, які створюють ефект дощу. Також людина може відчувати ефекти мряки, блискавки, вітру та навіть запах. Вода, яка використовується, проходить декілька етапів очищення та може бути, за бажанням клієнта, відключена. Офіційним та ексклюзивним представником такої технології в Україні є мережа кінотеатрів Планета Кіно
<i>CINETECH+</i> (Планета Кіно)	Власна технологія мережі Планета Кіно. Система <i>Leonis</i> з круговою поляризацією, проєктор якої перемикає <i>зображення</i> для правого та лівого ока зі швидкістю 72 кадри на секунду, що створює ефект високореалістичного 3D зображення. Увігнутий екран розміром від стіни до стіни, покритий сріблом для відображення більше світла від проєктора, забезпечує зручний кут перегляду з будь-якої точки залу та ефект присутності. Сучасні проєктори <i>Barco</i> та <i>Christie</i> з природними кольорами та насиченим чорним роблять зображення насиченим та яскравим. Для кожної зали створена спеціальна система звукоізоляції для правильного розподілення звукових хвиль, що дає змогу підсилити звукові ефекти фільму та ізолювати сторонні звуки. Зручні м'які та широкі крісла з прийним на дотик покриттям, із вбудованою функцією <i>Rocker</i> відхиляють спинку
<i>ScreenX</i> (Multiplex)	Панорамний формат зображення з кутом огляду у 270 градусів. Для досягнення такого ефекту зображення проєктується на центральний і два бокових екрани кінотеатру. Основні сцени фільму показують на головному екрані, а бічні збільшують композицію кадру. Такий розширений простір дозволяє глядачеві опинитися "всередині" фільму
<i>HDR</i> проєктор, сабвуфер <i>MAG THOR</i> , 3D система <i>DepthQ</i> , Крісла <i>D-Box</i> , <i>Dolby Atmos</i> та 4K (Оскар) <i>HDR</i> проєктор <i>Barco Laser</i> , <i>Dolby Atmos</i> , <i>Dolby Digital</i> , 4K (Кіноленд, <i>Wizoria</i> , <i>Cinema City</i>)	Висококонтрастний лазерний <i>HDR</i> проєктор <i>Barco Laser Flagship</i> у синергії з унікальним сабвуфером <i>THOR</i> . Сабвуфер <i>MAG THOR</i> розроблений українською компанією, що дає змогу глядачу не тільки чути, але й відчувати всім тілом звукові ефекти. 3D система <i>DepthQ</i> і срібний проєкційний екран знижують світлові втрати та рівень перехресних перешкод, що забезпечує більш високу яскравість і контрастність зображення, водночас виключаючи можливість геометричної асиметрії між очима. Крісла <i>D-Box</i> синхронізують положення тіла глядача з тим, що відбувається на екрані, дарують глядачеві відчуття присутності всередині подій фільму. <i>Dolby Atmos</i> та 4K: високоякісні звук та зображення. Звук переміщується по всьому простору кінозалу, зокрема й над головами глядачів, що забезпечує надзвичайно реалістичне й чисте звучання незалежно від обраного місця в залі. Система зображення 4K гарантує у 4 рази деталізованіше, ніж стандартна 2K, зображення й дає змогу роздивитися безліч деталей у кожному кадрі

Сформовано автором за [9–14].

Цифрові технології, впливаючи на зміни у поведінці споживачів, бізнес-моделі та стратегії мереж кінотеатрів, відповідно впливають і на трансформацію маркетингу з традиційного на цифровий. У науковій праці [15, с. 93] визначено суттєві ознаки цифрового маркетингу: маркетингова діяльність із застосуванням цифрових технологій, методів, інструментів; омніканальність; інтерактивність взаємодії з цільовими споживачами, адресність пропозиції; спрямованість на просування та розвиток бренду. Усі перераховані ознаки цифрового маркетингу тісно взаємопов'язані. Так, через омніканальність можна приховати від споживача межі між онлайн та офлайн, що робить його перехід з одного середовища в інше непомітним і безболісним. Сприяє ж цьому розробка ефектних вербальних і візуальних ідентифікаторів бренду, що дає можливість споживачам отримати унікальні та релевантні цінності. Це означає, що найефективнішим цифровий маркетинг буде для компаній, які будують і розвивають власні бренди. Також цифрові технології, методи та інструменти дають можливість формувати споживачий досвід через інтерактивність, що залучає споживача у відносини з брендом і м'яко проводить по воронці продажів, не втрачаючи його після здійснення покупки. А збір інформації про споживачів унаслідок технологій *BigData*, штучного інтелекту і машинного навчання дає змогу з урахуванням виявлених інтересів і купівельної поведінки сегментувати споживачів і формувати адресні пропозиції [16, с. 584]. У контексті цього дослідження мережі кінотеатрів, які створили і розвивають власний бренд, мають більші шанси у цифровому просторі для залучення й утримання споживачів шляхом пропозиції різноманітних вражень.

Для дослідження цифрового маркетингового середовища обрано мережі кінотеатрів, які працювали в Україні до 2021 р. та залишаються на ринку й сьогодні, мають власні сайти, є конкурентами за результатами органічного пошуку, а також за результатами аналітичних сервісів для проведення *SEO*-аудиту, моніторингу сайту та перевірки його позицій у видачі пошуку (*SimilarWeb* [17], *PR-CY* [18] та *Serpstat* [19]) (табл. 3). Не проводилось аналізу сайтів, які є прайс-агрегаторами (афішами) пропозицій різних кінотеатрів та інших підприємств індустрії розваг.

Таблиця 3

Сайти-конкуренти мереж кінотеатрів

Мережа	URL-адреса сайту	URL-адреси схожих сайтів	Мережі-конкуренти
<i>Multiplex</i>	https://multiplex.ua/	https://planetakino.ua/	Планета Кіно
Планета Кіно	https://planetakino.ua/	https://multiplex.ua/	<i>Multiplex</i>
Київкінофільм	https://kinokiev.com/	–	–
Оскар	https://oskar.kyiv.ua/	https://multiplex.ua/ , https://planetakino.ua/ , https://cinemaciti.ua/	<i>Multiplex</i> Планета Кіно <i>Cinema Citi</i>
Кіноленд	https://kinoland.com.ua/	https://cinemaciti.ua/ , https://wizoria.ua/	<i>Cinema Citi</i> <i>Wizoria</i>

Мережа	URL-адреса сайту	URL-адреси схожих сайтів	Мережі-конкуренти
Wizoria	https://wizoria.ua/	https://multiplex.ua/	Multiplex
Баттерфляй	https://www.kino-butterfly.com.ua/	https://cinemaciti.ua/ , https://liniakino.com/	Cinema Сіті Лінія кіно
Кінопалац	єдиний сайт мережі відсутній, у кожного кінотеатру свій сайт		
Лінія кіно	https://liniakino.com/	https://www.kino-butterfly.com.ua/	Баттерфляй
Cinema Сіті	https://cinemaciti.ua/	https://multiplex.ua/ , https://planetakino.ua/ , https://oskar.kyiv.ua/	Multiplex Планета Кіно Оскар
Одеса-Кіно	http://od.kinoodessa.com/	https://cinemaciti.ua/ , https://wizoria.ua/	Cinema Сіті Wizoria

Складено автором

За результатами попереднього аналізу (табл. 3) визначено найконкурентніші сайти мереж *Multiplex*, *Планета Кіно*, *Cinema Сіті*, *Wizoria*.

Далі проаналізовано загальні показники відвідування сайту, за даними аналітичних сервісів у 2021 р. [17; 18]. За результатами попереднього аналізу виявлено наявність фактора сезонності, у червні й у грудні відвідування кінотеатрів збільшується, що й обумовлює вибір цих місяців для порівняння загальних показників відвідування сайтів (табл. 4).

Таблиця 4

Аналіз загальних показників відвідування сайту у 2021 р.

Мережа	Сайт	Щомісячна кількість унікальних візитів на сайт (total visits), тис. візитів		Середній час перебування користувача на сайті (avg. visit duration), сек		Кількість сторінок, які переглядаються за візит (pages per visit), сторінок		Показник відмов (bounce rate), %	
		Червень	Грудень	Червень	Грудень	Червень	Грудень	Червень	Грудень
Multiplex	https://multiplex.ua/	531.40	910.0	04:37	5:00	3.92	5	38.61	43
Планета Кіно	https://planetakino.ua/	479.15	738.0	03:06	4:00	3.50	4	37.17	37
Кнівкінофільм	https://kinokiev.com/	2.17	4.12	–	2:85	–	3	–	14
Оскар	https://oskar.kyiv.ua/	7.29	59.3	3:00	1:45	3.00	4	78.00	56
Кіноленд	https://kinoland.com.ua/	5.59	6.38	5:00	1:82	7.00	2	38.00	57
Wizoria	https://wizoria.ua/	100.36	88.00	03:09	5:00	3.39	4	43.66	37
Баттерфляй	https://www.kino-butterfly.com.ua/	3.95	83.6	2:65	4:00	3.21	3	38.60	51
Кінопалац	єдиний сайт мережі відсутній, у кожного кінотеатру свій сайт								
Лінія кіно	https://liniakino.com/	5.76	6.18	3:00	2:82	3.00	1	58.00	41
Cinema Сіті	https://cinemaciti.ua/	8.46	70.9	5:00	4:00	2.00	4	71.00	46
Одеса-Кіно	http://od.kinoodessa.com/	2.33	2.33	–	–	1.00	1.00	–	–

Складено автором за даними [17; 18] (за червень і грудень 2021 р.).

Якщо порівняти дані за грудень 2021 р. і червень 2021 р., загалом простежується збільшення інтересу споживачів до пропозиції мереж кіно-театрів. Чітко виділяються протягом цього періоду найпопулярніші мережі та інтерес до їхніх сайтів: *Multiplex*, Планета Кіно та *Wizoria* (мають найбільші, серед інших, значення показника унікальних візитів на сайт). За показниками середнього перебування користувача на сайті та кількості сторінок, що переглядаються за візит, за якими визначається якість контенту, інтерес для користувачів і в червні, і в грудні 2021 р. представляли сайти *Multiplex*, Планета Кіно, *Wizoria*, що свідчить про стабільно якісне наповнення сайту потрібною та корисною інформацією. У грудні збільшились значення даних показників і для сайту мережі *Cinema Сіті*. У червні аналізованого року показники харківської мережі Кіноленд були найкращими, але у грудні їх значення суттєво зменшились. Причиною цього може бути складність пошуку потрібної інформації на сайті та втрата інтересу до нього. Показник відмов у *Google* характеризує відсутність переходу на іншу сторінку сайту. Чим вище його значення, тим менш цікавим є сайт для користувачів. Значення цього показника у червні 2021 р. були найвищими у сайтів мереж Оскар, *Cinema Сіті* та Лінія кіно. У грудні 2021 р. значення показника відмов для сайтів цих мереж зменшилось, що свідчить про покращення сайтів з огляду цікавості для користувачів та отримання потрібної інформації. Найкраще значення показника відмов у грудні 2021 р. сайту мережі Київкінофільм (14 %) пояснюється тим, що на головній сторінці сайту інформація структурована за кінотеатрами, які входять у цю мережу й користувач переходить у потрібний розділ, тобто перехід здійснюється відразу. Погіршення спостерігається для сайтів *Multiplex* (з 38,6 до 43 %), Кіноленд (з 38 до 57 %), Баттерфляй (з 38,6 до 51 %). Стабільність за цим показником демонструє робота сайтів Планета Кіно (37 % – найкраще значення. Таке саме у грудні спостерігається у сайту *Wizoria*). Отже, за підсумками аналізу загальних показників відвідування сайту, до лідерів віднесено сайт мережі Планета Кіно, який по всіх показниках демонструє покращення або стабільність.

Повністю не витримують конкуренцію у цифровому просторі мережі кінотеатрів Київкінофільм і Кінопалац. За наявності позиціонування у Київкінофільм як мережі комунальних кінотеатрів м. Києва показники роботи сайту відсутні за даними аналітичних систем, що свідчить про брак інтересу з боку глядачів до кінотеатрів мережі та ціннісної пропозиції – з боку мережі. У мережі Кінопалац взагалі у кожного кінотеатру є свій власний сайт, і всі вони не мають єдиного позиціонування та комунікаційного повідомлення, тобто мережа не є брендом. Рівень використовуваних технологій і надаваних послуг різняться від міста, в якому знаходиться кінотеатр мережі. У *табл. 5* представлені джерела трафіка на досліджувані сайти.

Джерела трафіка на сайти мереж кінотеатрів, %

Назва мережі кінотеатрів	Прямі заходи (direct)	Пошукові системи (search)	Посилання на сайтах (referrals)	Соціальні медіа (social)	Основні соціальні мережі (частка, %)	Поштові розсилки (mail)
<i>Multiplex</i>	26	70	–	1	<i>YouTube</i> (62) <i>Facebook</i> (15) <i>Instagram</i> (8)	1
Планета Кіно	21	75		1	<i>YouTube</i> (65) <i>Facebook</i> (14) <i>Instagram</i> (7)	1
Баттерфляй	38	56		1	<i>Facebook</i> (100)	–
Київкінофільм	–					
Оскар	18	71	–	1	<i>YouTube</i> (52)	4
<i>Wizoria</i>	25	74		1	<i>YouTube</i> (88)	–
Кіноленд	32	63	4	1	<i>YouTube</i> (76)	–
Кінопалац	–					
Лінія кіно	20	79	1	1	<i>Facebook</i> (64) <i>YouTube</i> (30)	–
Кінотема	–					
<i>Cinema City</i>	24	64	–	4	<i>YouTube</i> (71)	1
Одеса-Кіно	46	29	17	3	<i>Facebook</i> (49)	2

Складено автором за даними [17; 18] (станом на 24.02.2022).

Найпопулярнішими джерелами трафіка є пошукові системи та прямі візити на сайти мереж. Найкраще *SEO*-просування сайтів у мереж Лінія кіно, Планета Кіно, *Wizoria*, Оскар, *Multiplex* (найбільші значення трафіка з пошукових систем). Найбільшу кількість соціальних мереж (зі схожим відсотковим розподілом) для генерування соціального трафіка використовують *Multiplex* та Планета Кіно (*YouTube*, *Facebook*, *Instagram*). Краще за інших працюють поштові розсилки мережі Оскар. Посилання на сайтах партнерів використовують Одеса-Кіно, Кіноленд і Лінія Кіно.

У табл. 6 зведено виявлені позиціонування аналізованих мереж кінотеатрів, які просуваються як бренди.

Таблиця 6

Позиціонування брендів-мереж кінотеатрів України

Мережа	Позиціонування
<i>Multiplex</i>	Найбільша мережа кінотеатрів в Україні
Планета Кіно	Ми – найбільш закохана в кіно мережа кінотеатрів України. Щодня наша команда робить безліч щось, аби кожен твій візит до нас – це було щось! Найкращі фільми – тільки в Планета Кіно!
Київкінофільм	Мережа комунальних кінотеатрів м. Києва
<i>Wizoria</i>	<i>Wizoria</i> – це українська мережа кінотеатрів з власною філософією відпочинку під час перегляду кіно на великому екрані
<i>KinoLand</i>	Найкраще кіно в Харкові – тільки в мережі кінотеатрів <i>KinoLand!</i>
<i>Cinema City</i>	Сучасний кінокомплекс з влучним розташуванням та високоякісним обслуговуванням

Зведено автором.

У позиціонуванні представлених у табл. 6 мереж кінотеатрів прослідковується відмінність та вказання на особливості діяльності. В інших мережах кінотеатрів позиціонування не сформульоване і не

прослідковується у комунікації з глядачами. Так, назва мережі Оскар натякає на найвищий рівень фільмів для перегляду. Але, крім оригінальних назви і логотипу, чітке позиціонування відсутнє.

За результатами проведеного дослідження сайтів визначаємо найпотужніші конкурентні бренди-мережі Планета Кіно та *Multiplex*. Також технологію брендингу в просуванні мережі активно застосовують *Wizoria* і *Cinema City*.

Мережу Планета Кіно відносимо до найсильніших брендів мереж кінотеатрів України за всіма показниками присутності у цифровому просторі та найбільш вдалим позиціонуванням, в якому чітко прослідковуються цінності компанії, що формує єдність та позитивне відношення до неї лояльної аудиторії: "Ми – найбільш закохана в кіно мережа кінотеатрів України"; "Щодня наша команда робить безліч щось, аби кожен твій візит до нас – це було щось!". І на тлі попередніх фраза "Найкращі фільми – тільки в Планета Кіно!" має право на існування та сприймається природною, оскільки тільки "закохані в кіно" люди, які працюють у цій мережі як команда, роблять все для показу найкращих фільмів та надання незабутніх вражень під час кожного візиту глядача до кінотеатру.

У наданні вражень у цифровому світі має значення як власний сайт, так і соціальні мережі. Ф. Котлер, Х. Картаджайа та А. Сетіаван, розглядаючи тенденції трансформації традиційного маркетингу на цифровий [20, с. 9–22], Д. Роулз, досліджуючи особливості брендингу в цифровому світі [21, с. 18–24, 66–96] та інші [2, с. 17; 4, с. 267–283], виявили, що:

- соціалізація суспільства, стрімке поширення новин через соціальні мережі та спілкування у соціальних мережах без географічних і демографічних обмежень призвели до формування спільнот й зростання влади соціальних груп;
- вільне обговорення брендів, продуктів у соціальних мережах суттєво впливає на формування іміджу брендів (позитивного чи негативного), а новини випереджають маркетингові комунікації брендів; люди довіряють більше іншим людям в соціальних мережах, ніж рекламі та експертам від брендів;
- завдяки Інтернету та соціальним мережам інновації швидко поширюються світом; крім того, люди стали співтворцями інновацій та цінності для себе, а бренди, використовуючи власні ресурси, реалізують ідеї людей, які обговорюються в мережі;
- в умовах глобалізації, перенасичення ринків аналогічними товарами та послугами конкуренція все більше набуває горизонтального спрямування; за увагу, час та гроші споживачів змагаються різні галузі, що спричиняє посилення міжгалузевої конкуренції; як наслідок, кордони між різними галузями розмиваються та відбувається конвергенція або інтеграція двох і більше галузей.

Кожна мережа кінотеатрів, розвиваючи власний бренд, зобов'язана враховувати зазначені тенденції, а також п'ять конкурентних сил М. Портера [22], які діють на будь-якому ринку. До конкурентів будь-якої мережі кінотеатрів сьогодні відносяться не лише ті, хто надають аналогічні послуги, але й ті компанії, які конкурують за увагу та час споживачів: *YouTube*, *Netflix*, *Megogo* та інші.

Оскільки соціальні медіа є потужним цифровим інструментом формування та збільшення лояльної аудиторії брендів, підтримання їхньої ділової репутації, проведемо дослідження соціальних мереж зазначених брендів через аналітичний ресурс *Popsters*, який дасть змогу проаналізувати пости та сторінки конкурентів у соціальних мережах [23] (табл. 7).

Таблиця 7

Аналіз активності відвідувачів брендів-мереж кінотеатрів у соціальних мережах

Показник	<i>Multiplex</i>	Планета Кіно	<i>Wizoria</i>	<i>Cinema Citi</i>
<i>YouTube</i>				
Дата реєстрації каналу	11.09.2012	24.01.2011	30.10.2016	20.12.2017
Кількість передплатників	12300	98600	413	884
Кількість публікацій	2488	2219	627	373
Кількість переглядів	11495639	45273620	671442	946438
Відмітка "Подобається"	35204	454410	1208	2077
Кількість коментарів	108	18 095	627	24
<i>ERday</i> , %	0.0837	0.1229	0.1542	0.1563
<i>ERpost</i> , %	0.1154	0.2160	0.4777	0.6372
<i>ERview</i> , %	1.6843	1.6063	0.4424	0.8759
<i>Facebook</i>				
Кількість передплатників	218 077	128 357	22 097	29 313
Кількість реакцій "Подобається" на сторінці	200 447	121 758	18 403	28 385
Відмітка про відвідування	4 075	25 565	–	17 804
Оцінка за відгуками	–	4.8/5	4.5/5	–
<i>Instagram</i>				
Дата реєстрації каналу	11.06.2013	09.07.2013	02.09.2013	15.02.2015
Кількість передплатників	212 000	78 200	36 600	8 007
Кількість публікацій	3 214	801	3 455	1 525

Сформовано автором за даними [23] (станом на 07.03.2022 р.).

Оскільки всі представлені в табл. 7 бренди-мережі кінотеатрів активно використовують *YouTube*, а мережі *Wizoria* та *Cinema Citi* – тільки *YouTube* для генерування трафіка на сайт, аналіз цієї соціальної мережі проведений більш глибоко за показниками залученості глядачів по днях (*ERday*), постах (*ERpost*) та переглядах (*ERview*). Загалом якщо по днях і постах залученість глядачів більша у мереж *Wizoria* та *Cinema Citi*, за переглядами найкращі значення показників у мереж *Multiplex* та *Планета Кіно*, що характеризує вищу якість контенту та, відповідно, інтерес глядачів. Крім того, кількість передплатників у мереж *Wizoria* та *Cinema Citi* незначна, що й обумовлює високі значення показників

залученості по днях і постах. Найбільшу кількість передплатників має канал *YouTube* мережі Планета Кіно. Також передплатники *Facebook* мережі Планета Кіно найактивніше ставлять відмітки про відвідування кінотеатрів мережі та пишуть позитивні відгуки, тобто спостерігається активна залученість передплатників та їхня висока лояльність до мережі. Найбільшу активність в *Instagram* за кількістю постів виявляє мережа *Wizoria*. Загалом за результатами аналізу соціальних мереж виокремимо знову мережу Планета Кіно як потужний бренд, що залучає найбільшу кількість лояльної аудиторії.

До сайтів і соціальних мереж як потужних каналів комунікації і продажів у цифровому маркетингу відносимо й мобільні застосунки. Зазначимо, що всі віднесені до брендів у дослідженні мережі кінотеатрів мають мобільні застосунки, що забезпечує швидкість отримання потрібної інформації та посилює зручність у придбанні квитків для відвідувачів.

В умовах становлення економіки вражень для розвитку власного бренду, підвищення рівня конкурентоспроможності та досягнення поставлених бізнес-цілей мережам кінотеатрів запропоновано використовувати нецінові методи конкуренції, зокрема маркетингові, до яких належить *дизайн вражень* як новітній метод маркетингового просування. Опубліковані результати наукових досліджень у напрямі дизайну вражень, особливо вітчизняних науковців, майже відсутні. Р. Росман та М. Дюрден, поєднуючи концепції економіки вражень та дизайну, ввели в науковий обіг поняття "дизайн вражень", під яким визначили "процес цілеспрямованої організації елементів враження з метою надати учасникам можливість підтримувати та розвивати взаємодію, що веде до результатів, задуманих дизайнером, на які розраховують учасники" [3, с. 40]. Автори підкреслюють, що для створення вражень, які виділяються на загальному тлі та призводять до потрібних результатів, на них необхідно впливати цілеспрямовано.

Далі наведено *чотири* основні *постулати концепції дизайну вражень*, яку пропонують застосовувати для мереж кінотеатрів [2; 3, с. 69–104; 4; 24–26].

Дизайн вражень *базується* на наукових працях з психології та поведінкової економіки Д. Канемана [24], Г. Саймона [25], М. Чіксентмігаї [26] та інших.

Розрізняють п'ять типів вражень, залежно від інтенсивності сприйняття людиною: *звичайні; усвідомлені; ті, що запам'ятовуються; значимі; перетворюючі*. Цілеспрямованість дизайну враження передбачає врахування усіх точок контакту клієнта з брендом і визначення очікуваного результату від враження в кожній з них.

Звичайні враження належать до повсякденних та таких, за сприйняття яких відповідає система 1 за Д. Канеманом, тобто ділянка головного мозку, яка відповідає за інтуїтивне мислення. Інтуїцію Г. Саймон визначає як впізнаваність [24, с. 20; 25]. Головною метою створення

звичайних вражень для бренду є їх прийняття клієнтами як впізнаваних, звичних і необхідних з превентивним виключенням можливих негативних емоцій клієнтів у точці контакту.

Звичайні враження перетворюються на *усвідомлені* у той момент, коли до їх сприйняття підключається система 2 за Д. Канеманом, тобто ділянка головного мозку, яка відповідає за раціональне мислення, тоді, коли людина здійснює довільне розумове зусилля для обмірковування події. Створення усвідомлених вражень передбачає привернути увагу людей від звичних речей до незвичних за допомогою певних дій.

Усвідомлені враження перетворюються на *враження, які запам'ятовуються* завдяки емоціям. Людина під час переживання досвіду та під час його спогадів по-різному сприймає свої враження [2]. Зазвичай пригадуються найбільш емоційне сильні моменти досвіду, які пов'язані з враженнями, які найбільш запам'ятовуються. За створення такого враження важливо розуміти сигнали, що викликають позитивні емоції та гарні спогади та водночас попереджати негативні емоції, які можуть виникнути у людей, через якісний сервіс і продумані дії працівників.

Головна відмінність *значимих вражень* від вражень, які запам'ятовуються – відкриття для людини внаслідок досвіду будь-чого нового. Створення такого враження передбачає співтворчість та активне залучення у процес клієнтів, а також можливість переосмислити пережитий досвід, який сприймається як дуже особистий, та поділитися з іншими людьми своїми враженнями.

Перетворюючі враження здійснюють значний вплив на формування світогляду та особистості людини. Перетворюючі враження включають ознаки інших типів вражень, крім звичайних (обмірковування, емоції, відкриття). Відмінна та суттєва характеристика перетворюючого враження – зміна поведінки людини.

Ті враження, що запам'ятовуються, значимі та перетворюючі, належать до вражень більш високого порядку, ніж звичайні та усвідомлені, оскільки потребують більше особистих зусиль з боку людини, ніж звичайні та усвідомлені враження.

Виділяють п'ять властивостей вражень: *частота та сила впливу; новизна; залученість; енергія; результати* [3, с. 83].

Якщо порівняти всі п'ять типів зазначених вражень, від звичайного до перетворюючого, *частота отримання вражень* буде зменшуватися, а *сила впливу* на особистість, навпаки, збільшуватися. Так, звичайні враження люди отримують щодня і майже не звертають на них увагу, а перетворюючі враження є рідкісними та такими, що найбільш сильно впливають на людей та змінюють їхню поведінку. Працюючи над створенням тих, що запам'ятовуються, значимих і перетворюючих вражень, бренди мають враховувати й співвідношення очікуваних високих позитивних результатів та водночас підвищених ризиків настання негативних емоційних наслідків для клієнтів. Оскільки

найсильнішими за впливом на людей є перетворюючі враження, їхнє створення найефективніше за активного залучення клієнтів, що створює емоційні спогади та впливає на особистість і зміну поведінки. До того ж дизайну звичайних та усвідомлених вражень також потрібно приділяти значно уваги з огляду на високу частоту їх отримання. Отже, за створення вражень усіх п'яти типів важливо тримати баланс цієї властивості – співвідношення частоти та сили впливу.

Ступінь *новизни* вражень безпосередньо пов'язаний з їхньою частотою. Водночас новизна має ключову роль щодо віднесення враження до того чи іншого типу та зміни типу враження. У разі внесення новизни у звичайне враження, воно у часі може перетворитися на усвідомлене та навіть на те, що запам'ятовується. Але під час повторення рівень новизни у часі досягає точки ефективності й поступово втрачається, а тип враження знову змінюється від вищого рівня до базового. Тому за створення враження доцільно прагнути помірності у новизні, що обумовлене регресією до середнього [24, с. 235].

Ступінь *залученості* клієнтів у створення враження залежить від значення, яке надають люди речам та явищам під час взаємодії з ними. Втягування людей у взаємодію з враженням відбувається за трьома фазами: *затягування*, коли людина усвідомлює, що собою являє враження; *осмислення та планування*, під час якого людина обмірковує досвід, який вона переживає та планує альтернативні реакції; *дія*, поведінка, під час якої реалізуються реакції та людина, таким чином, впливає на хід подій та стає співучасником (співтворцем) створення враження [26; 27, с. 29]. Затягування (перша фаза) відбувається на "автопілоті" (робота системи 1 за Д. Канеманом). Осмислення, планування та дія передбачають підключення системи 2 за Д. Канеманом. Тобто більший ступінь залученості клієнтів у створення враження характерний для вражень більш високого порядку, що дає змогу створити незабутній досвід. Відвідування кінотеатрів – є здебільшого пасивними враженнями. Але люди бажають також і активних вражень, тож мережам кінотеатрів доцільно, наприклад, додавати інтерактивні заходи до або після перегляду фільмів для посилення враження від перегляду.

Враження вищого порядку потребують й вищих затрат *енергії* емоційної та розумової для їхнього сприйняття, ніж враження нижчого порядку. Для осмислення після переживання потрібен час для того, щоб наприклад, враження, яке запам'ятовується, перетворилось на значиме.

Як вже зазначено, дизайн вражень має бути цілеспрямованим. Тож для планування очікуваного *результату* насамперед враження мають бути створені на основі виявлених потреб і бажань клієнтів. Водночас очікувані результати важливо пов'язувати з типами вражень для недопущення розчарування клієнтів.

Дизайн вражень відбувається за *етапами*:

створення обстановки для враження (ландшафт враження [3, с.107]), де важливе значення мають місце, предмети й люди, які виконують правила та між якими встановлюються певні відносини;

розвиток дизайн-мислення, який процедурно в дизайні вражень має емпатію як розуміння своєї цільової аудиторії, що дає змогу сформулювати конкретну проблему, яка вирішується і сфокусуватися на ній; генерування ідей для вирішення виявленої проблеми дає можливість вибрати найперспективніші й створити робочі прототипи вражень; тестування прототипів забезпечує зворотній зв'язок і вибір враження для пропозиції цільовій аудиторії;

створення карти вражень – робочий варіант плану враження, яке проєктується, базується на портреті цільового споживача, включає точки контакту, очікувані реакції клієнтів, сценічні (основні) та закулісні (допоміжні) фактори (за аналогією з театром [2, с. 212]);

посилення сили враження інноваційними технологіями, якісним сервісом.

У табл. 8 наведено початковий перелік цифрових точок контакту мереж кінотеатрів, який може бути доповнений та розширений кожною мережею залежно від потреб цільової аудиторії, цілей і завдань мереж, а також запропоновані заходи в цифрових точках контакту (онлайн і офлайн), розподілені за областями виявлення вражень з метою опрацювання та подальшого дизайну враження в кожній з них.

Таблиця 8

Заходи в точках контакту за областями виявлення вражень у цифровому маркетингу мережі кінотеатрів

Область виявлення вражень	Онлайн	Офлайн
	Точки контакту	
	Сайт, соціальні мережі, мобільний застосунок, E-mail-розсилка, інтернет- та мобільна реклама, видача у результатах органічного пошуку	Каса кінотеатру, дзвінок та спілкування з представниками мережі (наприклад, замовлення квитків телефоном або вирішення проблемних питань), інтер'єр кінотеатрів, інтер'єр та облаштування залів, барів, місць відпочинку, меню барів, зовнішня реклама, інформаційні буклети, сервіс
Розвага	Онлайн-перегляд кінофільмів	Перегляд розважальних кінофільмів у кінозалі, цифрові кіно технології
Естетика	Оформлення сайту, акаунтів у соціальних мережах, E-mail-листів, текст і оформлення інтернет- і мобільної реклами	Інтер'єр кінотеатрів, інтер'єр та облаштування залів, барів, місць відпочинку, оформлення зовнішньої реклами, рекламних та інформаційних буклетів, сервіс
Навчання	Блог на сайті з тематичними та навчальними статтями	Тематичні навчальні заходи (семінари, конференції, лекції, майстер-класи) з використанням цифрових кінотехнологій
Відхід від реальності	Інтерактивні онлайн-ігри за мотивами популярних кінострічок	Атракціони-симулятори з використанням героїв популярних кінострічок, атракціони з використанням віртуальної та доповненої реальності

Розроблено автором.

Заходи мереж кінотеатрів у точках контакту в табл. 8 пропонуються за областями виявлення всіх видів вражень за Б. Джозефом Пайно II та Джеймсом Х. Гілмором для забезпечення різноманітності вражень і посилення залучення глядачів, що створюватиме особистий

досвід кожного глядача та сприятиме формуванню лояльної аудиторії мереж кінотеатрів. Для максимального залучення глядачів у кінотеатри доцільно використовувати сучасні тренди, зокрема повтори успішних стрічок попередніх років; альтернативний контент – спорт, концерти, фільми мовою оригіналу; мультфільми як блокбастери; командні або корпоративні походи в кіно (абонементи); серіали в кіно [28]; проведення фестивалів; тематичні квест-кімнати. Все це сприятиме збільшенню частоти відвідування кінотеатрів і загалом продажів і прибутковості мереж кінотеатрів.

Сьогодні в період воєнних дій в Україні мережі кінотеатрів тимчасово призупинили свою діяльність офлайн у тих містах, які найбільше постраждали від війни з Росією. Але загалом діяльність продовжується, причому всі мережі на сайтах і в соціальних мережах заявили свою позицію стосовно засудження війни та збору коштів на підтримання української армії. У контексті цього дослідження патріотична позиція впливає на позитивне ставлення аудиторії та посилення сили бренду тих мереж, які просуваються як бренди, що з часом за повного відновлення діяльності сприятиме збільшенню лояльної аудиторії та покращенню показників діяльності.

Висновки. В умовах становлення економіки вражень мережам кінотеатрів для розвитку власного бренду, підвищення рівня конкурентоспроможності та досягнення поставлених бізнес-цілей пропонується використовувати концепцію дизайну вражень, до основних постулатів якої належать: дизайн вражень базується на наукових працях з психології та поведінкової економіки; розрізняють п'ять типів вражень, залежно від інтенсивності сприйняття людиною (звичайні, усвідомлені, ті, що запам'ятовуються, значимі, перетворюючі); виділяють п'ять властивостей вражень – частота та сила впливу, новизна, залученість, енергія, результати; дизайн вражень відбувається за етапами – створення обстановки для враження, створення дизайн-мислення, створення картини вражень, посилення сили враження інноваційними технологіями та якісним сервісом.

Проведений загальний аналіз діяльності вітчизняних мереж кінотеатрів і застосовуваних цифрових кінотехнологій дав змогу розподілити мережі кінотеатрів за рівнями конкурентоспроможності. До другого рівня конкурентоспроможності належать мережі Баттерфляй, Київкінофільм, Кінопалац, Лінія Кіно, Одеса-Кіно; до третього рівня – мережі кінотеатрів Оскар, Кіноленд, *Wizoria*, *Cinema* Сіті; до найвищого четвертого рівня – мережі *Multiplex* та Планета Кіно.

Попри суттєві ознаки цифрового маркетингу та виявлені тенденції цифрового маркетингу встановлено, що мережі кінотеатрів, які створили і розвивають власний бренд, мають більші шанси у цифровому просторі для залучення й утримання споживачів через пропозиції різноманітних вражень. За результатами аналізу цифрового маркетингу,

зокрема відвідування сайтів, активності користувачів у соціальних мережах, наявності мобільних застосунків, а також аналізу позиціонування мереж виявлено мережі, які розвивають власні бренди – це мережі *Multiplex*, *Планета Кіно*, *Wizoria*, *Cinema Сіті*. Найпотужнішим брендом серед зазначених мереж є мережа *Планета Кіно* з найлояльнішою аудиторією.

Запропоновано заходи в цифрових точках контакту (онлайн і офлайн), розподілені за областями виявлення вражень з метою опрацювання та подальшого дизайну враження в кожній з них, що сприятиме збільшенню частоти відвідування кінотеатрів і загалом продажів й прибутковості мереж кінотеатрів.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє, що не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кондратьев Н. Д. Большие циклы конъюнктуры и теория предвидения. Избранные труды. Н. Д. Кондратьев; Международный фонд Н. Д. Кондратьева и др.; Ред. колл.: Абалкин Л. И. (пред.) и др.; сост. Яковец Ю. В. Москва: Экономика. 2002. 767 с.
2. Пайн Дж. Економіка вражень. Битва за час, увагу та гроші клієнта. Б. Джозеф Пайн II, Джеймс Г. Гілмор; Пер. з англ. Киев: Vivat, 2021. 368 с.
3. Rosman Robert, Duren Matthew. Impression design. Tools and templates for creating positive emotions for the client from interaction with the company and product. Columbia University Press, 2019. 332 p.
4. Brown P. Aesthetic Intelligence: How to Boost It and Use It in Business and Beyond. HarperCollins, 2019. 294 p.
5. Сервіс для визначення кодів видів економічної діяльності за КВЕД-2005 та КВЕД-2010. URL: http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/59/KVED10_59_14.html (дата звернення до сайту 20.09.2021).
6. Ринок кінотеатрів України: підсумки 2021 року. *Media Business Reports*. URL: <https://mbr.com.ua/uk/news/analytics/4701-obzor-ry-nka-kinoteatrov-ukrainy-itogi-2021-goda> (дата звернення до сайту 05.03.2022).
7. Бокс-офіс України: підсумки трьох кварталів 2021 року. Сайт *Media Business Report*. URL: <https://mbr.com.ua/uk/news/analytics/4653-boks-ofis-ukrainy-obzor-trex-kvartalov-2021-goda> (дата звернення до сайту 05.03.2022).
8. Краснокутська Н. С. Потенціал підприємства: формування та оцінка. Київ: Центр навчальної літератури, 2005. 352 с.
9. Офіційний сайт мережі кінотеатрів *Планета Кіно*. URL: <https://planetakino.ua/> (дата звернення до сайту 24.02.2022).
10. Офіційний сайт мережі кінотеатрів *Multiplex*. URL: <https://multiplex.ua/> (дата звернення до сайту 24.02.2022).
11. Офіційний сайт мережі кінотеатрів *Oskar*. URL: <https://oskar.kyiv.ua/> (дата звернення до сайту 24.02.2022).
12. Офіційний сайт мережі кінотеатрів *Кіноленд*. URL: <https://kinoland.com.ua/> (дата звернення до сайту 24.02.2022).
13. Офіційний сайт мережі кінотеатрів *Wizoria*. URL: <https://wizoria.ua/> (дата звернення до сайту 24.02.2022).

14. Офіційний сайт мережі кінотеатрів Cinema Citi. URL: <https://cinemaciti.ua/> (дата звернення до сайту 24.02.2022).
15. Янковець Т. М. Цифрові технології підвищення вартості брендів. *Вісник КНТЕУ*. № 4 (126), 2019. С. 85-100.
16. Yankovets T. M. Digital marketing: background, essence, management: [collective monograph]. T. M. Yankovets, M. O. Vyshnevskya // *Economic Development: Global Trends and National Peculiarities*. – Collective monograph. – Poland: "Publishing House "Baltija Publishing", 2020. P. 579-593.
17. SimilarWeb URL: <https://www.similarweb.com> (дата звернення до сайту 24.02.2022).
18. PR-CY URL: <https://pr-cy.ru> (дата звернення до сайту 24.02.2022).
19. Serpstat URL: <https://serpstat.com> (дата звернення до сайту 24.02.2022).
20. Котлер Ф. Маркетинг 4.0. Від традиційного до цифрового / Філіп Котлер, Герман Катарджая, Іван Сетьяван: пер. з англ. К. Куницької та О. Замаєвої. Київ: КМ-БУКС, 2018. 208 с.
21. Роулз Д. Цифровий брендинг: Повне покрокове керівництво зі стратегії, тактики, інструментів та вимірювань / пер. з англ. К. Деревянко. Харків: Ранок: Фабула, 2020. 256 с.
22. Портер М. Конкурентна стратегія. Техніки аналізу галузей і конкурентів. (пер. з англ. Н. Кошманенко). Київ: Наш формат, 2020. 484 с.
23. Propsters. URL: <https://propsters.ru> (дата звернення до сайту 07.03.2022).
24. Канеман Д. Мислення швидке й повільне: (пер. з англ. Деніел Канеман). Київ: Форс Україна, 2021. 653 с.
25. Herbert Simon. The Nobel Prize. URL: <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1978/simon/biographical>. (дата звернення 03.03.2022).
26. Чіксентмігаї М. Потік. Психологія оптимального досвіду. Київ: Книжковий клуб "Клуб сімейного дозвілля", 2017. 358 с.
27. J. Robert Rossman, Barbara E. Schlatter. *Recreation Programming: Designing and Staging Leisure Experiences*, 7th ed. (Urbana, IL: Sagamore, 2015).
28. Романчук Роман. СУП в обличчях, SEO мережі кінотеатрів Multiplex. Сайт спілки українських підприємців. Інтерв'ю від 05 березня 2021 р. URL: <https://sup.org.ua/uk/news/641> (дата звернення до сайту 13.12.2021).

REFERENCES

1. Kondrat'ev, N. D. Bol'shie cikly konjunktury i teoriya predvideniya. Izbrannye trudy. Mezhdunarodnyj fond N. D. Kondrat'eva i dr. Red. koll.: Abalkin L. I. (pred.) i dr.; sost. Jakovec Ju. V. [Large cycles of the conjuncture and the theory of foresight. Selected Works. International Fund N. D. Kondratiev and others. Ed. coll.: Abalkin L. I. (prev.) and others; comp. Yakovets Yu. V.] Moskva: Jekonomika. 2002 [in Russian].
2. Pajm, Dzh. (2021). *Ekonomika vrazhen'. Bytva za chas, uvagu ta groshi klijenta*. B. Dzhozef Pajm II, Dzhejms G. Gilmor; Per. z angl. [The economics of impressions. Battle for the time, attention and money of the client. B. Joseph Pine II, James G. Gilmore; Per. from English.]. Kyi'v: Vivat, 2021. [in Ukrainian].
3. Rosman, Robert, & Duren, Matthew (2019). *Impressiondesign. Tools and templates for creating positive emotions for the client from interaction with the company and product*. Columbia University Press [in English].
4. Brown, P. (2019). *Aesthetic Intelligence: How to Boost It and Use It in Business and Beyond*. Harper Collins [in English].
5. Servis dlja vyznachennja kodiv vydiv ekonomichnoi' dijal'nosti za KVED-2005 ta KVED-2010 [Service for determining the codes of economic activities according to NACE-2005 and NACE-2010]. http://kved.ukrstat.gov.ua/KVED2010/59/KVED10_59_14.html (data zvernennja do sajtu 20.09.2021) [in Ukrainian].
6. Rynok kinoteatriv Ukrai'ny: pidsumky 2021 roku [Ukrainian cinema market: results of 2021]. *MediaBusinessReports*. <https://mbr.com.ua/uk/news/analytics/4701-obzor-rynka-kinoteatrov-ukrainy-itogi-2021-goda> (data zvernennja do sajtu 05.03.2022) [in Ukrainian].

7. Boks-ofis Ukrai'ny: pidsumky tr'oh kvartaliv 2021 roku [Boxing office of Ukraine: results of three quarters of 2021]. Sajt MediaBusinessReport. <https://mbr.com.ua/uk/news/analytics/4653-boks-ofis-ukrainy-obzor-trex-kvartalov-2021-goda> (data zvernennja do sajtu 05.03.2022) [in Ukrainian].
8. Krasnokuts'ka, N. S. (2005). Potencial pidpryjemstva: formuvannja ta ocinka [Enterprise potential: formation and evaluation]. Kyi'v: Centr navchal'noi' literatury [in Ukrainian].
9. *Oficijnyj sajt merezhi kinoteatriv Planeta Kino* [Official site of the Planeta Kino cinema network]. <https://planetakino.ua/> (data zvernennja do sajtu 24.02.2022) [in Ukrainian].
10. *Oficijnyj sajt merezhi kinoteatriv Multiplex* [Official site of the Multiplex cinema network]. <https://multiplex.ua/> (data zvernennja do sajtu 24.02.2022) [in Ukrainian].
11. *Oficijnyj sajt merezhi kinoteatriv Oskar* [The official website of the Oskar cinema network]. <https://oskar.kyiv.ua/> (data zvernennja do sajtu 24.02.2022) [in Ukrainian].
12. *Oficijnyj sajt merezhi kinoteatriv Kinolend* [Official site of Kinoland cinema network]. <https://kinoland.com.ua/> (data zvernennja do sajtu 24.02.2022) [in Ukrainian].
13. *Oficijnyj sajt merezhi kinoteatriv Wizzoria* [Official site of the Wizzoria cinema network]. <https://wizzoria.ua/> (data zvernennja do sajtu 24.02.2022) [in Ukrainian].
14. *Oficijnyj sajt merezhi kinoteatriv CinemaCiti* [Official site of the CinemaCiti cinema network]. <https://cinemaciti.ua/> (data zvernennja do sajtu 24.02.2022) [in Ukrainian].
15. Jankovec', T. M. (2019). Cyfrovi tehnologii' pidvyshhennja vartosti brendiv [Digital technologies to increase the value of brands]. *Visnyk KNTEU – Herald of Kyiv National University of Trade and Economics*, 4 (126), 85-100 [in Ukrainian].
16. Yankovets, T. M. (2020). Digitalmarketing: background, essence, management: [collective monograph]. T. M. Yankovets, M. O. Vyshnevska. Economic Development: Global Trends and National Peculiarities. Collective monograph. Poland: "Publishing House "Baltija Publishing", (pp. 579-593) [in English].
17. Similar Web <https://www.similarweb.com> (data zvernennja do sajtu 24.02.2022) [in English].
18. PR-CY <https://pr-cy.ru> (data zvernennja do sajtu 24.02.2022) [in English].
19. Serpstat <https://serpstat.com> (data zvernennja do sajtu 24.02.2022) [in English].
20. Kotler, F. (2018). Marketyng 4.0. Vid tradycijnogo do cyfrovogo [Marketing 4.0. From traditional to digital]. Kyi'v: KM-BUKS [in Ukrainian].
21. Roulz, D. (2020). Cyfrovij brendyng: Povne pokrokovе kerivnyctvo zi strategii', taktyky, instrumentiv ta vymirjuvan' [Digital Branding: A Complete Step-by-Step Guide to Strategy, Tactics, Tools, and Measurements]. Harkiv: Ranok: Fabula [in Ukrainian].
22. Porter, M. (2020). Konkurentna strategija. Tehniki analizu galuzej i konkurentiv (per. z angl. N. Koshmanenko) [Competitive strategy. Techniques of analysis of industries and competitors.]. Kyi'v: Nash format [in Ukrainian].
23. Popsters. <https://popsters.ru> (data zvernennja do sajtu 07.03.2022) [in English].
24. Kaneman, D. (2021). Myslennja shvydke j povil'ne: (per. z angl. Deniel Kaneman) [Thinking fast and slow: (translated from English by Daniel Kahneman)]. Kyi'v: Fors Ukrai'na [in Ukrainian].
25. Herbert, Simon. The Nobel Prize. <https://www.nobelprize.org/prizes/economic-sciences/1978/simon/biographical>. (data zvernennja 03.03.2022) [in English].
26. Chiksentsmigai', M. Potik. Psihologija optymal'nogo dosvidu [Flow. Psychology of optimal experience] Kyi'v: Knyzhkovyj klub "Klub simejnogo dozvillja", 2017. [in Ukrainian].
27. Rossman, J. Robert, & Schlatter, Barbara E. Recreation Programming: Designing and Staging Leisure Experiences, 7th ed. (Urbana, IL: Sagamore, 2015) [in English].
28. Romanchuk, Roman. *SUP v oblychchjah, CEO merezhi kinoteatriv Multiplex. Sajt spilky ukrai'ns'kyh pidpryjemciv. Interv'ju vid 05 bereznja 2021 r. [CEO of the Multiplex cinema network. Website of the Union of Ukrainian Entrepreneurs. Interview from March 5, 2021].* <https://sup.org.ua/uk/news/641> (data zvernennja do sajtu 13.12.2021) [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 15.03.2022.

Прийнято до друку 17.03.2022.

Публікація онлайн 22.04.2022.

УДК 004:657.1(477)

DOI: 10.31617/visnik.knute.2022(142)06

НАЗАРОВА Каріна,

д. е. н., професор, завідувач кафедри
фінансового аналізу та аудиту
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0002-5019-9244
k.nazarova@knute.edu.ua

БОНДАРЕНКО Костянтин,

аспірант кафедри фінансового аналізу
та аудиту
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0003-2581-0504
constantine.sep@gmail.com

NAZAROVA Karina,

DSc. (Economics), Professor,
the Head of the Department of Financial
Analysis and Audit
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0002-5019-9244
k.nazarova@knute.edu.ua

BONDARENKO Kostiantyn,

Post-graduate student
of Department of Financial
Analysis and Audit
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0003-2581-0504
constantine.sep@gmail.com

ВЕКТОРИ РОЗВИТКУ XBRL-ЗВІТУВАННЯ В УКРАЇНІ

VECTORS OF XBRL-REPORTING DEVELOPMENT IN UKRAINE

Вступ. В Україні на законодавчому рівні введено вимогу подавати XBRL-звітність на відповідному порталі. Країна слідує світовим практикам диджиталізації й уніфікації процесу звітування. У 2021 р. компанії вперше подали річну фінансову звітність з аудиторським висновком у вигляді XBRL-звіту згідно з перекладеною таксономією за 2020 р.

Проблема. Фактично створюється ситуація, коли вказана вимога збільшує обсяг розкритої інформації чи переформатовує презентацію фінансових даних на новий лад. Відмінність презентації фінансової звітності у форматі XBRL породжує актуальні проблеми, які ще не досліджено, щодо правильності презентації відповідних статей звітності.

Мета статті – аналіз проблем у сфері звітування компаній через введення обов'язкового звітування XBRL.

Introduction. In Ukraine, at the legislative level, a requirement has been introduced to submit XBRL-reporting on the relevant portal. The country follows the world practices of digitalization and unification of the reporting process. In 2021, companies for the first time submitted annual financial statements with an audit report in the form of an XBRL report according to the taxonomy for 2020.

Problem. XBRL-reporting increases the amount of disclosed information or reformats the presentation of financial data in a new way. The difference in the presentation of financial statements in the XBRL format states current issues that have not been investigated regarding the correctness of the presentation of relevant reporting items.

The aim of the article is to analyze the problems in the field of companies reporting with the introduction of mandatory XBRL-reporting.

© Назарова К., Бондаренко К., 2022

Внесок авторів є рівнозначним.

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Nazarova K., Bondarenko K. Vektory rozvytku XBRL-zvituvannja v Ukraini. *Scientia Fructuosa*. 2022. № 2. S. 81-93.
[https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022\(142\)06](https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022(142)06)

ISSN 1727-9313. SCIENTIA FRUCTUOSA. 2022. № 2

81

Методи. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: спостереження, індукції, синтезу, узагальнення.

Результати дослідження. Результати дослідження вказують на наявність орфографічних та концептуальних помилок у XBRL-звітах, складених за таксономією, які значно викривляють презентацію операційного прибутку. Додатково аналіз показав, що в XBRL-звіті об'єднуються операційні та неопераційні витрати, наприклад, курсові різниці презентуються разом, а уніфікований список ліній звітності не дає змоги компаніям акцентувати увагу користувача на суттєвих операціях на рівні фінансової звітності, які доцільно виокремити в звіті про сукупний дохід.

Висновки. Зважаючи на суттєві викривлення презентації фінансових показників у вигляді XBRL-звітності, можна констатувати, що така звітність містить суттєві недоліки та може вводити користувача інформації в оману, якщо такий користувач не має для порівняння фінансову звітність за МСФЗ, підтверджену аудитором. Через низку причин, в тому числі недоліки презентації, частина аудиторських компаній робить застереження, що аудиторський звіт належить виключно до фінансової звітності і його дія не розповсюджується на XBRL-звіт.

Ключові слова: XBRL, IASB, таксономія, Велика четвірка (Big4), аудит, фінансова звітність.

JEL Classification: M42

Вступ. Однією з найбільш актуальних проблем у національній економіці загалом та сфері фінансового звітування зокрема є імперативна вимога Закону України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" [1] подавати фінансову звітність за 2020 фінансовий рік відповідно до таксономії МСФЗ в XBRL компаніям, які становлять суспільний інтерес (публічні акціонерні товариства, підприємства добувної галузі та інші), відповідно до Постанови Кабінету Міністрів № 419 [2].

З огляду на це провідні світові компанії в галузі аудиту – ТОВ АФ "ПРАЙСВОТЕРХАУСКУПЕРС (АУДИТ)" (далі – PWC) [2], ПРАТ "КПМГ АУДИТ" (далі – KPMG) [3], ТОВ "БДО" (далі – BDO або БДО) [4] та інші – активно пропонують свої консалтингово-аудиторські послуги як агента в трансформації фінансової звітності у формат XBRL. Зазначене нововведення, яке не є достатньо протестованим, комплексно оціненим та досконалим, створює нові, додаткові точки напруги у взаємовідносинах формату "аудитор – бухгалтер" та збільшує навантаження і на бухгалтерів, і на аудиторів, і на провайдерів послуг XBRL-звітування.

Methods. Methods of observation, induction, synthesis, generalization were applied in the article.

Results. The results of the study indicate spelling and conceptual errors in XBRL taxonomic reports, which significantly distort the presentation of operating profit. In addition, the analysis showed that the XBRL report combines operating and non-operating expenses, for example, exchange rate differences are presented together, and a unified list of reporting lines does not allow companies to focus on significant transactions at the financial statement level income.

Conclusions. The results indicate that such reporting has significant deficiencies and may mislead the user if such user does not have comparable financial statements in accordance with IFRS confirmed by the auditor. For a variety of reasons, including presentation shortcomings, some audit firms have noted that the audit report is only for financial reporting and it can't be applied to the XBRL report.

Keywords: XBRL, IASB, taxonomy, Big4, audit, financial statements.

Важливо зауважити, що до введення вимоги щодо обов'язковості XBRL-звітування компанії складала квартальну, піврічну (проміжну), за три квартали та річну фінансову звітність у вигляді статистичних форм, а в разі необхідності – додатково так звану інвесторську, фінансову, консолідовану, інтегровану звітність, звіт про управління, подавали різні статистичні звіти до служби статистики.

В Україні сформувався тренд складати інтегровану фінансову звітність великих обсягів, переймаючи світову практику та досвід передових світових компаній. Так, наразі вже можна ознайомитися з інтегрованим звітом АТ "УКРАЇНСЬКА ЗАЛІЗНИЦЯ" (далі – Укрзалізниця) за 2019 та 2020 рр. (який за обсягом становить 102 та 308 сторінок відповідно) [5; 6]; звітами ТОВ "ДТЕК" за 2020 р. (101 сторінка) [7] та інших компаній суспільного інтересу. Зрештою, з 2021 р. додається ще один, концептуально новий звіт – фінансова звітність за XBRL. З погляду професійних користувачів інформації (бухгалтерів, фінансових аналітиків, аудиторів), по суті, кожний із названих вище звітів є презентацією тієї самої інформації, але згідно з різними стандартами та рівнями деталізації.

Проблема. Фактично складається така ситуація, що *кожне нововведення збільшує обсяг розкритої інформації*, але чим більше інформації презентується, тим більше створюється інформаційного шуму, а інформація не несе більше користі її споживач. Набуває подальшого розвитку принцип "звіт заради звіту". Така тенденція поступово починає нагадувати бюрократичний апарат України 1990–2010 рр., коли для отримання однієї довідки необхідно було отримати ще 3–5 довідок, підписів у різних державних інституціях. Отже, спочатку держава реформує економіку в напрямі "єдиного вікна", інтеграції різних видів, а потім, проголошуючи наміри цифровізації, фактично повертає в інший бік.

Попри те, що наразі з'являються нові інструменти диджиталізації державних послуг, як-от "Дія", цифрові статистичні портали міністерств тощо (тобто відбувається прогресивний рух), зважаючи на динамічно наростаючий тиск з боку держави у сфері звітування, поступово відбувається бюрократизація, навіть певним чином регрес процесу звітування.

Аналіз останніх досліджень. Впровадження системи фінансової звітності у форматі XBRL досліджується багатьма сучасними науковцями, оскільки в інших країнах вона вже відома, але для України є доволі новою. Окремо варто зауважити на одній з базових статей, в якій здійснено опис та надано власну професійну оцінку XBRL (станом на 2018 р.) проф. С. Кузнецовою та проф. А. Борисенко [8]. У продовження сформованого вітчизняного наукового базису щодо XBRL заслуговують на увагу практиків та науковців розкриті концептуальні засади, практичний базис та окреслені перспективи звітування, що висвітлили у своїй статі провідні вчені Г. Уманців та Є. Польовик [9].

Аналіз закордонних публікацій показав, що науковці зі всього світу досліджують саму суть та проблеми XBRL. Більшість статей після 2016 р. є оновленням й актуалізацією первинних досліджень 2007–2012 рр.

Так, наприклад, малайзійські науковці А. Ахмі та М. Насір у 2019 р. [10] за підсумками аналізу публікацій, пов'язаних з *XBRL*, виявили, що пік наукової зацікавленості в їхній країні був якраз у 2011–2012 рр. Більш ніж половину статей оприлюднено в США та Китаї – 56 %, до п'ятірки лідерів входять також ФРН, Іспанія та Канада, із країн Центральної та Східної Європи представлена тільки Румунія. Критерієм відбору були країни, де є понад 5 публікацій на тему *XBRL*.

Результати своїх досліджень щодо *XBRL*-звітування оприлюднили також є Р. Бойко, М. Ясин, П. Де Ягер та ін.

Отже, можна зробити висновок, що теми *XBRL* в Україні та в сусідніх країнах майже не висвітлено, що потребує ґрунтовного аналізу, значних наукових досліджень на рівні як наукових статей, так і дисертацій.

Мета дослідження – аналіз проблем у сфері звітування компаній через введення обов'язкового звітування *XBRL*. *Об'єктом* аналізу є процес складання та перевірки звітності за таксономією *XBRL*.

Методи. Інформаційною базою статі є посібник таксономії "IFRS Тахоному 2020" [10], стандарти інтегрованого звітування, статті науковців за останні 3 роки у сфері імплементації таксономії. У процесі дослідження застосовано загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання: спостереження, індукції, синтезу, узагальнення.

Результати дослідження. Ключовим інформаційним джерелом, основою для складання звітності *XBRL* для компаній відповідно до закону [1] є перекладений українською мовою посібник "IFRS Тахоному 2020" [11]. Важливо зауважити, що зазначений переклад містить низку не лише орфографічних, а й, головне, змістовних, навіть концептуальних помилок, які відрізняють його від оригіналу інформаційного джерела. Для прикладу, в посібнику допущено такі орфографічні помилки:

- назва статті "Інша витрата" *замість* "Інші витрати" у розкритті "[310000] Звіт про сукупний дохід, прибуток або збиток, за функцією витрат" та "[710000] Звіт про зміни у чистих активах, наявних для виплат";
- назва статті "Інші надходження грошових коштів від операційної діяльності" *замість* "Інші надходження грошових коштів від операційної діяльності" у розкритті "[510000] Звіт про рух грошових коштів, прямий метод".

Однак концептуальні помилки не можливо було змінити під час адаптації посібника для потреб України, оскільки авторство "IFRS Тахоному 2020" [11] належить IASB. Вважати певні презентаційні зміни помилками можна, зважаючи на встановлені практики складання "інвесторської" форми звітності. Важливо, що виокремлення певних статей у балансі або фінансових результатах допомагає відразу звернути увагу користувача на певні особливості звітного року, проте *XBRL* не дає змоги робити акценти у звітності.

Яскравим прикладом наведеного вище обґрунтування є фінансова звітність ПрАТ "Сентравіс Продакшн Юкрейн" за 2020 р. [12]. У табл. 1 наочно представлено компаративний аналіз фінансової звітності акціо-

нерного товариства у різних форматах, де наведено Звіт про сукупний дохід в "інвесторській" формі звітності та "[310000] Звіт про сукупний дохід, прибуток та збиток, за функцією витрат" [13].

Таблиця 1

**Компаративний аналіз презентації звітів про сукупний дохід
ПрАТ "Сентравіс Продакшн Юкрейн", млн грн***

Звітність					
Фінансова			XBRL		
Показник	2020	2019	Показник	2020	2019
Валовий прибуток	480.921	336.400	Валовий прибуток	480.921	336.400
Витрати на збут	(145.028)	(169.772)	Витрати на збут	(145.028)	(169.772)
Адміністративні витрати	(129.241)	(124.613)	Адміністративні витрати	(129.241)	(124.613)
Доходи/(витрати) з операційної курсової різниці	65.535	(62.895)	Інші прибутки (збитки)	(578.424)	460.255
Інші операційні доходи	3.624	4.135	Інші доходи	3.624	4.135
Інші операційні витрати	(45.895)	(32.097)	Інша витрата	(121.916)	(32.097)
Операційний прибуток до знецінення	229.916	(48.842)	x	x	x
Зменшення вартості основних засобів у результаті переоцінки	(76.021)	0	x	x	x
Операційний прибуток	153.895	(48.842)	Прибуток (збиток) від операційної діяльності	(490.064)	474.308
Дохід від реструктуризації боргу	83.340	0	x	x	x
Фінансові доходи	2.804	3.887	Фінансові доходи	86.144	3.887
Фінансові витрати	(122.142)	(138.488)	Фінансові витрати	(122.142)	(138.488)
(Витрати)/доходи з неопераційної курсової різниці	(643.959)	523.150	x	x	x
Витрати від участі в капіталі	(14.325)	(1.179)	Частка прибутку (збитку) асоційованих підприємств та спільних підприємств, облік яких ведеться за методом участі в капіталі	(14.325)	(1.179)
(Збиток) прибуток до оподаткування	(540.387)	338.528	Прибуток (збиток) до оподаткування	(540.387)	338.528

Складено авторами на основі [12; 13].

* "x" – відсутність відповідних строк у звіті або їх презентаційне зміщення, значення в дужках "()" означають від'ємні суми. Назва лінії звітності "Інша витрата" взято відповідно до перекладу "IFRS Taxonomy 2020" [11].

Як видно з наведених вище даних, компанія відобразила окремим рядком згорнуту суму операційних курсових різниць (за 2020 р. – дохід 65.5 млн грн, за 2019 р. – збиток 62 млн грн). У таксономії операційні курсові включені в рядок "Інші прибутки (збитки)". У звітностях, де виокремлюються операційні курсові різниці з інших операційних доходів та

витрат, акцент робиться на тому, що інші операційні витрати і доходи є менш суттєвими в порівнянні з операційними курсовими різницями. У XBRL-звітності такий акцент втрачено у зв'язку з уніфікацією презентації, а тому необхідно знаходити необхідну примітку для визначення ефекту курсових різниць та дійсно інших операційних витрат.

Окремо необхідно привернути увагу науковців і практиків до того, що значною відмінністю є включення неопераційних доходів/витрат в операційний прибуток компанії. Неопераційні курсові різниці включено до "Інші прибутки (збитки)" (див. табл. 1), що в результаті змінює значення операційного прибутку на протилежне та може вводити в оману користувачів звітності.

Важливо, що порушується фундаментальний принцип роздільної презентації доходів та витрат за їхніми функціями. Вимога презентації за функціями визначається параграфом 103 МСБО 1 "Подання фінансової звітності" [14]. У зв'язку з цим об'єднання операційних та неопераційних витрат є порушенням МСБО 1 "Подання фінансової звітності". Якщо проаналізувати посібник таксономії, то в розділі "[310000] Звіт про сукупний дохід, прибуток або збиток, за функцією витрат" йде пряма відсилка, що статті "Інші доходи", "Інші прибутки (збитки)" заповнюються згідно з параграфами 102 та 103 МСБО 1 "Подання фінансової звітності" й "Інша витрата" – згідно з параграфами 103 та 99 МСБО 1 "Подання фінансової звітності", які дають змогу управлінському персоналу приймати власне професійне судження про категоризацію витрат. Власне, параграф 103 МСБО 1 "Подання фінансової звітності" містить твердження: "Цей метод може надавати більш доречну інформацію користувачам, ніж класифікація витрат за характером, але розподіл витрат на функції може вимагати довільного розподілу та значного судження" [12], що певною мірою утворює конфлікт між вимогами презентації XBRL та МСФЗ. Отже, ця концептуальна невідповідність таксономії вже має бути суттєвим фактором щодо колізії обов'язкової вимоги презентації звітності в Україні до виходу правок або нової редакції посібника "IFRS Taxonomy 2020" [11].

Законодавча вимога створення ще однієї презентації фінансової звітності спричиняє додаткові проблеми банківському сектору. Так, при складанні договору кредитування банк може обирати між "інвесторською" та статистичною формою звітності або прописувати власний розрахунок показників операційного прибутку/*EBIT* або *EBITDA* чи інших показників. Враховуючи, що з'являється ще одна форма звітності, банки будуть вимушені з більшою ймовірністю хеджувати свої ризики та прописувати власні розрахунки фінансових показників для ковенантів, оскільки *IASB* розробила таксономію, яка увійшла у конфлікт із раніше оприлюдненими стандартами.

Далі, в продовження аналізу інформації, наведеної у *табл. 1*, необхідно звернути увагу на те, що іншою розбіжністю є спільна презентація результатів переоцінки на 76 млн грн та інших операційних витрат у розмірі 46 млн грн, а також включення доходу від реструктуризації (прощення боргу) у розмірі 83 млн грн до складу фінансових доходів у 2 млн грн. З концептуальної точки зору така презентація неприпустима, оскільки за типом транзакції прощення боргу (тлумачення терміна згідно зі ст. 605 ЦКУ [15]) є фінансовим доходом, але таксономія забирає можливість в управлінського персоналу виділити прощення боргу в окремий рядок, так само як і результат переоцінки основних засобів, щоб акцентувати, що фінансові доходи, які визнані в ході нормальної діяльності, є нематеріальними. Водночас нестандартна суттєва обставина – прощення боргу губиться у фінансових доходах на рівні звіту про сукупний дохід, а отже, у наступному звітному періоді в користувача звітності виникне питання, чому зменшилися фінансові доходи, і потрібно буде знаходити необхідну примітку.

Далі необхідно перейти від аналізу операційної частини Звіту про сукупний дохід до "[810000] Примітки – Корпоративна інформація та Звіт про відповідність вимогам МСФЗ", де в частині обов'язкового "розкриття сум, що мають бути стягнуті або сплачені через дванадцять місяців за класами активів та зобов'язань, що містять суми, що мають бути стягнуті або сплачені як не більше, так і більше, ніж через дванадцять місяців після звітної дати" [13] (частина назви примітки за таксономією), потрібно розкрити поточні запаси, поточну торговельну дебіторську та кредиторську заборгованість. Однак в системі виставлена автоматична зв'язка між вказаною вище приміткою та "[800100] Примітки – Підкласифікації активів, зобов'язань та власного капіталу". Така автоматична зв'язка створює викривлення даних в примітці про корпоративну інформацію.

Якщо в "[800100] Примітки – Підкласифікації активів, зобов'язань та власного капіталу" виокремити дебіторську та кредиторську заборгованість від пов'язаних сторін та асоційованих компаній, то в примітці "[810000] Примітки – Корпоративна інформація та Звіт про відповідність вимогам МСФЗ" необхідно розкривати дебіторську та кредиторську заборгованість за виключенням пов'язаних і асоційованих компаній. Однак заголовок "Розкриття сум..." певною мірою викривлює інформацію, адже не вказує на те, що дані в цьому розкритті будуть неповними за певним вирахуванням. Така невідповідність може ввести і вводить в оману користувача звітності.

Для більш ґрунтовного доведення авторської думки відповідно до визначеної мети необхідно проаналізувати та зіставити варіанти презентації інформації (*табл. 2*).

Таблиця 2

Порівняння презентації в примітці "[810000] Примітки – Корпоративна інформація та Звіт про відповідність вимогам МСФЗ" таксономії XBRL на основі ПрАТ "Сентравіс Продакшн Юкрейн", млн грн

Стаття балансу	Презентація		Відхилення
	поточна	правильна	
Поточні запаси	819.528	819.528	–
Поточна торговельна дебіторська заборгованість	43.863	992.135	(948.272)
Поточна торговельна кредиторська заборгованість	403.588	905.079	(501.491)

Складено авторами на основі [12; 13].

Як наочно видно з *табл. 2*, для деяких підприємств окреслена невідповідність може мати суттєві відхилення. Якщо повернутися до вимоги таксономії, то "[800100] Примітки – Підкласифікації активів, зобов'язань та власного капіталу" потребує виділяти поточну торговельну дебіторську заборгованість від третіх сторін та від пов'язаних сторін. Водночас у примітці "[810000] Примітки – Корпоративна інформація та Звіт про відповідність вимогам МСФЗ" необхідно розкрити інформацію згідно з *табл. 2*. Але система не дасть змоги до корпоративної інформації (810 000) додати суми дебіторської заборгованості від пов'язаних сторін, оскільки автоматична зв'язка корпоративної інформації прив'язана до примітки підкласифікації балансових статей (800 100). Неповне відображення дебіторської та кредиторської заборгованості може відчутно вплинути на думку користувачів фінансової звітності.

Якщо ж зробити припущення, що метою поточної презентації є розкриття представленого у *табл. 2*, і відобразити це виключно як дебіторську та кредиторську заборгованість від третіх сторін, то презентацію необхідно переформатувати і, відповідно, назвати рядки таксономії більш коректно. Але навіть перейменування рядків не буде відповідати назві примітки "Корпоративна інформація та Звіт про відповідність вимогам МСФЗ". Інформація в примітці з таким заголовком має відображати повну інформацію, поточна ж презентація включає урізану версію дебіторської та кредиторської заборгованості, що не дає змоги користувачам інформації зрозуміти, що компанія працює через торговельні компанії групи в Україні та за кордоном.

Для пояснення різниць компанія вимушена додавати "милиці" в презентації інформації та включати в текстові поля додаткові розкриття, що пояснюють відмінності презентації та відсутні в "інвесторському" пакеті звітності.

У зв'язку із зазначеними вище проблемами слід звернути увагу на розділи таксономії, що відповідають за аудиторський звіт, а саме: "[104000-1] Інформація про аудиторський звіт" та "[104000-2] Звіт незалежного аудитора". Аналіз цих розділів XBRL-звітів деяких компаній, представлених в *табл. 3*, показує, що в них аудиторських компаній немає єдиного підходу до підтвердження звітності за XBRL.

Для компаративного аналізу обрано 10 компаній із різних галузей, форм власності, що замовляють аудиторські послуги як у Big4, так і в інших компаній для більшої репрезентативності. Як видно із табл. 3, компанії Big4 (окрім KPMG), BDO та ТОВ "Бейкер Тіллі Україна", обмежують свою відповідальність щодо звітності XBRL, менші за розміром аудиторські компанії або не вбачають ризик у концептуальних проблемах звітності XBRL, або не досліджували це питання.

Таблиця 3

Аналіз відповідальності аудиторської компанії в XBRL

Компанія суспільного інтересу		Аудиторська компанія		Належність до Big 4	Обмежена відповідальність аудитора	Форма звітності	
Форма власності	Назва	Форма власності	Назва				
ПАТ	"Енергомашспецсталь"	ТОВ	АФ "БДО"	+	+	-	
ПрАТ	АК "Київводоканал"		АК "Дівайс-груп"	-	-		
ПАТ	"Укрнафта"		АФ "ПрайсвотерхаусКуперс (Аудит)"	+	+	+	
ТОВ	"НоваПей"		"Бейкер Тіллі Україна"	-	+		
АТ	"Стібанк"	ПрАТ	КПМГ Аудит	+	-	-	
ПрАТ	НКМЗ	ТОВ	Ніка-Аудит	-			
ТОВ	МКТ (ICTV)		МФА				
ДП	"АРТЕМСІЛЬ"		АФ "КАПІТАЛ ГРУП"				
ПрАТ	"СЕНТРАВІС ПРОДАКШН ЮКРЕЙН"		"Ернст енд Янг Аудиторські послуги"	+			+
ТОВ	"МЕТРО КЕШ ЕНД КЕРІ УКРАЇНА"		"ЕМЕРДЖЕКС АУТСОРСИНГ"	-			-

Складено авторами на основі [13; 16–24].

Варто зауважити, що компанія "Укрнафта" подала XBRL-звітність рівно у тому вигляді, що і фінансова звітність. Попри це аудитор і агент в подачі XBRL-звіту – PWC – дотримується єдиної політики невизнання відповідальності за інформацію, включену у XBRL-звіт, та обмежує свою відповідальність. Вірогідно дослідити обмеження відповідальності PWC при такому форматі звіту на момент написання статті неможливо за відсутності відкритих даних, але, на професійну думку авторів, можуть впливати на рішення щодо обмеження відповідальності як одна з двох, так і обидві причини: вимога професійної групи на рівні кластера компаній групи; подача XBRL-звітності у форматі "інвесторської" форми звітності не відповідає посібнику з таксономії, який розроблений IASB.

Окрему увагу привертає той факт, що у випадку зі звітом ТОВ "Метро Кеш енд Кері Україна" [24] можна сказати, що аудиторська компанія ТОВ "ЕМЕРДЖЕКС АУТСОРСИНГ" не робить обмеження відповідальності щодо XBRL-звіту, яка відповідає "інвесторському" формату, залишаючи ризик можливих санкцій контролюючих органів за невикористання прописаного формату таксономією за компанією-клієнтом.

Висновки. На сьогодні існують окремі помилки, які не впливають на презентацію, як-от змістовно-орфографічні, та помилки, що впливають на презентацію (коректне відображення) фінансових даних.

Останніми є концептуальні невідповідності стандартам МСФЗ, що викривляють операційний прибуток/*EBIT/EBITDA*. Це доводить порівняльний аналіз *XBRL*-звіту та "інвесторської" звітності ПрАТ "Сентравіс Продакшн Юкрейн". Додатково до відмінностей у Звіті про сукупний дохід існують складнощі в повноті презентації поточної торговельної дебіторської та кредиторської заборгованості у примітках, що включають корпоративний звіт.

У результаті дослідження встановлена обмежена відповідальність аудиторських компаній щодо звітності *XBRL*. Як свідчить аналіз, на сьогодні немає єдиного підходу до визнання аудиторської відповідальності щодо *XBRL*-звітності як серед компаній Великої четвірки (*Big4*), так і другого ешелону аудиторських компаній та малих компаній. Також присутня практика представлення "інвесторської" форми звітності замість звітності у вигляді, визначеному таксономією *IASB*.

XBRL-звітування в Україні створює додаткові проблеми в трактуванні бази для обчислення фінансових показників задля цілей ковенантів для кредитних договорів, і банки будуть змушені більш ретельно прописувати метод обчислення фінансових показників у своїх договорах фінансування юридичних осіб.

Оскільки звітність за 2020 р. є першою, яку необхідно завантажити в систему звітностей *XBRL*, на кінець 2021 р. неможливо оцінити санкції компаніям, які завантажують "інвесторську" форму звітності в систему *XBRL*. Окреслене питання, наявні проблеми та виявлені тренди розвитку потребують подальших досліджень. У разі введення ще одного звіту необхідно буде ліквідувати інші, для того щоб збалансувати вимоги до звітування юридичними особами.

Зважаючи на теоретико-практичні проблеми, а також той факт, що наукова спільнота та практики аудиторських фірм різних ешелонів розмежувались у своїх поглядах і сподіваннях, автори статті не мають обґрунтованих підстав для оптимістичних очікувань щодо розвитку *XBRL*-звітування в Україні. Безумовно, це лише авторська позиція, яка обстоюється в результаті проведеного дослідження і висловлюється з повагою до інших, відмінних від висловлених, наукових поглядів та практичних точок зору.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні: Закон України від 16.07.1999 р. № 996-XIV. URL: <https://cutt.ly/IY1snK1>
2. Таксономія *XBRL*. PWC. URL: <https://cutt.ly/eY1sd01>
3. Допомога при поданні фінансової звітності в форматі *iXBRL*. KPMG. URL: <https://cutt.ly/oY1saSf>

4. Електронна звітність в форматі XBRL. BDO Україна. URL: <https://cutt.ly/rY1si9H>
5. Річний звіт АТ "Укрзалізниця". Інтегрований звіт. Укрзалізниця. URL: <https://cutt.ly/CY1gAd8>
6. 2020 р. Інтегрований звіт АТ "Укрзалізниця" (Звіт про управління). УЗ. URL: <https://cutt.ly/JY1s4J5>
7. Інтегрований звіт 2020. Фінансові та нефінансові показники . ДТЕК. Енергія в дії. URL: <https://cutt.ly/iY1fVXD>
8. Кузнецова С. О., Борисенко С. О. Розкриття інформації про основні засоби під час формування звітності у форматі XBRL. *Вісн. Одес. нац. ун-ту. Серія: Економіка*. 2018. Т. 23. Вип. 4. С. 143-148. URL: <https://cutt.ly/rY11AyP>
9. Уманців Г. В., Польовик Є. В. Форматування звітності у форматі XBRL. *Екон. вісн. ун-ту*. 2020. № 46. С. 95-102. URL: <https://cutt.ly/CY1zDri>
10. Ahmi Aidi, Mohd Nasir Mohd Herry. Examining the Trend of the Research on eXtensible Business Reporting Language (XBRL): A Bibliometric Review. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*. 2019. Vol. 5. Issue 2. P. 1145-1167. URL: <https://cutt.ly/VIQHTPG>
11. Таксономія МСФЗ. Національний банк України. URL: <https://cutt.ly/LY1xivV>
12. Фінансова звітність та звіт незалежного аудитора. Приватне акціонерне товариство "Сентравіс Продакшн Юкрейн". URL: <https://cutt.ly/rY1xEUQ>
13. Звіт 30926946 ПрАТ "Сентравіс Продакшн Юкрейн". Система Фінансової звітності. Портал СФЗ. URL: <https://cutt.ly/PIQY89W>
14. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 1 Подання фінансової звітності. Міністерство фінансів України. URL: <https://cutt.ly/7Y1c0gE>
15. Цивільний процесуальний кодекс України: кодекс від 18.03.2004, редакція від 19.12.2021. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://cutt.ly/RUEeKou>
16. Звіт 00210602 ПАТ "ЕМСС". Система Фінансової звітності. Портал СФЗ. URL: <https://cutt.ly/LIQRGmT>
17. Звіт 03327664 ПрАТ "АК "Київводоканал". Система Фінансової звітності. Портал СФЗ. URL: <https://cutt.ly/ZIQT6Ls>
18. Звіт 00135390 ПАТ "Укрнафта". Система Фінансової звітності. Портал СФЗ. URL: <https://cutt.ly/MIQYdep>
19. Звіт 38324133 ТОВ "НоваПей". Система Фінансової звітності. Портал СФЗ. URL: <https://cutt.ly/yIQYhLE>
20. Звіт 21685485 АТ "Сітібанк". Система Фінансової звітності. Портал СФЗ. URL: <https://cutt.ly/XIQY1KN>
21. Звіт 05763599 ПрАТ "НКМЗ". Система Фінансової звітності. Портал СФЗ. URL: <https://cutt.ly/UIQYbkZ>
22. Звіт 14323764 ТОВ МКТРК ICTV. Система Фінансової звітності. Портал СФЗ. URL: <https://cutt.ly/ZIQYHOu>
23. Звіт 00379790 ДП "Артемсіль". Система Фінансової звітності. Портал СФЗ. URL: <https://cutt.ly/EIQYNaI>
24. Звіт 32049199 ТОВ "Метро Кеш Енд Кері Україна". Система Фінансової звітності. Портал СФЗ. URL: <https://cutt.ly/AIQUfgu>

REFERENCES

1. *Zakon Ukrai'ny vid 16.07.1999 r. № 996-XIV Pro buhgalters'kyj oblik ta finansovu zvitnist' v Ukrai'ni [Law of Ukraine of July 16, 1999 № 996-XIV On Accounting and Financial Reporting in Ukraine]*. <https://cutt.ly/IY1snKl> [in Ukrainian].
2. Таксономія XBRL [XBRL Taxonomy]. PWC. <https://cutt.ly/eY1sd01> [in Ukrainian].
3. Допомога пры podanni finansovoi' zvitnosti v formati iXBRL [Assistance in submitting financial statements in iXBRL format]. KPMG. <https://cutt.ly/oY1saSf> [in Ukrainian].
4. *Elektronna zvitnist' v formati XBRL [Electronic reporting in XBRL format]*. BDO *Ukrai'na – BDO Ukraine*. <https://cutt.ly/rY1si9H> [in Ukrainian].

5. Richnyj zvit AT "Ukrzaliznycja". Integrovanyj zvit [Annual report of JSC Ukrzaliznytsia. Integrated report]. *Ukrzaliznycja – Ukrzaliznytsia*. <https://cutt.ly/CY1gAd8> [in Ukrainian].
6. 2020 r. Integrovanyj zvit AT "Ukrzaliznycja" (Zvit pro upravlinnja) [Integrated report of JSC Ukrzaliznytsia. (Management Report)]. *Ukrzaliznycja – Ukrzaliznytsia*. <https://cutt.ly/JY1s4J5> [in Ukrainian].
7. Integrovanyj zvit 2020. Finansovi ta nefinansovi pokazanyky. [Integrated report of 2020. Financial and non-financial indexes]. *DTEK. Energija v dii' – DTEK. Energy in action*. <https://cutt.ly/iY1fVXD> [in Ukrainian].
8. Kuznecova, S. O., & Borysenko, S. O. (2018). Rozkryttja informacii' pro osnovni zasoby pid chas formuvannja zvitnosti u formati XBRL [Disclosure of information on fixed assets during the formation of reporting in XBRL format]. *Visnyk Odes'kogo nacional'nogo universytetu*. Serija: Ekonomika – *Bulletin of Odesa National University*. Series: Economics. (Vol. 23). (Issue 4), (pp. 143-148). <https://cutt.ly/rY11AyP> [in Ukrainian].
9. Umanciv, G. V., & Pol'ovyk, Je. V. (2020). Formatuvannja zvitnosti u formati XBRL [Formatting reports in XBRL format]. *Ekonomichnyj visnyk universytetu – Economic Bulletin of the University*, 46, 95-102. <https://cutt.ly/CY1zDri> [in Ukrainian].
10. Ahmi, Aidi, & Mohd, Nasir Mohd Herry. (2019). Examining the Trend of the Research on eXtensible Business Reporting Language (XBRL): A Bibliometric Review. *International Journal of Innovation, Creativity and Change*. (Vol. 5). (Issue 2), (pp. 1145-1167). <https://cutt.ly/VIQHTPG> [in English].
11. Taksonomija MSFZ [IFRS Taxonomy]. *Nacional'nyj bank Ukrai'ny – National Bank of Ukraine*. <https://cutt.ly/LY1xivV> [in Ukrainian].
12. Finansova zvitnist' ta zvit nezalezhnogo audytora [Financial statements and independent auditor's report]. *Pryvatne akcionerne tovarystvo "Sentravis Prodakshn Jukrejn" – Centravis Production Ukraine Private Joint Stock Company*. <https://cutt.ly/rY1xEUQ> [in Ukrainian].
13. Zvit 30926946 PrAT "Sentravis Prodakshn Jukrejn" [Report 30926946 PJSC Centravis Production Ukraine]. *Systema Finansovoi' zvitnosti. Portal SFZ – Financial Reporting System. FRS portal*. <https://cutt.ly/IIQY89W> [in Ukrainian].
14. Mizhnarodnyj standart buhgalters'kogo obliku 1 Podannja finansovoi' zvitnosti. [International Accounting Standard 1 Presentation of Financial Statements]. *Ministerstvo finansiv Ukrai'ny – Ministry of Finance of Ukraine*. <https://cutt.ly/7Y1c0gE> [in Ukrainian].
15. Cyvil'nyj procesual'nyj kodeks Ukrai'ny: kodeks vid 18.03.2004, redakcija vid 19.12.2021 [Civil Procedure Code of Ukraine: Code of March 18, 2004, version of December 19, 2021]. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*. <https://cutt.ly/RUEeKou> [in Ukrainian].
16. Zvit 00210602 PAT "EMSS" [Report 00210602 PJSC "EMSS"]. *Systema Finansovoi' zvitnosti. Portal SFZ – Financial Reporting System. FRS portal*. <https://cutt.ly/LIQRGmT> [in Ukrainian].
17. Zvit 03327664 PRAT "AK "Kyivvodokanal" [Report 03327664 PJSC "Kyivvodokanal"]. *Systema Finansovoi' zvitnosti. Portal SFZ – Financial Reporting System. FRS portal*. <https://cutt.ly/ZIQT6Ls> [in Ukrainian].
18. Zvit 00135390 PAT "Ukrnafta" [Report 00135390 PJSC "Ukrnafta"]. *Systema Finansovoi' zvitnosti. Portal SFZ – Financial Reporting System. FRS portal*. <https://cutt.ly/MIQYdep> [in Ukrainian].
19. Zvit 38324133 TOV "NovaPej" [Report 38324133 NovaPay LLC]. *Systema Finansovoi' zvitnosti. Portal SFZ – Financial Reporting System. FRS portal*. <https://cutt.ly/yIQYhLE> [in Ukrainian].
20. Zvit 21685485 AT "Sitibank" [Report 21685485 Citybank JSC]. *Systema Finansovoi' zvitnosti. Portal SFZ – Financial Reporting System. FRS portal*. <https://cutt.ly/XIQYIKN> [in Ukrainian].

21. Zvit 05763599 PrAT "NKMZ" [Report 05763599 PJSC "NKMZ"]. *Systema Finansovoi' zvitnosti. Portal SFZ – Financial Reporting System. FRS portal.* <https://cutt.ly/UIQYbkZ> [in Ukrainian].
22. Zvit 14323764 TOV MKTRK ICTV [Report14323764 ICTV LLC]. *Systema Finansovoi' zvitnosti. Portal SFZ – Financial Reporting System. FRS portal.* <https://cutt.ly/ZIQYHOu> [in Ukrainian].
23. Zvit 00379790 DP "Artemsil'" [Report 00379790 State Company "Artemsil'"]. *Systema Finansovoi' zvitnosti. Portal SFZ – Financial Reporting System. FRS portal.* <https://cutt.ly/EIQYNaI> [in Ukrainian].
24. Zvit 32049199 TOV "Metro Kesh End Keri Ukrai'na" [Report 32049199 "Metro Cash & Carry Ukraine" LLC]. *Systema Finansovoi' zvitnosti. Portal SFZ – Financial Reporting System. FRS portal.* <https://cutt.ly/AIQUfgu> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 13.01.2022.

Прийнято до друку 19.01.2022.

Публікація онлайн 22.04.2022.

КУЗУБ Михайло,
старший викладач кафедри
обліку та оподаткування
Державного торговельно-економічного
університету
вул. Кіото, 19, м. Київ, 02156, Україна

ORCID: 0000-0001-6222-4892
m.kuzub@knute.edu.ua

KUZUB Mykhailo,
Senior lecturer
at the Department of Accounting and Taxation
State University of Trade and Economics
19, Kyoto St., Kyiv, 02156, Ukraine

ORCID: 0000-0001-6222-4892
m.kuzub@knute.edu.ua

ОБЛІК ОРЕНДИ ЗЕМЕЛЬНИХ ДІЛЯНОК ТА ПАЇВ

Вступ. Аграрні перетворення супроводжуються формуванням нових економічних відносин, створенням нових організаційно-правових структур, діяльність яких базується на оренді майна та землі. Подальший розвиток оренди потребує поглиблених досліджень для вдосконалення організації обліку орендних операцій, що є особливо актуальним в умовах воєнного стану.

Проблема. Дані бухгалтерського обліку є інформаційною базою для внутрішніх і зовнішніх користувачів, які мають відображати організаційні, економічні та правові аспекти оренди та враховувати інтереси їх суб'єктів.

Метою статті є дослідження теоретичних і практичних аспектів обліку оренди землі в сільськогосподарських підприємствах.

Методи. Застосовано методи порівняння, синтезу, аналізу нормативних документів, наукових досліджень.

Результати дослідження. Зі збільшенням площі купівлі-продажу землі постає питання оцінки землі та її відображення в реєстрах аналітичного обліку. Дані економічної оцінки земель є основою для проведення нормативної грошової оцінки земельних ділянок, аналізу ефективності використання земель у порівнянні з іншими природними ресурсами та визначення економічної придатності сільськогосподарських угідь для вирощування сільськогосподарських культур.

Висновки. Бухгалтерський облік як інформаційна система має здатність зміцнити ефективну основу землеустрою як на державному рівні, так і на рівні окремого суб'єкта господарювання. Для забезпечення розв'язання цих проблем реалізація законодавства можлива

ACCOUNTING FOR RENT OF LAND PLOTS AND SHARES

Introduction. Agrarian transformations are accompanied by the formation of new economic relations, creation of new organizational and legal structures, whose activities are based on the lease of property and land. Further development of the lease requires in-depth research to improve the organization of accounting for lease transactions, this is especially true in martial law.

Problem. Accounting data is an information base for internal and external users to reflect the organizational, economic and legal aspects of the lease and take into account the interests of their subjects.

The aim of the article is to study the theoretical and practical aspects of accounting for land lease in agricultural enterprises.

Methods. Methods of comparison, synthesis, analysis of normative documents, scientific researches are applied.

Results. The issue of land valuation and its reflection in the registers of analytical accounting arises with the increase in the area of land purchase and sale. Data of economic valuation of lands is the basis for normative monetary evaluation of land plots, analysis of land use efficiency in comparison with other natural resources and determination of economic suitability of agricultural lands for cultivation of agricultural crops.

Conclusions. Accounting as an information system is able to strengthen the effective basis of land management both at the state level and at the level of an individual business entity. To ensure the solution of these problems, the implementation of legislation is possible only if the land is recognized as an asset and object of accounting, development and implementation

© Кузуб М., 2022

Автор не отримував прямого фінансування для цього дослідження.

Kuzub M. Oblik orendy zemel'nyh diljanok ta pai'v. *Scientia Fructuosa*. 2022. № 2. S. 94-108. [https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022\(142\)07](https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022(142)07)

94

 ISSN 1727-9313. SCIENTIA FRUCTUOSA. 2022. № 2

лише за умови визнання землі активом та об'єктом обліку, розробки та здійснення обліково-інформаційного забезпечення земельних відносин.

Крім того, необхідно звернути увагу на державне регулювання укладення договорів оренди земель сільськогосподарського призначення та дотримання законодавства про орендні відносини, запровадження єдиних методичних засад аналітичного обліку земель. В умовах воєнного стану договори оренди земельних ділянок та паїв укладатимуться лише в електронній формі, а передача земельних ділянок в оренду відбуватиметься без проведення земельних торгів.

Ключові слова: оренда землі, договір оренди, земельна ділянка, облік, орендні земельні відносини.

JEL Classification: Q14; Q15

Вступ. Розвиток ринкової економіки потребує реформування всіх сфер економічної діяльності, вдосконалення наявних і використання принципово нових методів й способів організації господарських процесів. Аграрні перетворення супроводжуються формуванням нових економічних відносин та організаційно-правових структур, діяльність яких базується на оренді майна та землі.

Активізація діяльності сільськогосподарських підприємств є, з одного боку, результатом використання оренди землі та майна, а з іншого – одним з основних факторів подальшого їх розвитку. Вона супроводжується розширенням сфери застосування орендних операцій і кола об'єктів оренди. У сільському господарстві земля є незамінним засобом виробництва.

24 лютого 2022 р. у зв'язку з військовою агресією Російської Федерації проти України Указом Президента України № 64/2022 введено воєнний стан, який вніс корективи в документальне оформлення оренди земельних ділянок і паїв, закрито Державний земельний кадастр, що унеможливило реєстрацію передачі земельних ділянок в оренду. Для вирішення цього питання (реєстрації оренди земельних ділянок та паїв) Верховною Радою 24 березня 2022 р. прийнятий Законопроект № 7178 "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану", що передбачає передачу права районним військовим адміністраціям передавати в оренду земельні ділянки сільськогосподарського призначення для ведення товарного сільськогосподарського виробництва строком до одного року. Особливо це стало актуальним в умовах обмеженого функціонування чи закриття Державного земельного кадастру. Це надає можливість районним військовим адміністраціям оформлення права передачі земельних ділянок в оренду

of accounting and information support of land relations. In addition, it is necessary to pay attention to the state regulation of the conclusion of lease agreements for agricultural and compliance with the legislation on lease relations, the introduction of uniform methodological principles of analytical land accounting. Under martial law, lease agreements for land plots and shares will be concluded only in electronic form, and the transfer of land plots for lease will take place without land auctions.

Keywords: landlease, lease agreement, land plot, accounting, land lease relations.

без внесення відомостей про них до Державного земельного кадастру та без присвоєння їй кадастрового номеру на підставі технічної документації із землеустрою.

Проблема. Подальший розвиток оренди та відображення операцій з земельними ділянками в обліку вимагає поглиблених наукових досліджень у напрямі вдосконалення організації обліку цих операцій. Оскільки дані обліку є інформаційною базою для внутрішніх і зовнішніх користувачів, вона має відображати організаційний, економічний та юридичний аспекти орендних відносин і враховувати інтереси їх суб'єктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порядок відображення операцій з земельними ділянками в Україні на сьогодні має певні неточності й пробіли. Багато науковців описують у своїх працях проблеми, з якими зіштовхується сучасний облік, і надають поради щодо їх вирішення. Серед відомих українських учених, що здійснили спроби вдосконалити облік земельних ділянок у своїх працях, варто зазначити: Я. Гадзала, П. Саблука, Ю. Лузана, М. Гладія [1], Ю. Лупенка [2], В. Месель-Веселяка [3], С. Рогозного [4; 5] С. Остапчука [6] тощо. Однак питання відображення в обліку земельних відносин потребує подальшого поглибленого вивчення та вдосконалення.

Метою наукової статті є дослідження теоретичних і практичних аспектів обліку оренди земельних ділянок на сільськогосподарських підприємствах, розробка шляхів їх удосконалення.

Методи. Дизайн цього дослідження має оглядово-теоретичну структуру, що є передумовою для детального вивчення обраного теоретичного підґрунтя обліку оренди земельних ділянок і паїв, його аналізу та порівняння. Основним методом дослідження обліку оренди земельних ділянок на сільськогосподарських підприємствах обрано метод порівняння, за допомогою якого проведено порівняння між НП(С)БО і МСБО.

Для обробки інформації, отриманої завдяки методу порівняння, використано такі методи наукового пізнання: аналізу, синтезу, дедукції та індукції, класифікації, а також метод аналізу наукових джерел, досліджень, постанов і законів.

Результати дослідження. *Оренда землі* – це засноване на договорі строкове платне володіння й користування земельною ділянкою, необхідною орендареві для проведення підприємницької та інших видів діяльності. *Договір оренди землі* – це договір, за яким орендодавець зобов'язаний за плату передати орендареві земельну ділянку у володіння і користування на певний строк, а орендар зобов'язаний використовувати земельну ділянку відповідно до умов договору та вимог земельного законодавства [7]. Згідно з п. 2 ч. 1 ст. 4 Закону України "Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень" _право постійного користування та право оренди (суборенди) земельної ділянки підлягають державній реєстрації. Типову форму

договору оренди земельної частки (паю) затверджено наказом Держкомзему "Про затвердження форми Типового договору оренди земельної частки (паю)" від 17.01.2000 № 5.

Згідно з ПКУ використання землі є платним. *Плата за землю* можлива у вигляді: земельного податку (сплачують власники земельних ділянок, земельних часток, паїв і землекористувачі); орендної плати (сплачують орендарі землі) [8]. Орендна плата за землю – це платіж, який орендар вносить орендодавцеві за користування земельною ділянкою. Розмір, форми і строки виплати орендної плати встановлюються за згодою сторін у договорі оренди [7].

Об'єктами земельних відносин є землі в межах території України, земельні ділянки та права на них, зокрема й на земельні частки (паї) (ч. 3 ст. 2 Земельного кодексу України, ЗК). До прав на земельні ділянки віднесено й права на земельні частки (паї).

Облік оренди земельних ділянок (паїв) як об'єкта необоротних активів регламентується НП(С)БО 14 "Оренда" [9]. Оренду земельних ділянок (паїв) вважають операційною. Відповідно до п. 8 НП(С)БО 14 об'єкт операційної оренди відображається орендарем на позабалансовому рахунку бухгалтерського обліку за вартістю, вказаною в угоді про оренду. Належна за користування об'єктом операційної оренди плата визнається витратами згідно з НП(С)БО 16 "Витрати" [10] протягом строку оренди".

З 01 липня 2021 р. набув чинності Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення" від 31 березня 2020 р. № 552-IX [11]. У період з 1.07.2021 р. по 31.12.2023 р. дозволено обіг земель виключно між громадянами України. У цей період відчуження сільськогосподарських земель приватної власності буде дозволено між громадянами України з розрахунку не більше 100 га в "одні руки". Консолідація с/г земель громадянином України в розмірі 10 000 га передбачена лише з 1 січня 2024 р., це спричинило збільшення кількості господарських операцій з відчуження земельних ділянок сільськогосподарського призначення та появу питань щодо оцінки й обліку оренди цих земельних ділянок.

Для визначення розміру орендої плати використовується нормативна грошова оцінка земельних ділянок з урахуванням коефіцієнта індексації, визначеного відповідно до законодавства. У статтях 5, 16–18 Закону України "Про оцінку земель" від 11 грудня 2003 р. № 1378-IV [12] (далі – Закон) прописано, що оцінка земель поділяється на види: бонітування ґрунтів (проводиться раз у 7 років), економічна оцінка земель (раз у 5–7 років), грошова оцінка земельних ділянок (сільськогосподарського призначення – один раз у 5–7 років, несільськогосподарського призначення – раз у 7–10 років).

Плата за землю входить до складу податку на майно, який належить до місцевих податків (ст. 10 ПКУ). А отже орган місцевого самоврядування приймає рішення, у якому визначає: ставки; платників;

об'єкт оподаткування. Плата за землю залежить від встановленої ставки податку та нормативної грошової оцінки земельної ділянки населеного пункту.

Дані бонітування ґрунтів є складовою частиною державного земельного кадастру та основою для проведення економічної оцінки сільськогосподарських угідь і враховується під час визначення економічної продуктивності ґрунтів для вирощування сільськогосподарських культур, а також втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва.

Дані економічної оцінки земель є основою за проведення нормативної грошової оцінки земельних ділянок, аналізу ефективності використаних земель порівняно з іншими природними ресурсами та визначення економічної придатності земель сільськогосподарського призначення для вирощування сільськогосподарських культур.

Грошова оцінка ділянок залежно від призначення може бути нормативною та експертною. Перша використовується для визначення земельного кадастру, державного мита при міні, спадкуванні та даруванні земельних ділянок згідно з законом орендної плати за земельні ділянки державної та комунальної власності, витрат сільськогосподарського виробництва, а також у разі розробки показників і механізмів економічного стимулювання раціонального застосування й охорони земель.

Експертна грошова оцінка земельних ділянок використовується за здійснення цивільно-правових угод щодо земельних ділянок і прав на них, крім випадків, визначених цим законом, а також іншими законами.

Отже, підставою для взяття на облік земель сільськогосподарського призначення може бути лише нормативна грошова оцінка, однак у Законі чітко не визначено, якою оцінкою варто керуватися за взяття на облік земельних паїв у разі їх оренди в індивідуальних власників, а це питання в сучасних умовах є одним із найважливіших: адже здебільшого сільськогосподарські угіддя знаходяться у приватній власності. Виникає потреба узгодження цього питання, а якщо припустити, що сплата єдиного податку за орендовані ділянки має здійснюватися за нормативною грошовою оцінкою, то й орендна плата має стягуватися на підставі цієї ж ціни.

У складі рахунку 10 введено два субрахунки 101 "Земельні ділянки" та 102 "Капітальні витрати на поліпшення земель". У Інструкції до Плану рахунків [13] дається пояснення, що на субрахунку 102 "відображаються витрати на меліоративні, осушувальні, іригаційні та інші роботи, ведеться облік капітальних вкладень у поліпшення земель (меліоративні, осушувальні, іригаційні та інші роботи)". Передбачається, що на облік мають бути взяті окремі ділянки, оцінка яких має здійснюватися згідно з положеннями Закону, у якому передбачено, що *об'єктами оцінки земель* є: територія адміністративно-територіальних

одиниць або їх частини, території оціночних районів і зон, земельні ділянки та їхні частини або сукупність земельних ділянок і прав на них, зокрема й на земельні частини (паї) у межах території України.

Для генерування інформації про земельні ділянки, які обліковуються у складі інвестиційної нерухомості, різні науковці пропонують три основних підходи до їхнього відображення на рахунках бухгалтерського обліку.

Перший підхід базується на введенні додаткових аналітичних рахунків до рахунку 100 "Інвестиційна нерухомість", зокрема й обліку земельних ділянок. Так, І. Юхименко-Назарук [14, с. 418] пропонує використовувати аналітичний рахунок 1001 "Земельні ділянки в складі інвестиційної нерухомості"; Н. Яремчук [15, с. 148] вважає за доцільне використовувати аналітичний рахунок 100.1 "Інвестиційна нерухомість у вигляді земельних ділянок". Але обидва автори не приділяють уваги розробці аналітичних рахунків другого порядку, зокрема в частині накопичення інформації про земельні ділянки у складі інвестиційної нерухомості за їхніми видами та цільовим призначенням.

Другий підхід ґрунтується на впровадженні окремого синтетичного рахунку для обліку інвестиційної нерухомості з розробкою відповідних рівнів аналітичного обліку. Водночас Л. Богущька [16, с. 6] вважає, що облік інвестиційної нерухомості варто здійснювати з використанням субрахунку 185 "Інвестиційна нерухомість" у розрізі таких аналітичних рахунків: 1851 "Земельні ділянки, що визнані інвестиційною нерухомістю". Такої позиції притримується А. Гуменюк [17, с. 9], яка рекомендує для обліку інвестиційної нерухомості до субрахунку 184 "Інші необоротні активи" відкрити аналітичні рахунки другого порядку 1841 "Інвестиційна нерухомість" і 1842 "Інші необоротні активи".

Третій підхід передбачає ведення аналітичного обліку земельних ділянок, визнаних об'єктами інвестиційної нерухомості, по субрахунку 101 "Земельні ділянки". Так, З. Задорожний інвестиційну нерухомість, узагальнену на субрахунку 100 "Інвестиційна нерухомість", пропонує відображати на аналітичних рахунках до субрахунку 101 "Земельні ділянки": 1011 "Земельні ділянки, утримувані як операційна нерухомість", і 1012 "Земельні ділянки, утримувані як інвестиційна нерухомість" [18, с. 14–15]. У такій ситуації аналітичний облік ведеться лише за рахунком 101 "Земельні ділянки", і при цьому відсутній аналітичний облік за субрахунком 100 "Інвестиційна нерухомість".

За *регістр аналітичного обліку* може слугувати інвентарна картка встановленого зразка або спеціальна картка для обліку земельних ділянок, однак складно досягти належного результату через велику кількість показників, що мають бути відображені при цьому. Оцінка має здійснюватися за експертною грошовою оцінкою згідно зі ст. 13 ч. 2 Закону [12].

Якщо земельна ділянка знаходиться у власності конкретної особи й передана у користування виробничому кооперативу чи товариству, користувачеві землі складно вести подібний реєстр, адже слід фіксувати

дані по кожній ділянці, що належить конкретній особі. У цьому разі для обліку земельних ділянок доцільно завести окрему книгу (відомість), де на підставі актів приймання-передавання об'єктів у експлуатацію роблять записи про конкретні ділянки за окремими власниками (окремо має бути відкрита книга (відомість) для обліку орендованих ділянок). У цьому реєстрі, крім натуральних показників площі окремих ділянок, має бути відображена і вартість землі за нормативною грошовою оцінкою, особливо за умови, якщо нараховується оплата за користування землею нарівні з вартістю іншого майна, що дасть змогу суттєво спростити облік земельних угідь.

Одночасно потребує належного вирішення питання щодо методики ведення обліку на субрахунку 102 "Капітальні витрати на поліпшення земельних ділянок". Історично склалося так, що ці витрати за своєю природою неоднорідні, а склад їх чітко не визначено.

Згідно зі ст. 1 Закону поняття "земельні поліпшення" включають зміну якісних характеристик земельної ділянки внаслідок розташування у її межах будинків, будівель, споруд, об'єктів інженерної інфраструктури, меліоративних систем, багаторічних насаджень, лісової та іншої рослинності, а також господарської діяльності або проведення певного виду робіт (зміна рельєфу, поліпшення ґрунтів тощо). Це пояснення дає змогу більш чітко визначитися щодо цих об'єктів основних засобів. Для визнання подібного об'єкта основних засобів (про нього йшлося вище) необхідно чітко визначити його параметри та встановити його вартість. Тому об'єктом обліку у складі субрахунку 102 можна визнати лише об'єкти, за надходження (оприбуткування) яких виконані певні роботи і, відповідно, понесені витрати. Тому поліпшення, що пов'язані зі зміною використання угідь, зокрема розташування на них будівель, споруд тощо, не можуть розглядатися як витрати на поліпшення земель. Експертна вартість ділянки підвищиться, однак це не пов'язано безпосередньо з поліпшенням угідь, оскільки витрат на такі операції не було.

Л. Воляк та С. Остапчук для більш зручного відображення оренди земель на рахунках обліку пропонували запровадити субрахунок 533 "Зобов'язання з оренди земель сільськогосподарського призначення". А самі операції з відображення суми зобов'язань перед орендодавцем за укладення договору оренди та постановки права оренди на баланс проводити через транзитний рахунок 154 "Придбання (створення) нематеріальних активів", а саме Дт 154 "Придбання (створення) нематеріальних активів" Кт 533 "Зобов'язання з оренди земель сільськогосподарського призначення" та Дт 122 "Права користування майном" Кт 154 "Придбання (створення) нематеріальних активів" [6, с. 55].

О. Карпачова та С. Rogoznyy [4] для обліку оренди земель рекомендують задіяти додатковий субрахунок – "Поточні розрахунки з оренди – транзит", щоб володіти інформацією про стан розрахунків за

поточний календарний рік, забезпечити рівномірне нарахування процентних доходів, оподаткування поточних виплат, виділення сум, що підлягають погашенню протягом 12 календарних місяців від поточної дати. Тоді *алгоритм для розрахунків по оренді* матиме такий вигляд:

1) у момент укладення договору визнається актив у формі права користування ділянкою та зобов'язання – Дт "Право користування майном" та Кт "Зобов'язання з оренди";

2) на початку кожного календарного року проводиться планове нарахування орендної плати за чинними правилами, але іншою проводкою: Дт "Поточні розрахунки з оренди – фактичні" Кт "Поточні розрахунки з оренди – планові";

3) у міру звернення пайовиків за орендою протягом року проводиться списання планових сум оренди, але вже із застосуванням транзитного субрахунку Дт "Поточні розрахунки з оренди – планові" Кт "Поточні розрахунки з оренди – транзит";

4) нараховані до виплати суми оподатковуються податком з доходів фізичних осіб та військовим збором за Дт "Поточні розрахунки з оренди – транзит", після чого здійснюється виплата;

5) можливе кредитове сальдо планових нарахувань на кінець року підлягає оподаткуванню;

6) якщо за погодженням сторін пайовик отримав у поточному році більше грошей, дебетове сальдо планових нарахувань, що виникло, переводиться до складу довгострокової дебіторської заборгованості;

7) на собівартість продукції через загальновиробничі витрати щомісяця відноситься амортизація права користування ділянкою;

8) відсоткові витрати щомісяця визнаються проводкою Дт "Фінансові витрати" Кт "Поточні розрахунки з оренди – фактичні";

9) залежно від умов договорів (щокварталу або раз на рік) буде виділятися поточна частина орендних зобов'язань [4].

У Методиці грошової оцінки земельних ділянок, затвердженій постановою Кабінету Міністрів України від 11 жовтня 2002 р. № 1531, наведено порядок визначення витрат на земельні поліпшення безпосередньо сільськогосподарських угідь, зокрема витрати на підготовку ділянки для її функціонального використання (планування території, плантажна оранка, заходи меліорації та спорудження меліоративних систем, закладення багаторічних насаджень, послуги з проектування та фінансування, прибуток інвестора). Це визначення є більш точним, бо воно базується безпосередньо на витратах на виконання робіт із поліпшення. Однак і воно потребує уточнення, адже частина цих витрат може спрямовуватися на створення об'єктів, які надалі стануть окремими об'єктами основних засобів, зокрема гідротехнічні споруди, насадження тощо.

Отже, до складу робіт, які можна розглядати як роботи з поліпшення земель, доцільно віднести лише ті, що стосуються поліпшення угідь завдяки плануванню території, плантажній оранці, послуг з проєк-

тування тощо. Ці роботи змінюють лише вартість ділянок. При цьому спостерігатимуться особливості відображення даних об'єктів у аналітичному обліку через відмінності джерел покриття витрат, адже роботи можуть виконуватися через кошти державного бюджету, користувачів земельних ділянок або власників.

Витрати на роботи з поліпшення земель, за використання яких передбачено створювати споруди, мають становити вартість цих споруд і відповідно обліковуватися на субрахунку 103 "Будівлі і споруди". Це передбачено НП(С)БО 32, але вартість землі, що входить до складу вартості цих об'єктів, має виділятися в обліку, щоб на вартість землі не нараховувати амортизацію.

Витрати на поліпшення ґрунтів перетворюють ділянку, на якій виконані роботи, в об'єкт, який дозволяє отримувати більшу ренту. У цьому разі у власника постає обґрунтоване запитання, чи не потрібно за визначення розміру орендної плати або нарахування дивідендів на пай враховувати факт поліпшення якості землі. Це дуже істотний момент і вимоги власника з цього приводу, на наш погляд, обґрунтовані.

Підтвердженням доцільності подібного підходу слугуватиме той факт, що у виробничому кооперативі під час проведення капітальних робіт з поліпшення земель, наприклад через державне фінансування або рефінансування дивідендів на паї, має збільшуватися вартість паю кожного власника, а джерело фінансування не матиме значення.

У разі вибуття з кооперативу власника, якщо йому повертатиметься ділянка, де проведено корінне поліпшення, її вартість має бути вищою порівняно з іншими ділянками.

Нелогічним є ведення обліку на субрахунку 102 ще й через те, що витрати на модернізацію і дообладнання інших об'єктів (будівель, споруд тощо) після закінчення робіт збільшують вартість покращених об'єктів. Крім того, не логічно вести облік об'єктів на рахунку 102 протягом значного відрізка часу, особливо, якщо по них нараховуватиметься амортизація. Ділянки, на яких проведені роботи з їхнього докорінного поліпшення, матимуть постійні переваги щодо одержання ренти, тому їх необхідно дооцінювати з урахуванням фактору поліпшення угідь.

Як зазначалося, економічна або інша оцінка має здійснюватися один раз на 5–7 років. Отже, з моменту виконання робіт щодо поліпшення угідь (вони можуть здійснюватися через бюджетне фінансування) до моменту проведення переоцінки земель, державний бюджет недоотримуватиме кошти у вигляді єдиного сільськогосподарського податку. Тому витрати на поліпшення земельних ділянок, якщо це не приводить до будівництва гідротехнічних та інших споруд, варто обліковувати шляхом дооцінки земельних ділянок, на яких проведені роботи, з моменту їх закінчення та складання відповідного акта. Такий підхід відповідає, з одного боку, вимогам власника земельної ділянки як паю, адже збільшується розмір орендної плати або дивідендів, з іншого –

державного бюджету, оскільки має зростати вартість ділянок і відповідно надходження коштів до бюджету. Під час проведення економічної або нормативної оцінки земель регіону вартість ділянки має уточнюватися на загальних підставах.

Отже, за первісне взяття на облік земляних ділянок їхня оцінка має здійснюватися за відповідними цінами на загальних підставах; ділянки, на яких виконувались роботи щодо їх поліпшення, мають дооцінюватися; а суми, що мають обліковуватися на субрахунку 102, варто приєднувати до вартості ділянки землі, що обліковується на субрахунку 101. Аналогічно цей процес має відобразитися на позабалансових рахунках щодо орендованих земель. Отже, субрахунок 102 використовувати недоцільно, що дозволить усунути ще один нелогічний момент, коли на земельні ділянки амортизацію не нараховують, а на витрати з докорінного поліпшення земель відповідно до податкового законодавства нараховують.

Одночасно у примітках до фінансової звітності сільськогосподарських підприємств необхідно зафіксувати витрати на поліпшення земель з деталізацією сум про конкретні види робіт та їх включення чи невключення до вартості земельних ділянок.

Після закінчення строку оренди бухгалтер фермерського господарства видає кожному власникові довідку про вартість виконаних робіт на його ділянках і складає акт про приймання-передачу основних засобів, а на підставі цих документів мають бути зроблені записи щодо списання орендованих об'єктів з позабалансового рахунку.

Якщо роботи з докорінного поліпшення орендованих земель виконувалися силами і за кошти фермера-орендаря, то порядок узгодження дій та документальне оформлення операцій дещо відрізнятиметься. Передусім фермер-орендар має узгодити з власниками земель порядок здійснення робіт і відшкодування їх вартості шляхом сплати власниками земельних ділянок або шляхом подальшого погашення витрат за рахунок орендної плати. Водночас поліпшення окремих показників якості землі, наприклад вміст гумусу, не можна розглядати як докорінне її поліпшення.

У бухгалтерському обліку відповідно до НП(С)БО 14 "Оренда", оренду земельних ділянок (паїв) варто розглядати як операційну [17]. Такий об'єкт оренди відображають в орендаря на позабалансовому рахунку 01 за вартістю, яку містить угода про оренду. Збільшення залишку рахунку 01 "Орендовані необоротні активи" відбувається під час прийняття на облік активів, отриманих в оперативну оренду, зменшення – під час їх повернення орендодавцю. Затрати орендаря на поліпшення об'єкта операційної оренди (модернізація, модифікація, добудова, дообладнання, реконструкція тощо), що приводять до збільшення майбутніх економічних вигід, які первісно очікувалися від його використання, відображаються орендарем як капітальні інвестиції у створення (будівництво) інших необоротних матеріальних активів.

Відповідно до Закону України "Про оренду землі" від 06.10.98 р. № 161-XIV та §9 МСФЗ 16 "Оренда" [19] договір є договором оренди, "якщо договір передає право контролювати користування ідентифікованим активом протягом певного періоду часу в обмін на компенсацію". Отже, виходячи з визначення, за договором мають виконуватися одночасно чотири умови:

передається право контролю активом – відповідно до ст. 25 Закону "Про оренду землі", "орендар земельної ділянки має право самостійно господарювати на землі з дотриманням умов договору оренди землі". Також, що важливо, орендареві забезпечується захист його права на орендовану земельну ділянку нарівні із захистом права власності (ст. 27 Закону "Про оренду землі");

актив має бути ідентифікований – ст. 15 Закону "Про оренду землі" передбачає, що об'єкт оренди, на дату заключення договору повинен мати "кадастровий номер, місце розташування та розмір земельної ділянки";

визначений строк оренди – "Строк дії договору оренди землі визначається за згодою сторін, але не може перевищувати 50 років. Дата закінчення дії договору оренди обчислюється від дати його укладення" – ст. 19 Закону "Про оренду землі";

компенсація за оренду – згідно зі ст. 21 Закону "Про оренду землі" – "орендна плата за землю – це платіж, який орендар вносить орендодавцеві за користування земельною ділянкою згідно з договором оренди землі".

Потрібно погодитися з С. Рогозним, який, розглядаючи проблему запровадження МСФЗ (IFRS) 16 "Оренда", пропонує застосовувати низку додаткових субрахунків для обліку оренди, наприклад: 126 "Право користування майном – оренда", 532 "Зобов'язання з оренди нерухомості та обладнання", 614 "Розрахунки з орендодавцями – поточна частина", 6861 "Поточні розрахунки з оренди – планові", 6862 "Поточні розрахунки з оренди – фактичні", 952 "Фінансові витрати за договорами оренди" тощо [4; 5].

Отже, сільськогосподарські підприємства, які ведуть облік з використанням МСФЗ відповідно до § 26 МСФЗ 16, під час підписання акта приймання-передачі об'єкта в оренду на дату початку оренди оцінюють орендне зобов'язання за теперішньою вартістю орендних платежів та можуть відображати облік за кредитом рахунку 531. При цьому *первісна вартість оренди земельної ділянки* має включати:

- вартість первісної оцінки орендного зобов'язання (теперішню вартість орендних платежів та відобразитися в обліку: Дт 152 – Кт 531);
- орендні платежі, що сплачені орендарем з дати початку оренди та відобразитися в обліку: Дт 152 – Кт 631;
- прями витрати, понесені орендарем, з відображенням обліку: Дт 152 – Кт 631, 685.

І вже після первісного визнання об'єкта оренди орендар оцінює зобов'язання як будь-яке фінансове зобов'язання – за амортизованою собівартістю з використанням методу ефективної ставки відсотка: балансова вартість об'єкта оренди збільшується на суму процентів, що нараховуються на залишок орендного зобов'язання, з відображенням обліку: Дт 952 – Кт 61, та зменшують на розмір сплачених орендних платежів, з відображенням обліку: Дт 61 – Кт 31.

Після дати початку оренди орендар переоцінює орендне зобов'язання з метою відображення змін орендних платежів у випадку: зміни строку оренди; перегляду оцінки опціону на придбання базового активу; модифікації, яка не обліковується як окрема оренда, а також, коли зміна орендних платежів сталася внаслідок зміни плаваючих ставок відсотка (§ 43 МСФЗ 16).

Важливою проблемою обліку земельних ділянок (паїв) у сільсько-господарських підприємствах є необхідність запровадження єдиних методологічних засад аналітичного обліку земельних ділянок та їхньої грошової оцінки. Потреба у веденні такого обліку очевидна, оскільки дані аналітичного обліку є основою у складній системі використання земельних ділянок підприємствами.

Висновки. Бухгалтерський облік як інформаційна система має здатність посилити ефективну основу управління земельними ресурсами як на рівні держави, так і на рівні окремого суб'єкта господарювання. Забезпечити вирішення цих проблем, реалізацію законодавчих норм можна лише за умови визнання землі активом та об'єктом бухгалтерського обліку, розробки та впровадження обліково-інформаційного забезпечення земельних відносин.

Якщо сільськогосподарське підприємство уклало договір оренди земельної ділянки (паю), то у нього не виникають активи: земельна ділянка не є власністю орендаря, згідно з п. 8 НП(С)БО 14 відображає орендовану земельну ділянку на позабалансовому рахунку 01 "Орендовані необоротні активи". Основні витрати – це орендні платежі та витрати на капітальне поліпшення земельної ділянки (паю).

З метою накопичення капітальних витрат на поліпшення земельних ділянок та дотримуючись визначення п.п. 14.1.75 Податкового кодексу України "земельне поліпшення", облік даних витрат потрібно вести на окремому субрахунку рахунку 15 з назвою "Земельне поліпшення". Після закінчення робіт, що призвели до зміни якісних характеристик земельної ділянки та її вартості, ці витрати необхідно списувати на субрахунку 102 "Капітальні витрати на поліпшення земель".

Сільськогосподарські підприємства з метою відображення ринкової вартості земельних ділянок та права користування земельними ділянками у бухгалтерському обліку мають *проводити експертну грошову оцінку земельних ділянок відповідно до ч. 2 ст. 13 Закону України "Про оцінку земель"*.

Під час оформлення оренди земельної частки (паю) сторони мають використовувати типову форму договору оренди землі, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2004 р. № 220 "Про затвердження Типового договору оренди землі". При цьому сторони мають право вносити зміни до типових договорів, якщо вони не суперечать законодавству України. Але в умовах воєнного стану районним військовим адміністраціям надано право передачі у користування земельних ділянок та паїв для ведення товарного сільськогосподарського виробництва строком до одного року. Договори оренди земельних ділянок та паїв будуть укладатися лише в електронній формі, а передача земельних ділянок в оренду відбуватиметься без проведення земельних торгів.

Крім того, необхідно приділити увагу державному регулюванню укладання договорів оренди земель сільськогосподарського призначення та дотримання законодавства щодо орендних відносин, запровадження єдиних методологічних засад аналітичного обліку земельних ділянок.

Конфлікт інтересів. Автор заявляє, що він не має фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не має відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автор працює в установі, яка є видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гадзало Я. М., Гладій М. В., Саблук П. Т., Лузан Ю. Я. Модернізація державної політики розвитку аграрної сфери України: виклики, шляхи вирішення: монографія. Київ: Аграр. наука, 2020. 380 с.
2. Лупенко Ю. О., Ходаківська О. В. Трансформація земельних відносин у сільському господарстві: *аналітичний огляд*. Київ: ННЦ "ІАЕ", 2015. 52 с.
3. Месель-Веселяк В. Я., Федоров М. М. Нові методичні підходи до вдосконалення нормативної грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення. *Економіка АПК*. 2016. № 2. С. 22-28.
4. Карпачова О., Рогозний С. МСФЗ 16 "Оренда". 12 лист. 2017 р. URL: <https://zakon.help/article/msfz16-orenda/> (дата звернення: 18.05.2019).
5. Рогозний С. IFRS 16 "Оренда": Облік у орендаря. 2018. URL: https://zakon.help/files/article/10236/IFRS-16_Облік_у_орендаря.pdf (дата звернення: 18.05.2019).
6. Остапчук С. М., Воляк Л. Р. Сільськогосподарське землекористування в Україні: аналіз тенденцій розвитку та облікове відображення в умовах можливого запровадження ринку прав оренди. *Облік і фінанси*. 2016. № 4. С. 46-59. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2016_4_8 (дата звернення: 18.05.2019).
7. Закон України "Про оренду землі". № 161-X IV від 06.10.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text>.
8. Податковий кодекс України. № 2755-VI. від 2 грудня 2010 року URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>.
9. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 14 "Оренда". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00#Text>.
10. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 "Витрати". URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text>.

11. Закон України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення" від 31 березня 2020 р. № 552-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text>.
12. Закон України "Про оцінку земель" від 11 грудня 2003 р. № 1378-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text>.
13. Інструкція про застосування Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text>.
14. Юхименко-Назарук І. А. Методика бухгалтерського обліку нерухомості: перспективи розвитку. І. А. Юхименко-Назарук. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу: міжнародний збірник наукових праць*. 2011. Вип. 3 (21). С. 418-424.
15. Яремчук Н. Ф. Нерухомість підприємства в контексті облікової політики. Н. Ф. Яремчук. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2017. № 4. С. 143-151.
16. Богуцька Л. Т. Облік і аналіз інвестиційної нерухомості у будівельних організаціях: автореф. дис. канд. економ. наук: 08.00.09. Л. Т. Богуцька. Тернопіль, 2013. 21 с.
17. Гуменюк А. Ф. Бухгалтерський облік та аудит відтворення основних засобів: теорія і практика: автореф. дис. канд. економ. наук: 08.00.09. А. Ф. Гуменюк. Хмельницький, 2010. 19 с.
18. Задорожний З. Проблемні питання обліку руху матеріальних необоротних активів. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2009. № 10. С. 12.
19. Міжнародний стандарт фінансової звітності 16 "Оренда". URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU17207>.

REFERENCES

1. Gadzalo, Ja. M., Gladij, M. V., Sabluk, P. T., & Luzan, Ju. Ja. (2020). Modernizacija derzhavnoi' polityky rozvytku agrarnoi' sfery Ukraїny: vyklyky, shljahy vyrishennja: monografija [Modernization of the state policy of development of agrarian sphere of Ukraine: challenges, ways of the decision: monograph]. Kyi'v: Agrar. Nauka [in Ukrainian].
2. Lupenko, Ju. O., & Hodakivs'ka, O. V. (2015). Transformacija zemel'nyh vidnosyn u sil's'komu gospodarstvi: analitychnyj ogljad [Transformation of land relations in agriculture: an analytical review]. Kyi'v: NNC IAE [in Ukrainian].
3. Mesel'-Veseljak, V. Ja., & Fedorov, M. M. (2016). Novi metodychni pidhody do vdoskonalennja normatyvnoi' groshovoi' ocinky zemel' sil's'kogospodars'kogo pryznachennja [New methodological approaches to improving the regulatory monetary valuation of agricultural land]. *Ekonomika APK – Ekonomika APK*, 2, 22-28 [in Ukrainian].
4. Karpachova, O., & Rogoznyj, S. MSFZ 16 "Orenda". 12 lyst. 2017 r. [IFRS 16 Leases. 12 sheets. 2017]. <https://zakon.help/article/msfz16-orenda/> (data zvernennja: 18.05.2019) [in Ukrainian].
5. Rogoznyj, S. IFRS 16 "Orenda": Oblik u orendarja. 2018 [IFRS 16 "Rent ": Accounting with the renter. 2018]. https://zakon.help/files/article/10236/IFRS-16_Oblik_u_orendarja.pdf (data zvernennja: 18.05.2019) [in Ukrainian].
6. Ostapchuk, S. M., & Voljak, L. R. (2016). Sil's'kogospodars'ke zemlekorystuvannja v Ukraїni: analiz tendencij rozvytku ta oblikove vidobrazhennja v umovah mozhlyvogo zaprovadzhennja rynku prav orendy [Agricultural land use in Ukraine: analysis of development trends and accounting in the conditions of possible introduction of the lease rights market]. *Oblik i finansy – Accounting and Finance*. № 4. S. 46-59. http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2016_4_8 (data zvernennja: 18.05.2019) [in Ukrainian].
7. Zakon Ukraїny "Pro orendu zemli". № 161-X IV vid 06.10.1998r. [Law of Ukraine "On Land Lease". № 161-X IV dated October 6, 1998]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/161-14#Text> [in Ukrainian].

8. Podatkovyj kodeks Ukrai'ny. № 2755-VI. vid 2 grudnja 2010 roku [Tax Code of Ukraine. № 2755-VI of December 2, 2010]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17> [in Ukrainian].
9. Nacional'ne polozhennja (standart) buhgalters'kogo obliku 14 "Orenda" [National Regulation (Standard) of Accounting 14 "Rent" <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0487-00#Text> [in Ukrainian].
10. Nacional'ne polozhennja (standart) buhgalters'kogo obliku 16 "Vytraty" [National Accounting Regulation (Standard) 16 "Expenses"]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0027-00#Text> [in Ukrainian].
11. Zakon Ukrai'ny "Pro vnesennja zmin do dejakyh zakonodavchyh aktiv Ukrai'ny shhodo umov obigu zemel' sil's'kogospodars'kogo pryznachennja" vid 31 bereznja 2020 r. № 552-IX [Law of Ukraine "On Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine Concerning the Conditions of Circulation of Agricultural Lands" of March 31, 2020 № 552-IX] <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-20#Text> [in Ukrainian].
12. Zakon Ukrai'ny "Pro ocinku zemel'" vid 11 grudnja 2003 r. № 1378-IV [Law of Ukraine "On Land Evaluation" of December 11, 2003 № 1378-IV]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1378-15#Text> [in Ukrainian].
13. Instrukcija pro zastosuvannja Planu rahunkiv buhgalters'kogo obliku aktyviv, kapitalu, zobov'jazan' i gospodars'kyh operacij pidprijemstv i organizacij [Instructions on the application of the Chart of Accounts for accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations]. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0893-99#Text> [in Ukrainian].
14. Juhymenko-Nazaruk, I. A. (2011). Metodyka buhgalters'kogo obliku neruhomosti: perspektyvy rozvytku [Methods of real estate accounting: prospects for development]. *Problemy teorii' ta metodologii' buhgalters'kogo obliku, kontrolju i analizu: mizhnarodnyj zbirnyk naukovykh prac' – Problems of theory and methodology of accounting, control and analysis: an international collection of scientific papers*, (Vol. 3 (21), pp. 418-424) [in Ukrainian].
15. Jaremchuk, N. F. (2017). Neruhomist' pidprijemstva v konteksti oblikovoi' polityky. N. F. Jaremchuk [Real estate of the enterprise in the context of accounting policy]. *Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannja nauky i praktyky – Economy. Finances. Management: current issues of science and practice*, 4, 143-151 [in Ukrainian].
16. Boguc'ka, L. T. (2013). Oblik i analiz investycijnoi' neruhomosti u budivel'nyh organizacijah: avtoref. dys. kand. ekonom. nauk: 08.00.09. [Accounting and analysis of investment real estate in construction companies: abstract of thesis for a Candidate Degree in Economic Sciences 08.00.09]. Ternopil' [in Ukrainian].
17. Gumenjuk, A. F. (2010). Buhgalters'kyj oblik ta audyt vidtvorenja osnovnyh zasobiv: teorija i praktyka: avtoref. dys. kand. ekonom. nauk: 08.00.09 [Accounting and audit of reproduction of fixed assets: theory and practice: abstract of thesis for a Candidate Degree in Economic Sciences 08.00.09]. Hmel'nyc'kyj [in Ukrainian].
18. Zadorozhnyj, Z. (2009). Problemni pytannja obliku ruhu material'nyh neoborotnyh aktyviv [Problematic issues of accounting for the movement of tangible fixed assets]. *Buhgalters'kyj oblik i audyt – Accounting and auditing*, 10, 12 [in Ukrainian].
19. Mizhnarodnyj standart finansovoi' zvitnosti 16 "Orenda" [International Financial Reporting Standard 16 Lease]. <https://ips.ligazakon.net/document/MU17207> [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 13.09.2021.

Прийнято до друку 01.02.2022.

Публікація онлайн 22.04.2022.

УДК 378.147:37.091]:355

DOI: 10.31617/visnik.knute.2022(142)08

ВДОВІЧЕН Анатолій,

д. е. н., професор, директор Чернівецького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету
Центральна площа, 7, м. Чернівці, 58002, Україна.

ORCID: 0000-0002-4496-6435

vdovichen_anatolij@chtei-knteu.cv.ua

VDOVICHEN Anatolii,

Doctor of Sciences (Economics), Professor, Director of Chernivtsi Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics
Central Square, 7, Chernivtsi, 58002, Ukraine

ORCID: 0000-0002-4496-6435

vdovichen_anatolij@chtei-knteu.cv.ua

КИФЯК Василь,

д. е. н., професор, заступник директора Чернівецького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету
Центральна площа, 7, м. Чернівці, 58002, Україна

ORCID: 0000-0001-7632-5248

tourbuc@ukr.net

KYFYAK Vasyi,

Doctor of Sciences (Economics), Professor, Deputy Director of Chernivtsi Institute of Trade and Economics of State University of Trade and Economics
Central Square, 7, Chernivtsi, 58002, Ukraine

ORCID: 0000-0001-7632-5248

tourbuc@ukr.net

ФОРМУВАННЯ УНІВЕРСАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

FORMATION OF UNIVERSAL COMPETENCIES OF THE STUDENTS DURING MARTIAL LAW

Вступ. В умовах воєнного стану та поширення коронавірусної інфекції COVID-19 якісна підготовка фахівців для господарського комплексу України потребує пошуку інноваційних систем навчання студентів, спрямованих на підвищення ефективності їхнього професійного становлення та зростання.

Проблема. Науково-дослідна робота студентів на здобуття майбутнього фаху як неодмінна складова освітнього процесу потребує визначення її ролі у формуванні компетенцій майбутнього фахівця, які передбачають не тільки опанування професійними навичками, але й набуття комунікативних компетенцій, що підтверджує актуальність дослідження.

Introduction. Quality training of the experts for the Ukrainian economic complex requires the search of innovative training systems for the students aimed at improving the effectiveness of their professional development and growth in the conditions of martial law and the spread of coronavirus infection COVID-19.

Problem. The students' scientific research aimed at obtaining future profession as an integral part of the educational process requires determining its role in the formation of the competencies of a future expert, which involve both mastering occupation-specific skills and acquiring communication competencies. Therefore, aforesaid confirms the relevance of this work.

© Вдовічен А., Кифяк В., 2022

Внесок авторів є рівнозначним.

Автори не отримували прямого фінансування для цього дослідження.

Vdovichen A., Kyfjak V. Formuvannja universal'nyh kompetentnostej studentiv v umovah vojenного станu. *Scientia Fructuosa*. 2022. № 2. S. 109-118. [https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022\(142\)08](https://doi.org/10.31617/visnik.knute.2022(142)08)

ISSN 1727-9313. SCIENTIA FRUCTUOSA. 2022. № 2 109

Методи. У статті використано законодавство України, публікації вітчизняних із закордонних науковців за темою дослідження. Для виконання поставлених завдань й досягнення мети застосовано методи аналізу та синтезу, систематизації, опитування й спостереження.

Результати. На основі аналізу організації науково-дослідної роботи студентів у Чернівецькому торговельно-економічному інституті Державного торговельно-економічного університету встановлено головні завдання НДР. Систематизація пропозицій і рекомендацій роботодавців дала змогу виокремити основні складові (групи) універсальних компетенцій. Аналіз працевлаштування випускників ЧТЕІ ДТЕУ, спостереження за їх адаптацією на підприємствах і професійним зростанням сприяло визначенню найефективніших форм науково-дослідної роботи студентів у інституті.

Висновок. На прикладі організації науково-дослідної роботи студентів ЧТЕІ ДТЕУ підтверджено уніфікацію освітніх результатів і роль науково-дослідної роботи як вагомого інструменту у процесі формування універсальних компетенцій майбутнього фахівця. Доведено, що формування універсальних компетенцій у студентів шляхом залучення їх до науково-дослідної роботи є важливим засобом підготовки інноваційних кадрів для економіки.

Ключові слова: універсальні компетенції, формування, науково-дослідна робота, аналіз, ефективні форми, студент, фахівець.

JEL Classification: A22, I25, I29, I24

Methods. The legislation of Ukraine as well as the publications of both Ukrainian and foreign scientists on the topic of the research were used as part of the study. Methods of analysis and synthesis, systematization, questioning and observation were applied to fulfil the declared tasks and to accomplish the goal.

Results. Based on an analysis of the student research organized at Chernivtsi Institute of Trade and Economics of The State University of Trade and Economics, the main tasks of the scientific research were established. Systematization of the proposals and recommendations of the employers made it possible to identify the main components (groups) of transferable skills. Analyzing the employment of the ChITE SUTE graduates and monitoring their adaptation at enterprises as well as professional growth contributed to determining the most effective forms of the students' scientific research at the Institute.

Conclusions. Based on the example of the student scientific research organized at the ChITE SUTE, the unification of educational results and the role of the scientific research as a significant tool in the process of forming the transferable skills by the future specialist were proved. The work confirmed that the formation of the transferable skills by the students through involving them in scientific research is one of the key means of training innovative personnel for the economy.

Keywords: transferable skills, formation, scientific and research work, analysis, effective forms, student, specialist.

Вступ. В умовах воєнного стану та поширення коронавірусної інфекції COVID-19 якісна підготовка фахівців для господарського комплексу України потребує пошуку інноваційних систем навчання студентів, спрямованих на підвищення ефективності їхнього професійного становлення та зростання. Важливу роль тут відіграє науково-дослідна діяльність студентів як невідмінна складова освітнього процесу, основною метою якої є формування творчого підходу до вирішення складних виробничих завдань, здійснення аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища підприємств і організацій, стратегічне планування та використання інноваційних методів господарювання.

Проблема. Знання, рівень інтелектуального розвитку людини стають найважливішими стратегічними ресурсами, підвищуючи соціальний статус освіти та висуваючи дедалі більш високі вимоги до її рівня та якості. Ця тенденція в освіті пояснює необхідність використання компетентнісного підходу на різних ступенях освіти та потребує

удосконалення процесів підготовки майбутніх фахівців через залучення студентів до науково-дослідної роботи (НДР) і підвищення її ефективності. Науково-дослідна робота студентів впливає на формування їх компетенцій, що передбачає не тільки опанування професійними навичками, яким можна навчити і які можна перевірити шляхом іспиту (*Hard skills* – англ. "жорсткі" навички), але й набуття комунікативних компетенцій (соціальні, інтелектуальні, уміння працювати у команді, креативність та ін.) (*Soft skills* – англ. "м'які" навички), які набагато важче виміряти кількісними показниками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Організації науково-дослідної роботи (НДР) студентів у закладах вищої освіти України та визначенню її ролі й місця в підвищенні рівня професійної підготовки та формуванні професійних компетенцій присвячена велика кількість закордонних і вітчизняних публікацій. Так, Крістіною Рассел та групою науковців зроблено значний внесок у формування компетенцій XXI ст. у контексті інформаційного та інноваційно-технологічного розвитку суспільства [1]. К. Джойнс, С. Россінголі, Е. Феньїва Амоно-Куофі визначили головні компетенції та навички XXI ст. і пропонують відповідне реформування системи освіти [2]. Питання розвитку студентської наукової діяльності та ефективної організації наукової роботи розглянуто українськими науковцями І. Дмітрієвим, Д. Горовим, К. Горовою [3]. М. Головань і В. Яценко досліджують компетенції у контексті нинішніх загальноєвропейських тенденцій розвитку освіти, зокрема Болонської декларації, з переорієнтацією національної системи освіти України на кінцевий результат, викладений у термінах компетентнісного підходу [4]. О. Яковенко зупинився на формуванні професійних компетенцій майбутніх економістів у процесі практичної підготовки [5]. В. Мендерецький та С. Муравський розглядають якість вищої освіти з позиції компетентнісного підходу, який найбільш відповідає умовам ринкової економіки, оскільки допускає формування, поряд зі знаннями, вміннями та навичками, ще й ключових компетенцій, що мають попит на ринку праці: навчально-пізнавальних, інформаційних, комунікативних, соціально-трудова, цивільно-політичних [6]. С. Мельниченко на прикладі ДТЕУ (КНТЕУ) визначає основні форми залучення студентів до НДР, що сприяють розширенню компетенцій майбутніх фахівців, зокрема "участь в олімпіадах і конкурсах; наукових тематичних конференціях університету та інших ЗВО; виконання науково-дослідних робіт кафедр; підготовка наукових публікацій; створення об'єктів інтелектуальної власності; робота наукових гуртків та дискусійних клубів" [7, с. 156]. А. Мазаракі, Н. Притульська та С. Мельниченко наголошують на важливості міжнародної співпраці у формуванні компетенцій та акцентують на тому, що "на ринку освітянських послуг зростає значення міжнародних наукових проєктів, активізується співпраця із закордонними науковими установами та навчальними закладами" [8, с. 5].

Водночас визначення місця та ролі науково-дослідної роботи студентів у формуванні універсальних компетенцій майбутнього фахівця досліджено недостатньо.

Метою дослідження є визначення найефективніших видів науково-дослідної роботи студентів та їхнього впливу на формування універсальних компетенцій майбутнього фахівця шляхом вирішення таких завдань: проведення аналізу організації науково-дослідної роботи студентів на прикладі Чернівецького торговельно-економічного інституту Державного торговельно-економічного університету (ЧТЕІ ДТЕУ) та визначення головних завдань НДР; здійснення групування універсальних компетенцій; формулювання найважливіших форм НДР у формуванні універсальних компетенцій.

Методи. У ході дослідження використано законодавство України, праці відомих науковців. Для виконання поставлених завдань і досягнення мети дослідження застосовано методи аналізу та синтезу, систематизації, опитування та спостереження.

Результати дослідження. Одним з найефективніших методів формування універсальних компетенцій та якісної підготовки фахівців загалом є науково-дослідна робота студентів, яка набуває особливого значення під час воєнного стану. НДР максимально розвиває творче мислення, індивідуальні здібності, дослідницькі навички, дає змогу здійснити підготовку ініціативних фахівців, розвиває наукову інтуїцію, глибину мислення, творчий підхід до сприйняття знань і практичне застосування їх для вирішення організаційних, технічних та прикладних завдань і наукових проблем, а також виховує вміння працювати в колективі, що загалом сприяє формуванню універсальних компетенцій майбутнього фахівця.

Універсальні компетентності – це компетентності, які необхідні кожній людині для особистого розвитку та самореалізації, успіху на ринку праці, формування соціальної та громадянської активності. Вони розвиваються у процесі безперервного навчання протягом усього життя, зокрема завдяки формальному, неформальному навчанню та інформальній освіті [9, с. 37]. Європейська система кваліфікацій визначає перелік вимог щодо вмінь і навичок, здобутих під час навчання у закладах вищої освіти (ЗВО), які формуються зокрема й шляхом організації НДР студентів [10].

Законом України "Про вищу освіту" визначено, що "основною метою наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності є здобуття нових наукових знань шляхом проведення наукових досліджень і розробок та їх спрямування на створення і впровадження нових конкурентоспроможних технологій, видів техніки, матеріалів тощо для забезпечення інноваційного розвитку суспільства, підготовки фахівців інноваційного типу" [11, ст. 65].

НДР студентів у ЗВО здебільшого спрямовано на поглиблення освітнього процесу, зокрема під час виконання випускних робіт студентів, участі в наукових товариствах, гуртках, конкурсах, конференціях, дослідних роботах та інших заходах. За результатами аналізу організації науково-дослідної роботи студентів у ЧТЕІ ДТЕУ головним завданням НДР є:

- забезпечення участі студентів у проведенні прикладних, фундаментальних, пошукових і методичних наукових досліджень з пріоритетних напрямів соціально-економічного розвитку Чернівецької області;
- інтеграція науково-практичних потенціалів викладачів і студентів, спрямована на розв'язання науково-прикладних проблем у різних галузях науки та видах економічної діяльності;
- сприяння всебічному розвитку особистості студента, формуванню його об'єктивної самооцінки, набуття навичок самостійної роботи та роботи у творчих колективах, опанування методологією наукових досліджень.

Андреас Шлейхер, директор з освіти та навичок Організації економічного співробітництва та розвитку (*OECD*) зазначає, що "завдяки прискоренню глобалізації та швидким темпам технологічного розвитку *OECD* запустила проєкт "Майбутнє освіти та навичок 2030", метою якого є допомогти країнам знайти відповіді на два далекосяжні запитання: які знання, навички, ставлення та цінності знадобляться сучасним студентам, щоб процвітати та формувати свій світ? Як навчальні системи можуть ефективно розвивати ці знання, навички, ставлення та цінності?" [12, с. 2].

Подібні запитання ставлять і стейкхолдери під час обговорення освітніх програм ЧТЕІ ДТЕУ, що активізувало перегляд усіх модулів освітніх програм з урахуванням формування у студентів універсальних компетенцій. Цьому значною мірою сприяє науково-дослідна робота студентів, яка є важливою складовою їхньої професійної підготовки та передбачає опанування методологією наукового пошуку, набуття дослідницького досвіду та використання його у практичній діяльності.

Досконале вивчення пропозицій і рекомендацій роботодавців, висловлених на круглих столах і під час обговорення освітніх програм, їх систематизація, а також те, що студенти повинні бути готовими до технологічних, економічних, соціальних та культурних змін у глобальному світі, сприяло виокремленню основних груп універсальних компетенцій, до яких відносяться:

професійні компетенції – це здатність виконувати професійні обов'язки та досягати необхідного результату. Такі компетенції дають змогу використовувати сучасний освітній контент, нові технології та методи управління, критичне мислення та вирішення завдань, інноваційність, креативність і підприємницькі установки (предметна, організаційна, інформаційна та цифрова, мовно-комунікативна компетентність);

науково-дослідницькі компетенції – діяльність, яка спрямована на одержання суспільно значущих нових знань про певні об'єкти, процеси або явища, та формування здібностей до постановки професійних завдань у науково-дослідній і практичній діяльності (компетентності вибору, планування та застосування методів дослідження, оціночно-аналітична, прогностична компетентність, вміння формулювати та інтерпретувати результатів дослідження);

психосоціальні компетенції – здатність адаптуватися в соціальному середовищі, взаємодіяти з людьми та правильно визначати свої особливості й емоційний стан інших людей, обирати адекватні способи спілкування та реалізувати їх у процесі взаємодії (психологічна, емоційно-етична, загальнокультурна, поведінкова, мотиваційна компетентності тощо).

Попри воєнний стан та зазначені компетенції, а також зміни на ринку праці, нова парадигма освіти вимагає переходу від предметного до міждисциплінарного підходу, заснованого на вивченні студентами явищ, питань до яких вони формулюють самі. Така практика дасть змогу студентам керувати своїм власним навчанням, співпрацювати один з одним, з викладачами та стейхолдерами під час розв'язання реальних проблем і практичних завдань.

Аналіз працевлаштування випускників ЧТЕІ ДТЕУ, спостереження за їх адаптацією на підприємствах і професійним зростанням свідчать, що найефективнішими формами науково-дослідної роботи в інституті є щорічне проведення студентського фестивалю науки, конкурсів наукових робіт та доповідей, проведення інститутського етапу галузевих олімпіад, щорічних студентських конференцій, круглих столів, наукових диспутів, участь у виконанні кафедральних науково-дослідних тем, роботі наукового товариства, кафедральних наукових гуртків, туристичного клубу "Плай", шкіл здорового способу життя, кулінарної майстерності та сервісу, кондитера, бармена та ін. Практика організації та проведення студентських наукових заходів підтверджує, що загальне висвітлення результатів участі студентів у різноманітних заходах є однією з важливих форм мотивації їх до подальшої наукової роботи. Так, результати проведення ІХ наукового студентського фестивалю науки, що пройшов 28 жовтня 2021 р. у ЧТЕІ ДТЕУ, де окрім наукових доповідей були представлені студентські бізнес-проекти та визначено переможців незалежним журі, оприлюднені в засобах масової інформації, що викликало велику зацікавленість і готовність студентів й надалі брати участь у таких наукових заходах, що сприяють реалізації здобутих у ЗВО знань, умінь і навичок та створенню власного бізнесу. За результатами проведення студентського наукового фестивалю відібрані кращі бізнес-проекти та направлені для участі у ІV Всеукраїнському студентському конкурсі бізнес-проектів "Бізнес-трамплін", де проект "Слух" посів друге призове місце. Окрім цього,

для мотивації студентів до розробки проєктів та підготовки наукових доповідей на сайті інституту, у місцевих газетах та телебаченні, соціальних мережах широко висвітлено роботи всіх студентів, нагороджено їх грамотами та подяками, вручено цінні подарунки та заохочувальні призи, а науковим керівникам – премії та різноманітні нагороди.

Важливу роль у формуванні універсальних компетенцій відіграють студентські конференції, які дають змогу набувачам освіти у процесі відкритої наукової дискусії здобути науковий досвід та особисту популярність. У ЧТЕІ ДТЕУ вже традиційно протягом 20 років проходять студентські науково-практичні конференції, присвячені дослідженню актуальних проблем розвитку регіональної економіки, організації транскордонного співробітництва, стратегічного планування, діяльності підприємств малого та середнього бізнесу та ін. Опитування студентів ЧТЕІ ДТЕУ свідчать, що проведення науково-практичних конференцій дає нові знання та практичні навички, сприяє організації самостійної роботи та обміну досвідом, формує досвід виступів перед аудиторією, розширює можливості для нових знайомств та встановлення дружніх відносин. Науково-практичні конференції – це свого роду "науковий полігон" для дослідників-початківців – людей, що мислять, допитливих, які шукають відповіді на багато злободенних питань, поставлених сьогоднішнім часом. Вагомою складовою цієї роботи є підготовка та видання збірників тез конференцій і наукових праць, що охоплюють студентську молодь усіх спеціальностей. Це стимулює науково-дослідну роботу студентів, дає їм можливість бачити й усвідомлювати, що їхня праця в таких збірниках не тільки збережеться, а й стане надбанням історії.

Особлива увага приділяється організації роботи наукового товариства молодих учених і студентів ЧТЕІ ДТЕУ та кафедральних наукових гуртків, які мають пріоритетне становище на всіх стадіях навчального й виховного процесу та є одним з факторів, що забезпечують професіоналізм і потребу випускників. У науковому товаристві та гуртках у межах освоєння програми менеджера, маркетолога, фінансиста, обліковця та інших фахівців сфери торгівлі, готельно-ресторанного бізнесу, туризму, формується готовність випускника ЧТЕІ ДТЕУ до вирішення завдань не тільки науково-дослідної, але й організаційно-управлінської професійної діяльності.

Участь студентів ЧТЕІ ДТЕУ у діяльності наукового товариства та кафедральних наукових гуртків сприяє формуванню універсальних компетенцій, зокрема розвитку пізнавальної активності, самоствердженню молодих дослідників, а спостереження за їх подальшим професійним зростанням свідчить про те, що науково-дослідна робота допомагає виявити свої організаторські й лідерські здібності, дає змогу вибудовувати взаємини з колективом та підтверджує отримання професійних умінь і навичок.

Однією з умов підвищення якості НДР студентів є залучення набувачів освіти молодших курсів у межах тих предметів, що вивчаються. У процесі організації НДР студенти набувають початкові навички наукової роботи, навчаються теоретично опрацьовувати тему, визначати її перспективність, планувати та здійснювати експерименти, аналізувати отримані результати та робити висновки. Передусім тут передбачається колективна дослідницька робота студентів та їх наукового керівника.

Висновки. Узагальнення досвіду роботи зі студентами та проведення опитування випускників ЧТЕІ КНТЕУ, які працюють за отриманим фахом, а також вимоги ринку праці, що формуються під впливом воєнного стану – все це сприяло встановленню основних універсальних *компетенцій*, здобутих за період навчання в інституті та участі в науково-дослідній роботі: освітніх, дослідницьких, соціально-особистісних, комунікативних, організаторських, адаптивних та ін. Здебільшого внаслідок опитування студентів і випускників можна стверджувати, що науково-дослідна робота відіграла важливу роль у формуванні одного з найважливіших засобів підвищення рівня підготовки фахівців з професійною вищою освітою – розвитку самостійності у вирішенні практичних завдань

На прикладі організації науково-дослідної роботи студентів ЧТЕІ ДТЕУ підтверджено уніфікацію освітніх результатів та роль науково-дослідної роботи як вагомого інструменту в процесі формування універсальних компетенцій майбутнього фахівця.

Отже, формування універсальних компетенцій у студентів шляхом залучення їх до науково-дослідної роботи є важливим засобом підготовки інноваційних кадрів для економіки. Проектування наскрізної, комплексної та варіативної системи формування універсальних компетенцій із залученням усіх засобів інститутського середовища значно збільшує ймовірність підготовки фахівців, які вміють системно та критично мислити, здатні впроваджувати нові технологічні рішення, готові до командної роботи, що загалом підвищує економічну ефективність системи вищої освіти.

Подальших досліджень потребують питання діагностики формування компетенцій студентів у ЗВО та формування оцінювальної системи, яка могла би інтегрувати всі методи, способи, форми оцінки та адекватно показувати процес формування універсальних компетенцій як результат вищої освіти, що визначається здатністю і готовністю випускника виконувати професійні й соціальні дії в обраній предметній сфері.

Конфлікт інтересів. Автори заявляють, що вони не мають фінансових чи нефінансових конфліктів інтересів щодо цієї публікації; не мають відносин із державними органами, комерційними або некомерційними організаціями, які могли б бути зацікавлені у поданні цієї точки зору. З огляду на те, що автори працюють в установі, пов'язаній з видавцем журналу, що може зумовити потенційний конфлікт або підозру в упередженості, остаточне рішення про публікацію цієї статті (включно з вибором рецензентів та редакторів) приймалося тими членами редколегії, які не пов'язані з цією установою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Russell C. et al. (2016). System Supports for 21st Century Competencies / Center for Global Education. Asia Society. URL: https://asiasociety.org/files/system-supports-for-21st-century-competencies-2016_0.pdf.
2. Chris Joynes, Serena Rossignoli Esi Fenyiwa Amonoo-Kuofi (2019). 21st Century Skills: evidence of issues in definition, demand and delivery for development contexts. URL: https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5d71187ce5274a097c07b985/21st_century.pdf
3. Дмитрієв І., Горовий Д., Горова К. Ефективна організація наукової роботи як запорука якісної підготовки фахівців. Харків: Новий колегіум. 2014. С. 22-26.
4. Головань М. С. Сутність та зміст поняття "дослідницька компетентність". М. С. Головань, В. В. Яценко. Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: *збірник наукових праць*. Випуск VII. Кривий Ріг: Видавничий відділ НМетАУ, 2012. С. 55-62.
5. Яковенко О. І. Формування професійної компетентності майбутніх економістів у процесі практичної підготовки. Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук. Київ: 2915. URL: https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Yakovenko_22.12.2015_diser.pdf.
6. Методика реалізації компетентного підходу в процесі вивчення фізики. В. Мендерецький, С. Муравський. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка*. Серія. Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти. 2013. Вип. 4(2). С. 161-164. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nz_pmfm_2013_4\(2\)_43](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nz_pmfm_2013_4(2)_43).
7. Мельниченко Світлана. Інтеграція науки в освітній процес. *ВІСНИК КНТЕУ*. 2016. № 4, С. 148 -161. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2016/04/13.pdf>.
8. Мазаракі А., Притульська Н., Мельниченко С. Інтеграція вітчизняної науки до світової через наукометричні бази даних. *ВІСНИК КНТЕУ*. 2011. № 6. С. 5-13. URL: <http://visnik.knute.edu.ua/files/2011/06/1.pdf>.
9. Универсальные компетентности и новая грамотность: от лозунгов к реальности. Под ред. М. С. Добряковой, И. Д. Фрумина; при участии К. А. Баранникова, Н. Зиила, Дж. Мосс, И. М. Реморенко, Я. Хаутамяки. Нац. исслед. ун-т "Высшая школа экономики". Москва: Изд. дом Высшей школы экономики, 2020. 472 с.
10. The European Qualifications Framework: supporting learning, work and cross-border mobility/ Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. URL: <file:///D:/Downloads/KE-01-18-211-EN-N.pdf>.
11. Закон України "Про вищу освіту" (Відомості Верховної Ради (ВВР), 2014, № 37-38, ст.2004) {Із змінами}. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
12. The future of education and skills. URL: [https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf).

REFERENCES

1. Russell, C. (et al.) (2016). System Supports for 21st Century Competencies. *Center for Global Education. Asia Society*. https://asiasociety.org/files/system-supports-for-21st-century-competencies-2016_0.pdf [in English].
2. Joynes, Chris, Rossignoli, Serena, Amonoo-Kuofi, & Esi Fenyiwa (2019). 21st Century Skills: evidence of issues in definition, demand and delivery for development contexts. https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5d71187ce5274a097c07b985/21st_century.pdf [in English].
3. Dmitrijev I., Gorovyj D., & Gorova K. (2014). Efektivna orhanizatsiya naukovoyi roboty yak zaporuka yakisnoyi pidhotovky fakhivtsiv [Effective organization of scientific work as a guarantee of quality training]. Kharkiv: New Collegium [in Ukrainian].

4. Holovan', M. S., & Yatsenko, V. V. (2012). Sutnist' ta zmist ponyattya "doslidnyts'ka kompetentnist'" [The essence and content of the concept of "research competence"]. *Teoriya ta metodyka navchannya fundamental'nykh dystsyplin u vyshchiiy shkoli: zbirnyk naukovykh prats' – Theory and methods of teaching fundamental disciplines in higher education: a collection of scientific papers.* (Vol. VII), (pp.55-62) [in Ukrainian].
5. Yakovenko, O. I. (2015). Formuvannya profesinyoi kompetentnosti maybutnikh ekonomistiv u protsesi praktychnoi pidhotovky [Formation of professional competence of future economists in the process of practical training]. Dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of pedagogical sciences. *ihed.org.ua* https://ihed.org.ua/wp-content/uploads/2019/01/Yakovenko_22.12.2015_diser.pdf [in Ukrainian].
6. Menderets'kyy, V., & Muravs'kyy, S. (2013). Metodyka realizatsiyi kompetentnisnoho pidkhodu v protsesi vyvchennya fizyky [Methods of realization of the competence approach in the process of studying physics]. *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka.* Seriya. Problemy metodyky fizyko-matematychnoi i tekhnolohichnoi osvity – *Scientific notes Kirovograd State Pedagogical University named after Vladimir Vynnychenko.* Series. Problems of methods of physical-mathematical and technological education, 4(2), 161-164. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/nz_pmf_2013_4\(2\)_43](http://nbuv.gov.ua/UJRN/nz_pmf_2013_4(2)_43) [in Ukrainian].
7. Mel'nychenko, S. (2016). Intehratsiya nauky v osvitniy protses [Integration of science into the educational process]. *Visnyk KNTEU – Bulletin of KNTEU*, 4, 148-161 [in Ukrainian].
8. Mazaraki, A., Prytul's'ka, N., & Mel'nychenko, S. (2011). Intehratsiya vitchyznyanoi nauky do svitovoyi cherez naukometrychni bazy danykh [Integration of domestic science into the world through scientometric databases]. *Visnyk KNTEU – Bulletin of KNTEU*, 6, 5-13 [in Ukrainian].
9. Dobryakova, M. S., & Frumin, I. D. (Ed.) (2020). Universal'nyye kompetentnosti i novaya gramotnost': ot lozungov k real'nosti [Universal competencies and new literacy: from slogans to reality]. National research University "Higher School of Economics". Moscow: Ed. house of the Higher School of Economics [in Russian].
10. The European Qualifications Framework: supporting learning, work and cross-border mobility (2018). Luxembourg: Publications Office of the European Union. <file:///D:/Downloads/KE-01-18-211-EN-N.pdf> [in English].
11. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.01.2022 № 1556-VII [On higher education: Law of Ukraine of 01.01.2022 № 1556-VII]. *Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrainy – Information of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 37-38. St. 2004 (as amended). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
12. The future of education and skills. [https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20\(05.04.2018\).pdf](https://www.oecd.org/education/2030/E2030%20Position%20Paper%20(05.04.2018).pdf) [in English].

Надійшла до редакції 01.02.2022.
Прийнято до друку 01.04.2022.
Публікація онлайн 22.04.2022.